

T.C.

**BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI**

**EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE
EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: YENİ
SANAYİLEŞEN ÜLKELER ÜZERİNE
UYGULAMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Tuğba OKUYAN**

**Danışman
Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN**

**Temmuz-2023
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır**

TEZ KABUL VE ONAYI

Doç. Dr. Mücahit ÇAYIN danışmanlığında Tuğba OKUYAN tarafından hazırlanan “Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi: Yeni Sanayileşen Ülkeler Üzerine Uygulama” adlı tez çalışması 06/07/2023 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Doç.Dr. Onur OĞUZ

.....

Danışman

Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Osman PAKMA
Lisansüstü Eğitim Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

Tuğba OKUYAN

Tarih:06.07.2023

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİ: YENİ SANAYİLEŞEN ÜLKELER ÜZERİNE UYGULAMA

Tuğba OKUYAN

**Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı**

Danışman: Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN

2023,105 Sayfa

Jüri

Doç.Dr. Onur OĞUZ

Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN

Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU

Ekonomi tarihi boyunca ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi temel tartışma konularından biri olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarla birlikte ekonomik özgürlüklerin daha somut ve geniş olarak ölçülmesi konu ile ilgili ampirik çalışmaları günden güne arttırmıştır. Bu çalışmada da ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Malezya, Meksika, Tayland ve Türkiye'den oluşan yeni sanayileşen ülkeler (YSÜ) örnekleminde ampirik olarak test edilmiştir. Çalışmada kalkınmayı temsilen insani gelişme endeksi (İGE) ve ekonomik özgürlükleri temsilen de ekonomik özgürlükler endeksi ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı ve homojenliği test edilmiş ardından iki değişken arasındaki nedensellik ilişkisi Kónya (2006) nedensellik testiyle incelenmiştir. Analizler sonucunda Güney Afrika, Meksika ve Tayland ülkeleri için İGE'den EÖE'ye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu, Hindistan ve Malezya için ise İGE ve EÖE arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu ortaya çıkmıştır. Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler ve Türkiye için ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ayrıca EÖE'nin alt endeks nedensellik testlerine göre de ülkeler ve alt endeksler bağlamında farklı sonuçlar bulgulanmıştır. Örneğin Türkiye için ticaret özgürlüğünden İGE'ye, Çin için yatırım özgürlüğünden İGE'ye ve Filipinler için vergi yükünden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Yine Arjantin ve Brezilya için hükümet bütünlüğü alt endeksinden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Kalkınma, Ekonomik Özgürlükler, Yeni Sanayileşen Ülkeler

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

THE RELATIONSHIP OF ECONOMIC FREEDOM AND ECONOMIC DEVELOPMENT: APPLICATION ON NEW INDUSTRIALIZING COUNTRIES

Tuğba OKUYAN

**INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES OF BATMAN UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mücahit ÇAYIN

2023, 105 Pages

Jury

Assoc. Prof. Dr. Onur OĞUZ

Assoc. Prof. Dr. Mücahit ÇAYIN

Assist. Prof. Dr. Ümit BOZOKLU

Throughout the history of economics, the relationship between economic freedoms and economic development has been one of the main topics of discussion. Especially with the 1990s, the measurement of economic freedoms more concretely and broadly increases the empirical studies on the subject day by day. In this study, the relationship between economic freedoms and economic development was empirically tested in the sample of newly industrialized countries (NICs) consisting of Argentina, Brazil, China, Philippines, South Africa, India, Malaysia, Mexico, Thailand and Turkey. In the study, the human development index (HDI) representing development and the economic freedom index representing economic freedoms are discussed. In this context, firstly, the cross-sectional dependence and homogeneity of the variables were tested, and then the causality relationship between the two variables was examined using the Kónya (2006) causality test. As a result of the analyzes, it was revealed that there is unidirectional causality from HDI to IEF for South Africa, Mexico and Thailand countries, while there is bidirectional causality between HDI and IEF for India and Malaysia. For Argentina, Brazil, China, Philippines and Turkey, no causality relationship could be determined. In addition, according to the sub-index causality tests of IEF, different results were found in the context of countries and sub-indices. For example, one-way causality has been identified from trade freedom to HDI for Turkey, investment freedom to HDI for China, and tax burden to HDI for Philippines. Again, for Argentina and Brazil, one-way causality was found from the government integrity sub-index to the HDI.

Keywords: Economic Development, Economic Freedoms, Newly Industrialized Countries

TEŞEKKÜR

Bu tezin planlanmasında, araştırılmasında, hazırlanmasında ve tamamlanmasında akademik desteğin yanında yoğun çalışma programına rağmen hiçbir konuda katkısı esirgemeyen danışman hocam Doç.Dr. Mücahit ÇAYIN'a, değerli görüş, eleştiri ve katkılarından ötürü saygıdeğer jüri üyeleri Doç.Dr. Onur OĞUZ ve Dr. Öğr. Üyesi Ümit BOZOKLU'ya ve son olarak tez hazırlama sürecinde kendi vaktinden fedakârlık ederek bana her türlü desteği ve anlayışı gösteren eşim Emre OKUYAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tuğba OKUYAN
BATMAN-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO, ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: EKONOMİK KALKINMA VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1.Kuramsal Çerçeve Kalkınma	3
1.1.1.Ekonomik kalkınmanın tanımı ve ekonomik büyümeden farkı.....	3
1.1.2.Ekonomik kalkınmanın ölçümü ve göstergeleri	6
1.1.2.1.Atlas metodu ile kişi başı GSMH	6
1.1.2.2.Satın alma gücü paritesi (SAGP) yaklaşımı	8
1.1.2.3.İnsani gelişme endeksi	11
1.1.3.Kalkınmanın boyutları	14
1.1.3.1.Kalkınmanın üretim ve teknoloji boyutu	14
1.1.3.2.Kalkınmanın istihdam boyutu.....	15
1.1.3.3.Kalkınmanın insan boyutu	16
1.1.3.4.Kalkınmanın çevre boyutu	17
1.1.3.5.Kalkınmanın hâkimiyet boyutu	18
1.1.3.6.Kalkınmanın özgürlük boyutu	19
1.2.Kuramsal Çerçeve Ekonomik Özgürlükler	20
1.2.1.Özgürlük ve ekonomik özgürlüklerin tanımı	20
1.2.2.Ekonomik özgürlüklerin ölçümü ve göstergeleri.....	23
1.2.2.1.Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlük endeksi [Economic Freedom of the World –EFW]	23
1.2.2.2.Freedom House dünya özgürlük endeksi [Freedom in the World –FIW]	25
1.2.2.3.Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi [Index of Economic Freedom- IEF].....	27
1.3.Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Özgürlükler İlişkisi	28
1.3.1.Adam Smith`in görüşleri	29
1.3.2.Amartya Kumar Sen`in görüşleri.....	30
1.3.3.Wolfgang Kasper`in görüşleri	32
İKİNCİ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE EKONOMİK BÜYÜME /KALKINMA İLİŞKİSİNE YÖNELİK BAZI AMPİRİK ÇALIŞMALAR	34
2.1.Tek Ülkeli Uygulamalı Çalışmalar	34

2.2.Çok Ülkelili Uygulamalı Çalışmalar.....	38
2.3.Ampirik Çalışmalara İlişkin Değerlendirme.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİNİN AMPİRİK OLARAK İNCELENMESİ..... 46

3.1.Çalışmanın Amacı ve Önemi.....	46
3.2.Örneklem Ülkelerin Bazı Makroekonomik Göstergeleri.....	47
3.2.1.Arjantin	47
3.2.2.Brezilya	49
3.2.3.Çin.....	51
3.2.4.Filipinler.....	54
3.2.5.Güney Afrika	56
3.2.6.Hindistan.....	58
3.2.7.Malezya.....	60
3.2.8.Meksika.....	62
3.2.9.Tayland	64
3.2.10.Türkiye.....	66
3.3.Uygulama.....	69
3.3.1.Yatay kesit bağımlılığı testi	69
3.3.2.Homojenite testi	70
3.3.3.Konya (2006) nedensellik analizi	71
3.3.3.1.EÖE ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi	71
3.3.3.2.Mülkiyet hakları ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi	72
3.3.3.3.Hükümet bütünlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi.....	73
3.3.3.4.Vergi yükü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi.....	74
3.3.3.5.Hükümete harcamaları ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi ..	75
3.3.3.6.İş özgürlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi.....	76
3.3.3.7.Parasal özgürlük ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi	77
3.3.3.8.Ticaret özgürlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi	78
3.3.3.9.Yatırım özgürlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi	79
3.3.3.10.Finansal özgürlük ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi	80

5.SONUÇ VE ÖNERİLER..... 82

ÖZGEÇMİŞ 94

TABLO, ŞEKİL VE GRAFİK LİSTESİ

TABLO LİSTESİ

Tablo 1.1. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki farklar	6
Tablo 1.2. Atlas metoduyla ülke gruplarına göre kişi başı GSMH (2021)	8
Tablo 1.3. Atlas metoduna göre bazı ülkelere ait kişi başı GSMH (2021)	8
Tablo 1.4. Ülke gruplarına ait satın alma gücü paritesi (2021).....	10
Tablo 1.5. Bazı ülkelere ait satın alma gücü paritesi (2021).....	11
Tablo 1.6. Ülke gruplarına ait İGE değerleri (2021).....	13
Tablo 1.7. Bazı ülkelere ait İGE değerleri (2021).....	13
Tablo 1.8. EFW endeksi'nin alanları ve bileşenleri	24
Tablo 1.9. Bazı ülkelere ait EFW değerleri (2020)	25
Tablo 1.10. Yıllar itibariyle ülkelerin özgürlük düzeyleri (2011-2022)	26
Tablo 1.11. Bazı ülkelere/bölgelere ait FIW değerleri (2022)	27
Tablo 1.12. Bazı ülkelere ait IEF değerleri (2023)	28
Tablo 2.1. Konuya ilişkin bazı tek ülkeli uygulamalı çalışmalar	37
Tablo 2.2. Konuya ilişkin bazı çok ülkeli uygulamalı çalışmalar	43
Tablo 3. 1. Grup ve birim olarak yatay kesit bağımlılığı testi	70
Tablo 3. 2. Homojenite testi	71
Tablo 3. 3. EÖE ve İGE için Konya nedensellik analizi.....	72
Tablo 3. 4. Mülkiyet hakları ve İGE için Konya nedensellik analizi.....	73
Tablo 3. 5. Hükümet bütünlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi	74
Tablo 3. 6. Vergi yükü ve İGE için Konya nedensellik analizi	75
Tablo 3. 7. Hükümet harcamaları ve İGE için Konya nedensellik analizi.....	76
Tablo 3. 8. İş özgürlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi	77
Tablo 3. 9. Parasal özgürlük ve İGE için Konya nedensellik analizi.....	78
Tablo 3. 10. Ticaret özgürlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi	79
Tablo 3. 11. Yatırım özgürlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi	80
Tablo 3. 12. Finansal özgürlük ve İGE için Konya nedensellik analizi.....	81

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1.1. İGE'nin Boyutları ve Alt Bileşenleri

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 3.1. Arjantin'in yıllık büyüme oranları (%)	48
Grafik 3. 2. Arjantin'in yıllık nüfus büyüme oranları (%)	48
Grafik 3. 3. Arjantin'in yıllık işsizlik oranları (%)	49
Grafik 3. 4. Brezilya'nın yıllık büyüme oranları (%)	50
Grafik 3. 5. Brezilya'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)	50
Grafik 3. 6. Brezilya'nın yıllık enflasyon oranları (%)	51
Grafik 3. 7. Brezilya'nın yıllık işsizlik oranları (%).....	51
Grafik 3. 8. Çin'in yıllık büyüme oranları (%).....	52
Grafik 3. 9. Çin'in yıllık nüfus büyüme oranları (%)	52
Grafik 3. 10. Çin'in yıllık enflasyon oranları (%)	53
Grafik 3. 11. Çin'in yıllık işsizlik oranları (%)	53
Grafik 3. 12. Filipinler'in yıllık büyüme oranları (%).....	54
Grafik 3. 13. Filipinler'in yıllık nüfus büyüme oranları (%)	55
Grafik 3. 14. Filipinler'in yıllık enflasyon oranları (%)	55
Grafik 3. 15. Filipinler'in yıllık işsizlik oranları (%)	56

Grafik 3. 16.	Güney Afrika'nın yıllık büyüme oranları (%).....	56
Grafik 3. 17.	Güney Afrika'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%).....	57
Grafik 3. 18.	Güney Afrika'nın yıllık enflasyon oranları (%)	57
Grafik 3. 19.	Güney Afrika'nın yıllık işsizlik oranları (%)	58
Grafik 3. 20.	Hindistan'ın yıllık büyüme oranları (%)	59
Grafik 3. 21.	Hindistan'ın yıllık nüfus büyüme oranları (%)	59
Grafik 3. 22.	Hindistan'ın yıllık enflasyon oranları (%)	60
Grafik 3. 23.	Hindistan'ın yıllık işsizlik oranları (%).....	60
Grafik 3. 24.	Malezya'nın yıllık büyüme oranları (%).....	61
Grafik 3. 25.	Malezya'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)	61
Grafik 3. 26.	Malezya'nın yıllık enflasyon oranları (%)	62
Grafik 3. 27.	Malezya'nın yıllık işsizlik oranları (%)	62
Grafik 3. 28.	Meksika'nın yıllık büyüme oranları (%).....	63
Grafik 3. 29.	Meksika'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)	63
Grafik 3. 30.	Meksika'nın yıllık enflasyon oranları (%)	64
Grafik 3. 31.	Meksika'nın yıllık işsizlik oranları (%)	64
Grafik 3. 32.	Tayland'ın yıllık büyüme oranları (%).....	65
Grafik 3. 33.	Tayland'ın yıllık nüfus büyüme oranları (%).....	65
Grafik 3. 34.	Tayland'ın yıllık enflasyon oranları (%).....	66
Grafik 3. 35.	Tayland'ın yıllık işsizlik oranları (%)	66
Grafik 3. 36.	Türkiye'nin yıllık büyüme oranları (%)	67
Grafik 3. 37.	Türkiye'nin yıllık nüfus büyüme oranları (%)	67
Grafik 3. 38.	Türkiye'nin yıllık enflasyon oranları (%)	68
Grafik 3. 39.	Türkiye'nin yıllık işsizlik oranları (%).....	69

SİMGELER VE KISALTMALAR

ARDL	: Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi
BM	: Birleşmiş Milletler
CCR	: Kanonik Eşbütünleşik Regresyon
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
EB	: Ekonomik Büyüme
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
EFW	: Ekonomik Özgürlük Endeksi
EK	: Ekonomik Kalkınma
EKK	: En Küçük Kareler
EÖ	: Ekonomik Özgürlükler
FIW	: Dünya Özgürlük Endeksi
GMM	: Genelleştirilmiş Moment Yöntemi
GSMH	: Gayrisafi Milli Hâsıla
GSYH	: Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla
IEF	: Ekonomik Özgürlük Endeksi
IUCN	: Uluslararası Doğa ve Doğa Kaynakları Koruma Birliği
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SAGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
VAR	: Vektör Otoregresyon
WCS	: Dünya Koruma Stratejisi
YSÜ	: Yeni Sanayileşen Ülkeler

GİRİŞ

Tarih boyunca başta az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm ülkelerin temel hedefi ekonomik kalkınmayı sağlamak olmuştur. Ekonomik büyümeden farklı bir kavram olan ekonomik kalkınma çok boyutludur ve bu nedenle de ulaşılması zor bir hedeftir. Zira ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi ifade eden milli gelir artışının yanı sıra eğitim, sağlık ve rekabet edebilirlik gibi birçok kıstasta iyi olma durumudur. Diğer bir ifadeyle ekonomik koşulların iyi olmasıyla birlikte sosyal, siyasal ve kültürel gibi birçok alandaki koşulların da daha iyiye götürme sürecidir. Dolayısıyla önceleri sadece milli gelir artışı veya kişi başı milli gelir artışı gibi göstergeler/değişkenler bağlamında değerlendirilen kalkınmışlık günümüzde artık bunların yanında birçok farklı gösterge ile değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ülkelerdeki eğitim, sağlık, gelir dağılımı gibi koşullardan tutun onların siyasal düzen ve kurumsal yapılarına kadar birçok gösterge veya koşul ülkelerin ekonomik kalkınma sürecinde rol oynayabilmektedir.

Bugün ülkelerin kalkınmışlık derecesini ölçen birçok yaklaşım ve metot olmakla birlikte literatürde en çok rastlanılan metotlardan biri 1990'lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hesaplanan ve kısa adı İGE olan insani gelişme endeksidir. İGE ülkelerin milli gelir artışı göstergesinin yanı sıra eğitim, sağlık gibi temel kıstasları da barındırmaktadır. Bu nedenle bu endeks, bir ülkede gerçekleşen milli gelir veya kişi başına milli gelirdeki artışın ülkelerin kalkınmışlığı için yeterli bir koşul olmadığını göstermektedir. Diğer bir ifadeyle hem kişi başı milli gelir artışını sağlayan ve hem de eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda iyileşmeler gösteren ülkeler kalkınmış ülkelerdir.

Milli gelir artışı, eğitim ve sağlık koşullarının iyi olması vb. birçok farklı konu gibi ekonomik özgürlükler de ülkelerin kalkınma sürecinde önemli rol üstlenebilmektedir. Bu nedenle de ekonomik özgürlükler, ekonomi tarihi boyunca ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma açısından tartışılmıştır. Bu tartışmalar özellikle ekonomik özgürlüklerin 1990'lı yıllarla birlikte daha somut olarak ölçülmesiyle birlikte ampirik çalışmalarda daha fazla yer edinmiştir. Farklı sonuçlar çıkmakla birlikte bu ampirik çalışmaların çoğu ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme veya kalkınma süreçlerinde pozitif anlamda etkili olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada da Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Malezya, Meksika, Tayland ve Türkiye ülkelerinden oluşan yeni sanayileşmiş ülkeler (YSÜ) örneğinde ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi hem

kuramsal hem de ampirik olarak incelenmektedir. Bu bağlamda çalışma üç bölüm olarak kurgulanmıştır. Çalışmanın “*Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Özgürlüklerin Kuramsal Çerçevesi*” isimli birinci bölümünde ekonomik kalkınma ve ekonomik özgürlükler konusu kuramsal çerçevede değerlendirilmiştir. Bölümde ekonomik kalkınma bağlamında; kalkınmanın tanımı ve büyümeden farkı, göstergeleri, ölçümü ve boyutları ele alınmışken, ekonomik özgürlükler bağlamında ise; ekonomik özgürlüklerin tanımı ve ölçümü incelenmiştir. Bölümün son kısmında ise ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi bazı düşünürlerin görüşleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın “*Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme/Kalkınma İlişkisine Yönelik Bazı Ampirik Çalışmalar*” isimli ikinci bölümünde konu ile ilintili yerli ve yabancı literatürdeki bazı uygulamalı çalışmalar incelenmiştir. İncelenen çalışmalar tek ülkeli ve çok ülkeli çalışmalar şeklinde kategorize edilmiş ve her başlık altındaki çalışmalara ilişkin özet bilgiler tablolarla sunulmuştur.

Çalışmanın “*Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Kalkınma İlişkisinin Ampirik Olarak İncelenmesi*” isimli üçüncü bölümü uygulamayı kapsamaktadır. Bu bağlamda öncelikle çalışmanın amacı ve önemine değinilmiş ve YSÜ’ler hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Dünya Bankası’ndan temin edilen 2000-2021 döneminin büyüme oranları (%), nüfus büyüme oranları (%), enflasyon oranları (%) ve işsizlik oranları (%) verileriyle örneklem ülkelerin sosyoekonomik yapısı incelenmiştir. Bölümün son kısmında ise örneklem ülkeler için ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi ampirik olarak incelenmiştir. Bu kapsamda örneklem ülkelere ait 1995-2021 dönemindeki veriler yatay kesit bağımlılığı testi, homojenlik testi ve Kónya (2006) nedensellik testi gibi yöntemlerle analiz edilmiş ve çıkan bulgular yorumlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: EKONOMİK KALKINMA VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

Ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisinin araştırıldığı çalışmanın bu bölümünde ekonomik kalkınma ve ekonomik özgürlükler konusu kuramsal çerçevede ele alınmıştır. Bu nedenle ilk olarak ekonomik kalkınma bağlamında; kalkınmanın tanımı, ölçümü, göstergeleri ve boyutları incelenmiş daha sonra ekonomik özgürlükler bağlamında ise ekonomik özgürlüklerin tanımı ve ölçümü ele alınmıştır. Bölümün son kısmında ise bu iki kavram arasındaki ilişki bazı düşünürlerin görüşleri bağlamında irdelenmiştir.

1.1.Kuramsal Çerçevede Kalkınma

Kalkınma kavramının daha iyi anlaşılması nedeniyle çalışmanın bu kısmında kalkınmanın tanımı, ölçümü, göstergeleri ve boyutları ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

1.1.1.Ekonomik kalkınmanın tanımı ve ekonomik büyümeden farkı

Birçok şekilde tanımlanmışsa da ekonomik kalkınma genel olarak, kişi başına gelir ve üretim artışı ile birlikte sosyoekonomik ve sosyokültürel alanlardaki iyileşme olarak betimlenmektedir. Kalkınma, sadece kişi başına düşen milli gelir artışını değil, bunun yanında üretimde etkinliğin gerçekleşmesi ve sanayi sektörünün hem ihracattaki hem de milli gelirdeki oranının artması gibi yapısal gelişmeleri de içermektedir (Han ve Kaya, 2012:2). Başka bir deyişle ekonomik kalkınma, bir ülkenin ekonomik anlamda kendi kendine yetebilme ve yoksulluk kısır döngüsünü kırmak amacıyla üretimi artırmanın yanında bunun kalitesini de artırmaya yönelik süreci kapsamaktadır (Trawına, 2017, s.7).

Diğer bir kaynakta kalkınma, sınırsız ihtiyaçlar karşısında kıt kaynakların etkin bir şekilde dağıtmayı ifade eden sürdürülebilir ekonomik büyümenin yanında toplumun refah düzeyininin yükseltilmesi süreci olarak ele alınmıştır. Buna göre, kalkınma ile birlikte refah düzeyi yükselen toplum/birey aynı zamanda ekonomik, kültürel ve politik özgüvene kavuşmaktadır (Parlak, 2021, s.4).

Kalkınma reel ulusal geliri sürekli artıran, sosyal, kültürel ve politik değişkenlerin iyileşmesi olduğu gibi yenilik/değişim ve yaratıcılık süreci şeklinde de ifade edilebilir. Bireyin gelişen düşünce ve yetenekleri ile ekonomik, sosyal ve kültürel gibi tüm alanlarda oluşacak ortamlar yeniliklere neden olacak ve kalkınmayı sağlayacaktır (Mısırlıoğlu-Bodur, 2007, s.7).

Görüldüğü üzere kalkınmanın tanımı yapılırken ilk olarak büyüme kavramından bahsedilmektedir. Aslında bu durum bu iki kavramın birbirinden ayrı olarak tanımlamanın çok zor olduğuna işaret etmektedir. Çünkü ekonomik büyüme üretimdeki sayısal artışları ifade ederken, kalkınma ise bu artışların ötesinde üretimdeki teknik ve kuramsal alanlardaki ilerlemeleri, üretimin sektörler bazındaki konumunu ve üretim faktörleri dağılımındaki değişim ve iyileşmeleri içermektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomik kalkınma tanımlanırken ekonomik büyüme ve bununla ilgili değişmelere vurgu yapılmaktadır. Bu nedenle ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeyi kapsamakla birlikte sosyal ve kültürel alanlardaki bazı ilerlemeleri de gösteren uzun dönemli bir süreçtir (Yılmaz, 1992, s.3-4).

Nobel Ekonomi Ödülü sahibi ünlü iktisatçı Amartya Sen de (1988) ekonomik büyüme ile kalkınma arasında yakın ve önemli bir ilişki olduğunu belirtmekte ve bu ilişkinin kafa karışıklığına yol açtığını söylemektedir. Sen'e göre zenginliği ifade eden ekonomik büyümenin insanların yaşam koşullarına da katkı yapacağı yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla kalkınma ekonomisi ile ilgili ilk dönem yazıların ekonomik büyüme ve gayrisafı milli hasıla (GSMH) artışlarına yoğunlaşması kabul edilebilir bir durumdur. Çünkü ekonomik kalkınma süreci, gıda, giyim, barınma, tıbbi hizmetler, eğitim tesisleri vb. mal ve hizmetlerin üretim artışını ifade eden ekonomik büyüme konusundan veya ekonominin üretken yapısının dönüştürülmesinden soyutlanması mümkün değildir (Sen, 1988, s.12).

Fakat söz konusu kavramların anlamca birbirinden farklı olduğunun altı çizilmektedir. Zira kalkınma, kişi başına düşen gelir artışına ek olarak eğitim, sağlık, sosyal, kültürel ve politik gibi birçok alanda yaşanan iyileşmelerdir. Bu durum kalkınmanın büyümeden daha kapsamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm alandaki bu gelişmeler çoğu zaman soyut olduğu için kalkınma olgusunu da ölçülmesi zor, soyut veya niteliksel değişimleri yansıtan bir kavram hâline getirmektedir. Buna karşın ekonomik büyüme ise sayısal veya niceliksel verileri içerdiği için daha somuttur ve daha kolay ölçülebilmektedir (Çakıcı, 2019, s.42).

Zaten 2. Dünya Savaşı sonrası kalkınma, büyüme ekonomisinden ayrılmış ve ilgi alanı geliştirmekte olan ülkeler olan farklı bir disiplin sistematğine dönüşmüştür. Böylece ülkelerin kalkınmaları için artık ekonomik büyüme yeterli görünmeyip bunun yanında ekonomik, sosyal ve kültürel gibi alanlarda da aşağıda sıralanan bazı yapısal değişimleri gerçekleştirmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer bir deyişle ülkelerin

kalkınma sürecine girip girmediği noktasında bu yapısal değişiklikler önem arz etmektedir (Berber ve Bocutoğlu, 2021, s.405-408).

- Kalkınma süreci ile birlikte tarım, sanayi ve hizmet şeklindeki temel sektörlerin GSMH'deki nispi paylarında değişiklikler yaşanmaktadır. Yani kalkınma süreci ile birlikte tarım sektörünün nispi payında düşüş, buna karşın sanayi ve hizmet sektörlerinin nispi payında yükseliş görülmektedir.
- Sanayi sektörü yapısında da değişimler olur. Kalkınma sürecinde tüketim malları üretimi payında düşüş, ara ve yatırım malı üretim payında ise yükseliş olur.
- Kalkınma sürecinde dış ticaretin yapısında da değişiklikler gözlemlenir. Yani ülkelerin ihracatında tarım ürünleri ve ham maddelerin payı düşerke sınai ürünleri payı yükselmektedir.
- Bu süreçte hem kişi başına düşen enerji üretimi hem de kişi başına düşen enerji tüketiminde yükselişler olur.
- Okuryazar oranı ve kişi başına düşen doktor/sağlık personeli sayısı gibi eğitim ve sağlık göstergelerinde gelişmeler yaşanır.
- Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) harcamalarının GSMH içindeki payında artışlar gözlemlenir.
- Dengeli beslenme konusunda ve gıda maddeleri tüketiminde iyileşmeler yaşanır.
- Sosyal ve kültürel alanlarda, davranışlarda, yaklaşımlarda ve alışkanlıklarda değişim ve dönüşümler olur.

Öte yandan ekonomik kalkınmanın ekonomik büyümeden farkı Tablo 1.1'de daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Buna göre; ekonomik büyüme miktar artışını ifade ederken, ekonomik kalkınma üretim yöntemleri ve gelir dağılımındaki değişiklikler/iyileşmeler gibi ekonomik ve sosyal yapılardaki değişimi göstermektedir. Ekonomik büyüme daha çok iç (endojen) faktörlerle, ekonomik kalkınma ise dış (exojen) faktörlerle gerçekleşmektedir. Ekonomik kalkınma daha çok makro, buna karşın ekonomik büyüme hem makro hem de mikro özelliktedir. Çünkü ekonomik büyüme belli bir alan veya sektörde gerçekleşebilir. Büyüme gelişmiş ülkeler için geçerli bir konu iken, kalkınma yapısal gelişim sürecini tamamlamamış az gelişmiş

veya gelişmekte olan ülkeler için söz konusudur. Ekonomik büyüme daha çok iktisat teorisi ilgi alanına girer ve bu nedenle “*büyüme teorileri*” deyimiyle özdeşleşmiştir. Ekonomik kalkınma ise iktisat politikasının ilgi alanına girer ve bu nedenle “*kalkınma politikaları*” deyimi ile özdeşleşmiştir. Son olarak kalkınma ekonomik büyümeyi de içerdiği için daha kapsamlı bir kavramdır (Berber ve Bocutoğlu, 2021, s.408-409).

Tablo 1.1. Ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma arasındaki farklar

Ekonomik Büyüme	Ekonomik Kalkınma
Tek boyutludur ve böylece dar kapsamlıdır.	Çok boyutludur böylece, geniş kapsamlıdır.
Nicelik yönlüdür.	Nitelik yönlü bir olgudur.
Gelişmiş ülkeler için geçerlidir.	Az gelişmiş ülkeler için geçerlidir.
Hem makro hem de mikro yönü bulunmaktadır.	Makro yönlüdür.
İktisat teorisi alanındadır.	İktisat politikası alanındadır.
İçsel faktörlerle gerçekleşmektedir.	Dışsal faktörlerle gerçekleşmektedir.

Kaynak: (Çakıcı, 2019, s.43).

1.1.2.Ekonomik kalkınmanın ölçümü ve göstergeleri

Ülkelerin gelişmişlik ve kalkınma düzeyi hesaplanırken birtakım göstergelerden faydalanılmaktadır. Ekonomik kalkınmayı tam olarak yansıtmaya da başvurulmuş göstergeler/yöntemlerden biri kişi başına düşen gelirdir. Ekonomik kalkınma düzeyini tam yansıtmadığı için ekonomik kalkınmayı ölçerken kişi başına gelirin yanında satın alma gücü paritesi, hayat standartlarının kalitesi ve insani gelişme endeksi gibi birtakım sosyoekonomik değerleri içeren yöntemlerden de faydalanmak gerekmektedir (Berber, 2019, s.230-231). Nitekim ekonomik kalkınmanın ölçümü için birçok değişken/yöntem olsa da literatürde en çok başvurulmuş yöntemler; kişi başına GSMH, GSMH, insani gelişme endeksi ve satın alma gücü paritesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakıcı, 2019 s. 44).

1.1.2.1.Atlas metodu ile kişi başı GSMH

Özellikle 1950 ve 1960'lı yıllarda kalkınmanın temel ölçüsü hâline gelen GSMH “bir ülke vatandaşlarının veri bir yıl içinde ürettikleri toplam mal ve hizmetlerin, belli bir para birimi karşılığındaki değerinin toplamı” olarak ifade edilmektedir (Gökdemir ve Veenhoven, 2014, s.343). Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun ekonomik kalkınmanın en önemli göstergelerinden birisi kişi başı GSMH'dir. Ancak bu ölçüt tek başına kalkınmışlığın göstergesi olarak yeterli görülmemektedir. Çünkü kalkınma; zenginlik, gelir, eğitim, sağlık, çevre ve güvenlik gibi koşulları barındıran çok boyutlu bir kavramdır. Oysa kişi başı GSMH bu boyutlardan sadece biridir. Bununla beraber kişi başı GSMH kalkınmanın sosyal göstergeleri ile ilintili olduğu için zorunlu bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Alataş, 2014, s.11).

Günümüzde Dünya Bankası Atlas metodu ile ülkelerin kişi başı GSMH'sini hesaplamakta ve bu ülkeleri gelişmişlik derecesine göre sınıflandırmaktadır. Bu metod GSMH veya kişi başı GSMH'nin Atlas dönüşüm faktörü olarak bilinen özel bir döviz kurunun kullanılmasına dayanmaktadır (Gökdemir ve Veenhoven, 2014,s.343). Yani Dünya Bankası, kişi başı GSMH'yi (ABD doları cinsinden) hesaplarken, ülkeler arası karşılaştırmalar için döviz kuru dalgalanmalarının etkisini azaltmayı amaçlamakta ve böylece normal döviz kurlarından ziyade Atlas dönüştürme faktörünü tercih etmektedir. Aslında bu yöntemle enflasyonun neden olduğu döviz kurlarındaki dalgalanmaların etkisini en aza indirgenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda örneğin herhangi bir ülke ve yıl için Atlas dönüştürme faktörü; o ülkenin mevcut yıldaki döviz kuru ile önceki iki yılın döviz kurlarının, uluslararası enflasyon ile mevcut ülkedeki enflasyon arasındaki farka göre ayarlanmış ortalaması şeklinde hesaplanmaktadır (World Bank, 2023a).

Dünya Bankası'nın bu hesaplama yöntemine göre; 2021 yılında kişi başı GSMH'si 1.085\$ ve altında olan ülkeler düşük gelirli ülkeler kategorizasyonunda yer alırken, kişi başı GSMH'si 1.086\$ ile 4.255\$ arasında olan ülkeler alt-orta gelirli ülke ve kişi başına GSMH'si 4.256\$ ile 13.205\$ arasında olan ülkeler ise üst-orta gelirli ülke kategorizasyonunda yer almaktadırlar. Kişi başı GSMH'si 13.205\$ veya daha fazla olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler sınıfındadırlar. 2021 yılı sınıflandırmasına göre; 28 tane düşük gelirli ülke, 54 tane alt-orta gelirli ülke, 54 tane üst-orta gelirli ülke ve 81 tane yüksek gelirli ülke bulunmaktadır (World Bank, 2023b).

Atlas metoduyla hesaplanan 2021 yılındaki kişi başı GSMH değerlerine bakıldığında; dünya ortalamasının 12.023\$ olduğu gözlenmektedir. Bu değer yüksek gelirli ülkelerde ortalama 48.120\$ iken, düşük gelirli ülkelerde sadece 683\$'dır. Bu rakamlar, yüksek gelirli ülkelerin sahip olduğu ortalama kişi başı milli gelirin, düşük gelirli ülkelerin sahip olduğu ortalama kişi başı milli gelirden 70 kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde Kuzey Amerika Bölgesi'nde ortalama kişi başı milli gelir Sahra-altı Afrika Bölgesi'nin ortalama kişi başı milli gelirinden 40 kat daha fazladır (Tablo 1.2).

Tablo 1.2. Atlas metoduyla ülke gruplarına göre kişi başı GSMH (2021)

Ülkeler	Atlas Metodu ABD Doları
Doğu Asya ve Pasifik	12.737
Avrupa ve Orta Asya	26.493
Latin Amerika ve Karayipler	8.068
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	6.864
Kuzey Amerika	68.599
Güney Asya	2.076
Sahra-altı Afrika	1.556
Düşük Gelir Ülkeler	683
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	2.470
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	10.358
Yüksek Gelirli Ülkeler	48.120
Dünya Ortalaması	12.023

Kaynak: (World Bank, 2023c)

Öte yandan yukarıda ortaya çıkan bu eşitsizlik ülkeler bağlamında daha da derinleşmektedir. Nitekim 2021 yılındaki kişi başı GSMH'si en yüksek olan 10 ülke ile en düşük olan 10 ülkenin verileri Tablo 1.3'te gösterilmiştir. Buna göre en düşük değere sahip ülkenin Burundi olduğu görülmektedir. En yüksek kişi başı GSMH'ye sahip ülke ise Bermuda'dır. 122.470\$ ile Bermuda'da kişi başı GSMH, Burundi'deki kişi başı GSMH'den 500 kattan daha fazladır. En yüksek onuncu sırada olan İzlanda'nın kişi başı milli geliri ile en düşük onuncu sırada yer alan Malavi'nin kişi başı milli geliri arasında 102 kat fark bulunmaktadır.

Tablo 1.3. Atlas metoduna göre bazı ülkelere ait kişi başı GSMH (2021)

En Yüksek 10 Ülke		En düşük 10 Ülke	
Ülke	Atlas Metodu ABD Doları	Ülke	Atlas Metodu ABD Doları
Bermuda	122.470	Burundi	220
İsviçre	90.600	Afganistan	390
Lüksemburg	88.190	Somali	430
Man Adası	84.580	Mozambik	480
Norveç	83.880	Orta Afrika Cumhuriyeti	480
İrlanda	76.110	Madagaskar	490
ABD	70.930	Sierra Leone	500
Danimarka	68.300	Kongo Demokratik Cum.	550
Singapur	64.010	Nijer	590
İzlanda	63.460	Malavi	620

Kaynak: (World Bank, 2023c)

1.1.2.2.Satın alma gücü paritesi (SAGP) yaklaşımı

Kişi başına düşen milli gelire göre ülkelerin gelişmişlik sıralaması/karşılaştırılması noktasında tartışmalar bulunmaktadır. Çünkü yerel para birimindeki GSMH'nin dolara dönüştürmek için kullanılan döviz kuru uluslararası ticarete konu olan malların fiyatı üzerinden yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle uluslararası ticarete konu olmayan malların fiyatı etkili olmamaktadır. Gelir seviyesi

düşük ülkelerde, ticarete konu olan malların fiyatları, ticarete konu olmayan malların fiyatlarına göre daha yüksektir. Bu da düşük gelirli ülkelerdeki gelirin daha düşük hesaplanmasına böylece yüksek ve düşük gelirli ülkeler arasındaki gelir farkını daha fazla göstermesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu yanlışlığı/eksikliği gidermek için satın alma gücü paritesi (SAGP) yaklaşımı geliştirilmiştir. Yani ülkeler arası fiyat farklılıklarını ortadan kaldırıp farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen satın alma gücü paritesi, ülkelerin gelişmişlik farklılıklarını açıklamada daha gerçekçi bir yaklaşım olarak görülmektedir (Berber, 2019, s.240-241).

Eğilmez (2012) bu yaklaşımı ülkeler arasındaki fiyat farklılıklarını bertaraf ederek farklı paraların satın alma güçlerini eşitleyen bir değişim oranı olarak açıklamakta ve konunun daha iyi anlaşılması için aşağıdaki gibi örneklendirmektedir.

Örnek: Bir kg domatesin ortalama fiyatı Türkiye’de 2 TL, ABD’de ise 2,5\$ olsun. Böylelikle yıllık 10.000\$ geliri olan bir ABD vatandaşı bir yılda $10.000/2,5$ hesabıyla 4000 kg domates satın alabilmektedir. Türk vatandaşın 4000 kg domatesi satın alabilmesi için 8.000 TL yıllık gelire sahip olması gereklidir. Burada 1\$, 1,8 TL’ye eşit olursa ABD vatandaşının geliri $10.000 \times 1,8 = 18.000$ TL iken, Türk vatandaşın geliri ise $8.000/1,8 = 4.445$ \$ olmaktadır. ABD vatandaşı Türkiye’ye parasını getirip TL’ye çevirdiğinde bu parayla $18.000/2 = 9.000$ kg domates satın alabilmektedir. Oysa Türk vatandaşı ABD’ye parasını götürüp dolara çevirdiğinde bu parayla $4.445/2,5 = 1.778$ kg domates satın alabilir. Ayrıca satın alma gücü paritesi yaklaşımı, her iki kişinin de gelirlerini kendi ülkelerinde harcadığı varsayımı üzerine kuruludur. Kısacası ABD vatandaşı olan kişi 10.000\$, Türk vatandaşı olan kişi ise 8.000 TL’siyle aynı miktar 4.000 kg (aynı miktar) domatesi satın alabilmektedir.

Kısacası SAGP, ülkeler arasındaki fiyat farklılaşmasını engelleyen, para birimi dönüştürme oranı olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşım tek fiyat kanununun tüm mal piyasaları üzerine uygulanmasıdır. Bir miktar para, parite oranı ile farklı bir ülkenin para birimine çevirildiğinde aynı mal ve hizmetlerden oluşan bir sepet tüm ülkelerde satın alınabilmektedir. Bu yaklaşım ile fiyat düzeyi farklılıklarından arındırılmış olduğundan yapılan kıyaslamalar daha sağlıklı olmaktadır (Aslan ve Kanbur, 2007, s.14). Nitekim SAGP yaklaşımıyla hesaplanan ülke grupları bazında kişi başına milli gelir değerleri incelendiğinde; dünya ortalamasının 18.508\$ olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yüksek gelirli ülkeler ortalama 55.135\$ gelire sahip iken, düşük gelirli ülkeler ortalama sadece 2.027\$ gelire sahiptir. Diğer bir ifadeyle yüksek gelirli ülkelerin sahip olduğu ortalama kişi başı milli gelir, düşük gelirli ülkelerin sahip olduğu ortalama kişi

başı milli gelirden 27 kat daha fazla olduğu gözlenmektedir. Oysa Atlas metoduna göre yapılan kıyaslama 70 kattan daha fazlaydı. Kuzey Amerika Bölgesi'nde ortalama kişi başı milli gelir (68.546\$) Sahra-altı Afrika Bölgesi'nin ortalama kişi başı milli gelirinden (3.930\$) 17 kat daha fazladır (Tablo 1.4). Ancak bu farkın Atlas metonuna göre 40 kat olduğu Tablo 1.2'den bilinmektedir.

Tablo 1.4. Ülke gruplarına ait satın alma gücü paritesi (2021)

Ülkeler	SAGP Uluslararası Dolar
Doğu Asya ve Pasifik	20.185
Avrupa ve Orta Asya	38.718
Latin Amerika ve Karayipler	16.680
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	16.097
Kuzey Amerika	68.546
Güney Asya	6.855
Sahra-altı Afrika	3.930
Düşük Gelir Ülkeler	2.027
Alt-Orta Gelirli Ülkeler	7.829
Üst-Orta Gelirli Ülkeler	19.614
Yüksek Gelirli Ülkeler	55.135
Dünya Ortalaması	18.508

Kaynak: (World Bank, 2023c)

Ülkeler bağlamında ele alındığında; en düşük değere sahip ülkenin Burundi, en yüksek değere sahip ülkenin ise Singapur olduğu gözlenmektedir. 102.450\$ ile Singapur'un satın alma gücü paritesi ile hesaplanan kişi başı milli geliri Burundi'deki kişi başı milli gelirden 130 kattan daha fazladır. Burundi ile Bermuda kişi başı milli gelirleri arasındaki fark ise 117 kattan daha fazladır. Tablo 1.3'te Atlas metoduna göre bu fark 500 kattan daha fazlaydı). Ayrıca en yüksek onuncu sırada olan Hong Kong'un kişi başı milli geliri ile en düşük onuncu sırada yer alan Malavi'nin kişi başı milli geliri arasındaki fark yaklaşık 44 kattır (Tablo 1.5). Görüldüğü üzere satın alma gücü paritesi ile hesaplanan milli gelirler arasındaki farklar Atlas metoduna göre hesaplanan kişi başı milli gelirler arasındaki farklara göre azalmaktadır.

Tablo 1.5. Bazı ülkelere ait satın alma gücü paritesi (2021)

En Yüksek 10 Ülke		En düşük 10 Ülke	
Ülke	SAGP Uluslararası Dolar	Ülke	SAGP Uluslararası Dolar
Singapur	102.450	Burundi	780
Katar	100.450	Orta Afrika Cum	980
Bermuda	91.950	Kongo Demokratik Cum	1.110
Lüksemburg	83.230	Somali	1.240
Norveç	82.840	Mozambik	1.320
İzlanda	79.370	Nijer	1.330
İsviçre	75.810	Liberya	1.470
Makao	72.940	Çad	1.510
Birleşik Arap Emir	71.280	Madagaskar	1.570
Hong Kong	70.600	Malavi	1.610

Kaynak: (World Bank, 2023c)

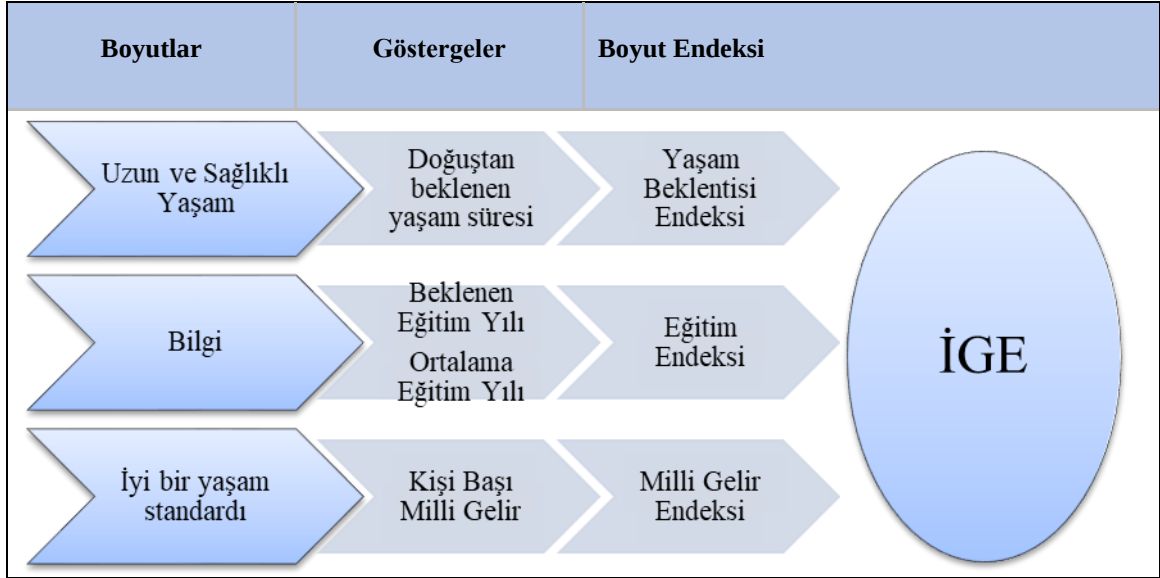
1.1.2.3.İnsani gelişme endeksi

Son dönemlerde uluslararası kıyaslamalarda daha çok kullanılan ve ekonomik kalkınmayı gelirin yanında eğitim, sağlık gibi hayat standartlarına göre de ölçmeyi hedefleyen insani gelişme endeksi (İGE), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana hesaplanmakta ve yayımlanmaktadır (Alataş, 2014, s.9).

Bu yaklaşımın ortaya çıkmasında Amartya Sen`in “*kapasite yaklaşımı*” etkili olmuştur. Çünkü “*kapasite yaklaşımı*” eğitimde, sağlıkta ve sosyal güvencede yoksunluk durumlarından uzaklaşmayı ifade etmektedir. Amartya Sen ekonomik kalkınmayı sadece gelire indirgemenin yanlış olduğunu ve bu nedenle kalkınmanın merkezine insan ve onun özgürlüğünün alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Hatta ona göre kalkınma için insanın kapasitesine ve bu kapasitenin gelişmesine odaklanılmalıdır. İşte bu nedenle 1990`dan beri UNDP tarafından hazırlanan İGE raporlarında eğitim ve sağlık göstergeleri gibi gelir dışı değişkenlere de yer verilmektedir (Gökdemir ve Veenhoven, 2014,s.348).

Yani İGE ile birlikte artık bir ülkenin/toplumun kalkınmasının değerlendirilmesinde salt ekonomik büyüme değil, aynı zamanda insanların ve onların yeteneklerinin nihai kriter olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Dolayısıyla insani gelişmenin uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişebilirlik ve iyi bir hayat kalitesine sahip olmak şeklinde sıralanan üç temel boyutundaki ortalama başarının özet bir ölçüsünün oluşturulması hedeflenmiştir. Şekil 1.1`de görüldüğü üzere endekste uzun ve sağlıklı yaşam boyutu doğumda beklenen yaşam süresi ile, bilgi boyutu ise 25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama okullaşma süresi ve okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen okullaşma yılı ile ölçülmektedir. Yaşam/hayat standardı boyutu ise kişi

başına düşen milli gelir ile ölçülmektedir. Nihayetinde ilk olarak eğitim, yaşam beklentisi ve milli gelir endeksi olmak üzere üç alt endeks hesaplanmakta ve daha sonra bu üç boyut (alt) endeksinin her biri için normalleştirilmiş geometrik ortalaması alınarak bileşik endeks değeri oluşturulmaktadır (UNDP, 2023).

Kaynak: (UNDP, 2023)

Şekil 1.1. İGE'nin boyutları ve alt bileşenleri

Hesaplanan endeks değeri 0 ile 1 arasında yer almakta ve alınan değere göre ülkeler sınıflandırılmaktadır (Alataş, 2014, s.9). Buna göre; endeks değeri 0.550'den küçük ise düşük insani gelişme endeksi, 0.550-0.699 aralığında ise orta insani gelişme endeksi, 0.700-0.799 aralığında ise yüksek insani gelişme endeksi ve 0.800 ve daha büyük ise çok yüksek insani gelişmişlik endeksi şeklinde katagorize edilmektedir (UNDP, 2023). Bu kategorizasyonu Tablo 1.6'dan da görmek mümkündür. Zira 2021 yılında çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerin ortalama endeks değerinin 0.896, buna karşın düşük insani gelişmeye sahip ülkelerin ortalama endeks değerinin ise 0.518 olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Tablo 1.6'dan bölgesel bazdan da endeks değerini yorumlamak mümkündür. Buna göre; 2021 yılında dünyanın ortalama endeks değeri 0.732 iken, en yüksek ortalama endeks değerine sahip ülkeler OECD ülkeleridir. 0.547 endeks değeri ile Sahra-altı Afrika ülkeleri ve 0.540 endeks değeri ile az gelişmiş ülkeler düşük insani gelişme kategorizasyonunda yer almaktadır.

Tablo 1.6. Ülke gruplarına ait İGE değerleri (2021)

Ülke Grupları/Bölgeler	İGE Değeri
Çok Yüksek İnsani Gelişme	0.896
Yüksek İnsani Gelişme	0.754
Orta İnsani Gelişme	0.636
Düşük İnsani Gelişme	0.518
Gelişmekte Olan Ülkeler	0.685
Arap Devletleri	0.708
Doğu Asya ve Pasifik	0.749
Avrupa ve Merkez Asya	0.796
Latin Amerika ve Karayipler	0.754
Güney Asya	0.632
Sahra-altı Afrika	0.547
Az Gelişmiş Ülkeler	0.540
Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri	0.730
OECD	0.899
Dünya	0.732

Kaynak: (UNDP, Human Development Report 2021/2022)

2021 yılında en yüksek ve en düşük İGE değerine sahip bazı ülkelerin yer aldığı Tablo 1.7 incelendiğinde; en yüksek değere sahip ilk 10 ülkeden birçoğu Avrupa kıtasında yer almaktadır. En düşük değere sahip 10 ülkenin neredeyse tamamı (Yemen haricinde) Sahra-altı Afrika ülkeleridir¹. En yüksek değere sahip İsviçre'nin endeks değeri, en düşük değere sahip Güney Sudan'ın endeks değerinin yaklaşık 2.5 katıdır.

Tablo 1.7. Bazı ülkelere ait İGE değerleri (2021)

En Yüksek 10 Ülke		En Düşük 10 Ülke	
Ülke	İGE	Ülke	İGE
İsviçre	0.962	Güney Sudan	0,385
Norveç	0.961	Çad	0,394
İzlanda	0.959	Nijer	0,400
Hong Kong	0.952	Orta Afrika Cum	0,404
Avustralya	0.951	Burundi	0,426
Danimarka	0.948	Mali	0,428
İsveç	0.947	Mozambik	0,446
İrlanda	0.945	Burkina Faso	0,449
Almanya	0.942	Yemen	0,455
Hollanda	0.941	Gine	0,465

Kaynak: (UNDP, Human Development Report 2021/2022)

¹ Sahra-altı Afrika ülkeleri için bkz <https://hdr.undp.org/data-center/country-insights#/ranks>

Öte yandan Tablo 1.5'ten de izlendiği gibi SAGP yaklaşımıyla hesaplanan kişi başı milli gelir değerleri bağlamında 2021 yılında yüksek değerlere sahip Singapur, Katar ve Bermuda gibi ülkeler İGE değerlerinde ilk 10 ülke içinde yer almamaktadır. Bu durum yüksek veya aynı kişi başı milli gelir düzeyine sahip ülkelerin farklı insani gelişme değerlerine sahip olabileceğini göstererek ülkelerin ulusal politika tercihlerini sorgulamak açısından önem arz etmektedir. Diğer bir ifadeyle bu tezatlıklar, hükümetlerin politika öncelikleri hakkında yönlendirici olabilmektedir (UNDP, 2023).

1.1.3.Kalkınmanın boyutları

Kaynak'a göre kalkınmanın *üretim ve teknoloji boyutu, istihdam boyutu, insani boyutu, çevre boyutu, hakimiyet boyutu, özgürlük boyutu* olmak üzere 6 temel boyutu mevcuttur (Kaynak, 2014, s.77-78). Sıralanan bu boyutlardan ilk ikisi kalkınmanın ekonomik boyutunu gösterirken, diğer boyutlar kalkınmanın ekonomik olmayan boyutunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle kalkınmanın boyutlarını, ekonomik boyutlar ve ekonomik olmayan boyutlar şeklinde de bir sınıflandırmaya tabi tutmak mümkündür. Esasında kalkınmanın ekonomik boyutu genel olarak ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri ise sermaye birikimi, teknoloji, iş gücü ve istihdam faktörleridir (Kar ve Taban, 2005 s.9). Kalkınmanın ekonomik ve ekonomik olmayan bu altı boyutu aşağıda daha detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

1.1.3.1.Kalkınmanın üretim ve teknoloji boyutu

Ülkelerin uluslararası alanda rekabet edebilmesi ve bu rekabette önde olması, ülkelerin daha çok ve daha kaliteli mal ve hizmet üretimine bağlıdır. Yani üretim araçlarını ve teknolojik gelişmeyi gerçekleştirerek katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesini sağlamaktır. Organik üretimden inorganik üretime geçerek ve bunun aşamalarında da daha ileriye gitmektir. Kısacası gelişen teknoloji ile üretimde verimliliği sürekli arttırmak ve bu açıdan sınıf atlamak kalkınmanın üretim ve teknoloji boyutu açısından son derece önem arz etmektedir (Kaynak, 2014, s.78-79).

Ekonomik kalkınma ile teknoloji arasındaki ilişki, teknolojinin sanayileşme sürecinde büyük ölçüde etkili olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle teknolojik gelişmenin sağlanması ile birlikte seri üretimin gerçekleşmesi ve böylece ekonomik kalkınmanın hızlanması beklenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemi büyük olan teknoloji, uygulandığı toplumun sosyoekonomik niteliklerini yansıtmaktadır. Teknolojinin farklı toplumlarda gelişme göstermesi için teknolojik değişimin uyarlandığı çevreye uygun olması zorunludur. Kısacası sadece teknoloji

ithalatına dayalı bir endüstrileşme bir toplumun kalkınması için yeterli olmamaktadır. Yani teknolojik gelişmenin başarılı olması için o ülkede uyarlanması ve ülkenin bilgi kapasitesine uygun olması gerekmektedir (Şaşmaz ve Yayla, 2018, s.257).

Ülkelerin kalkınması için üretim yapması ve bu ürettiklerinden kâr sağlaması gerekmektedir. Bu da verimlilik artışı ile mümkündür. Verimlilik artışı ise ileri teknoloji ile ilintili bir durumdur. Kısacası verimlilik ve teknoloji arasında doğru yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Teknolojik gelişme gösteren ülkeler büyüme ve kalkınma yoluna rahatlıkla girebilmektedir. Bunun nedeni, dünya ekonomik yarışının bilgi ve iletişim teknolojisi hâkimiyetinde olmasıdır. Özetle teknolojik gelişme düzeyleri hem ülkelerin dünyadaki konumunu belirlemede hem de uluslararası düzlemde rekabet üstünlüğünü sağlamada etkin rol oynamaktadır (Çolak, 2015, s.17-18).

1.1.3.2.Kalkınmanın istihdam boyutu

İstihdam ve büyüme, kalkınma sürecine büyük oranda katkı sunmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerin birincil hedeflerinden olan kalkınma, büyümenin sağlanması ve istihdam düzeyinin yükselişi ile hızlanmaktadır. İstihdam düzeyinin yükselişi ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi hayat kalitesini artırarak kalkınmaya büyük katkı sunmaktadır. Tek başına yeterli olmasa da kalkınmanın temel göstergelerinden biri iktisadi büyümedir. Ancak iktisadi büyüme gerçekleştirilirken beraberinde yeterli istihdamın sağlanması elzemdir (Akad, 2012, s.1).

Daha açık bir ifadeyle istihdamı etkileyen temel faktörlerden biri olması nedeniyle iktisadi büyüme, ülkelerin kalkınması için temel bir gerekliliktir. Büyüme, üretken istihdam düzeyini yükseltmek için bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira büyüme, istihdamdaki ve iş gücü verimliliğindeki artışların toplamı olarak ele alındığı için aynı zamanda istihdamdaki ve iş gücü verimliliğindeki artışların gerçekleşmesi durumudur. Büyümenin üretken istihdam oluşturma etkisi, hem büyüme oranıyla hem de büyümenin üretken işlere dönüşmesini sağlayan verimlilikle ilintilidir. Dolayısıyla burada büyümenin şekli ya da doğası büyük önem arz etmektedir (Altuntepe, 2022, s.234).

İktisadi büyüme gerçekleştirilirken beraberinde yeterli istihdam sağlanmasa ya da işsizlik oranları artıyorsa bu büyüme, Birleşmiş Milletler tarafından 1996 yılında yayımlanan İnsani Kalkınma Raporu'nda kötü büyüme çeşitlerinden "*işsiz büyüme*" olarak nitelendirilmektedir. Kötü bir büyüme çeşidi olması nedeniyle Birleşmiş Milletler ülkelerin bu büyümeden kaçınmaları gerektiğinin altını çizmektedir (Berber ve Bocutoğlu, 2021, s.392-393). Bu nedenle özellikle az gelişmiş ülkelerde nüfusun

istihdam edilmesi önemli bir konudur. Çalışma yaşına gelmiş nüfusun belli bir ücret düzeyinde iyi çalışma şartlarında istihdam edilmesi ekonomik olmanın yanı sıra sosyoekonomik bir durumdur. Böylece bir ülkede istihdam oranlarının yüksek olması ya da işsizlik oranlarının düşük olması o ülkenin kalkınmışlık göstergelerinden biridir (Kar ve Taban, 2005, s.21-22).

Kısacası gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sosyal sorunlarından biri de işsizliktir. Bu bağlamda yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve üretim ile gelir artışının sağlanması işsizliğin bertaraf edilmesinde temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte yeni istihdam olanakları oluşturulurken ülkelerin iç ve dış piyasada reket edebilirliğini artıracak alanların öncelenmesi önem arz etmektedir. Nitekim bir ülkenin kalkınmışlığının ekonomik açıdan sağlanması milli gelir artışının yanında uluslararası alanda gittikçe zorlaşan rekabet koşullarını da yakalamasına bağlıdır (Akad, 2012, s.6-7).

1.1.3.3.Kalkınmanın insan boyutu

Sağlıklı bir kalkınma için insan ve toplumu motive edecek, toplum ekseninde ideallere ve güçlü dinamiklere ihtiyaç bulunmaktadır. Tüm toplumların kendine özgü değerleri ve bu değerlerle oluşan idealleri bulunmaktadır. Bu değer ve idealler toplumdan topluma değişiklik gösterse de hem insan hem de toplum için önemlidir (Aras, 2000, s.9-10). Esasında kalkınmanın merkezinde insan bulunmaktadır. Dolayısıyla insanlara mutlu, uzun ve sağlıklı bir yaşam sürdürmek için gerekli olanakları sağlamak kalkınmanın temel hedefidir. Her insana sağlık, eğitim ve gelir gibi yaşamda gereken unsurları adil bir şekilde sağlamak ve onları evrensel yaşam standartlarını yakalamış bireyler haline getirmek kalkınmanın temel amacıdır. Yani insanların eğitim ve sağlık şartlarını iyileştirerek yaşam standartlarını arttırmaktır. Bu nedenle eğitim ve sağlık için yapılan harcamalar, öğrenci sayısına göre öğretmen, okul ve derslik sayıları/oranları ve hasta sayısına göre doktor ve sağlık personeli sayıları/oranları toplumsal kalkınmışlığın göstergeleri arasında yer almaktadır (Yılmaz ve Danışoğlu, 2017, s.120).

İnsani kalkınma sağlık, eğitim ve gelir koşullarında iyileşmenin sağlanması şeklinde zikredilen kalkınmayla sınırlı değildir. Toplumca değer verilen tercihleri, sosyoekonomik ve siyasal özgürlükleri, kendini geliştiren üretken birey olabilme fırsatını yakalamayı, kişinin kendisine saygı duymasını ve insan haklarından faydalanmayı gibi birçok artı değeri içerisinde barındırmaktadır. Böylece insani kalkınma; kişinin becerilerinin keşfedilmesi ve bu becerilerin insanca

kullanılabilmesini, bilginin, sağlığın ve eğitimin iyileştirilmesini, üretkenliğin sağlanmasını, boş vaktin değerlendirilmesi ile sosyal, kültürel ve siyasal olaylar içinde yer almayı kapsamaktadır (Kaynak, 2014, s.96-97).

Nihayet bir toplumun kalkınmış olması için o toplumdaki insanların iyi bir beslenme ve giyinme koşullarına sahip olması, birçok mal ve hizmete ulaşabilmesi, sağlıklı bir hayatın sürdürüldüğü ortama kavuşması, boş vakit ve eğlenme fırsatını yakalaması gerekmektedir. Bunların yanı sıra insani kalkınma için iktisadi büyüme, insan hakları, toplumdaki barış ve güvenliğin sağlanması, insan kaynakları ve yönetimi ve tüm bunların sürdürülebilir olması önem ihtiva etmektedir (Aydın, 2015, s.18-19).

1.1.3.4.Kalkınmanın çevre boyutu

Artan çevre problemlerinin dünyadaki canlıların hayatını tehdit ettiği belirginleşen 1960'lı yıllarda iktisadi büyümeyle gerçekleşen refah kavramı tartışılır hâle gelmiştir. Dünyadaki ekolojik dengenin giderek bozulduğu ve ekosistemdeki çeşitliliğin giderek azaldığı için bu yıllarda, mevcut ekonomik sisteme güven azalmaya başlamıştır. Dünyada sınırsız ilerleme ve büyüme düşüncesi ile doğal kaynak ve teknolojinin tam kullanılması hususunda belli bir başarı düzeyi yakalanmış ancak bu kaynakların etkin kullanılması hususunda aynı düzeyde başarı sağlanamamıştır. Dolayısıyla 1970'lere gelindiğinde mevcut kalkınma yaklaşımı ciddi eleştirilere maruz kalmış ve ülkelerin kalkınması için salt iktisadi değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel konuların da dikkate alınması gerektiği vurgulanmıştır. Yani dünya nüfusunun hızlı bir şekilde artması ekosistemde denge ve çeşitliliğin azalmasına yol açtığından mevcut iktisadi düzene olan güveni sarsmıştır. Bu sorunlar, kalkınma yaklaşımını artık çevre boyutu ile birlikte ele alınması şeklinde değiştirmiştir. Kısacası süregelen ekonomik faaliyetlerin doğada ve canlılar üzerindeki olumsuz etkileri çevre ve kalkınma ilişkisini doğurmuş ve “*sürdürülebilir kalkınma*” yaklaşımının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, s.306-307).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisinde hâkim olan Keynesyen politikalar ile birlikte iktisadi kalkınmanın hızlı bir şekilde sağlanması, endüstrileşme, istihdamın artırılması ve enflasyonun düşürülmesi gibi konularda kısa vadeli hedeflere odaklanılmış ve bu bağlamda üretim artışı esas hedef olarak belirlenmiştir. İktisadi kalkınma sürecinde daha çok üretim artışına yoğunlaşan iktisat politikaları çevre sorunlarını sürecin olağan sonuçları olarak görmüşlerdir. Kalkınma sürecinde çevre sorunlarını giderme yollarını üretime artı maliyet olarak değerlendirerek çevre politikaları geri plana atılmıştır. Ancak daha sonra geri plana atılan ve önemsenmeyen

çevresel sorunlar giderek küresel boyuta ulaşmıştır. Çünkü artık dünya üretimin hızlı bir biçimde artması, doğal kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesi, yoksulluğun giderek yaygınlaşması, ormanların ciddi bir şekilde tahrip edilmesi, biyolojik ve ekolojik çeşitliliğin azalması gibi çevresel problemlerin daha fazla ötelenmeyeceği ve bir an önce çözülmesi gerektiği anlaşılmıştır. Tüm bu sorunların ele alınması ve çözüm yollarının tartışılması amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 1972 yılında Stokholm’de “Dünya Sorunsalı” isimli Çevre ve İnsan Konferansı yapılmıştır (Çemrek ve Bayraç, 2013, s.132-133).

1970’li yıllardaki çevre hareketlerinin de etkisiyle 1980 yılına gelindiğinde Uluslararası Doğa ve Doğa Kaynakları Koruma Birliği (IUCN) tarafından yayımlanan Dünya Koruma Stratejisi (WCS) isimli raporda ilk defa “*sürdürülebilir kalkınma*” kavramından bahsedilmiştir. Ardından bu kavram dünya çapında yaygın hâle gelerek uluslararası politikalarda yer edinmiştir. Sürdürülebilir kalkınma öz olarak, gelecek kuşakları göz ardı etmeden bugünün ihtiyaçlarını karşılamaktır. Böylece iktisadi büyümeden farklı olarak çevre ve yaşam kalitesini de barındırmaktadır. Bu yaklaşıma göre; çevresel kalitenin iyi olması yaşam kalitesini de iyileştirecektir (Zafir, 2014, s.250). Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma, doğadaki her kaynağın geri dönüştürülebilir olsun ya da olmasın sürdürülebilir şekilde kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu kalkınmanın özünde, doğal kaynakların korunması ve onların geliştirilmesi bulunmaktadır. Bu açıdan kaynakların devamlı korunması ve yenilenebilir kaynakların yenilenme sürecine müdahale edilmeden kalkınmaya katkıda bulunması büyük önem taşımaktadır (Çemrek ve Bayraç, 2013, s.134).

1.1.3.5.Kalkınmanın hâkimiyet boyutu

Kalkınmanın hâkimiyet boyutunu ülkelerin uluslararası rekabette veya yarışta ön sıralarda yer alma çabası şeklinde açıklamak mümkündür. Çünkü kalkınma bir yönüyle zengin olma yarışıdır ve bu yarış için bir meydan okumadır. Aslında bu hâkimiyet boyutu sadece insanların hemcinsleriyle yaşanan ilişkileriyle sınırlı değildir. Çünkü insanlar hayatlarını idame ettirmek için daima doğaya karşı mücadele etmiş ve ona üstün gelmeye çalışmıştır. Bu yönüyle kar, kış, deprem ve kıtlık gibi doğal afet dönemlerinde hep mücadele ederek başarılı olmaya çalışmıştır. Kısacası hükmetme ya da hükmedilme ilişkileri aslında kalkınma çabalarını göstermektedir (Kaynak, 2014, s.78-79).

Günümüzde teknoloji ve iletişim araçlarının hızlı gelişmesi ve bunların ekonomide ve sosyal yaşamda hızlı bir şekilde yer edinmesi küresel çapta rekabet

baskısını arttırmıştır. Bu durum toplumları veya ülkeleri daha rekabetçi hâle getirmiş kıyasıya bir yarış içerisine koymuştur. Dolayısıyla ülkeler bu yarışta en önde veya üst basamaklarda yer edinmek istiyorlarsa fiziki, beşeri ve teknolojik altyapılarını güçlendirmek zorundadırlar (On Birinci Kalkınma Planı, s.54).

1.1.3.6.Kalkınmanın özgürlük boyutu

Ekonomik kalkınmanın temel amacı, bireyleri veya toplumu her yönüyle özgürleştirmektir. Ekonomik, sosyal, politik ve uluslararası ilişkiler yönünden özgür hâle gelen toplumlar kalkınmış toplumlardır. Başka bir deyişle bir ülke veya toplum başka ülkelere sömürülüyorsa o toplumun yeteri düzeyde kalkınmadığının göstergesidir. Bu nedenle kalkınma, bu yönüyle ülkelerin kendi geleceklerini kendileri tarafından belirleyecek özgürlüğe kavuşmasıdır (Kaynak, 2014, s.77-81).

Amarta Sen`de (1999) kalkınmayı, özgürlükleri genişletme süreci olarak ele almaktadır. Ona göre kalkınma insanların özgürlüğüne odaklandığı için ekonomik büyümenin sağlanması, kişi başı milli gelirin yükselmesi veya sanayileşme, teknoloji ve sosyal modernleşme açısından ilerleme gibi konular kalkınma için yeterli olmayabilir. Her ne kadar GSMH`nin veya bireysel gelirlerin artması, bireylerin veya toplumların yararlandığı özgürlüklerin genişletilmesi açısından önemli olsa da özgürlükler, sosyal, ekonomik, siyasi ve medeni haklar gibi çok yönlü olduğu için diğer belirleyici bazı faktörlere de bağlı olabilmektedir. Benzer şekilde, sanayileşme veya teknoloji ya da sosyal modernleşme açısından ilerleme birey veya toplumların özgürlüğünün genişletilmesine önemli ölçüde katkı sunabilir, ancak özgürlük çok yönlü olduğu için başka unsurlara da bağlıdır. Nitekim bugün dünyanın genel zenginliğindeki artışlara rağmen, baskıcı ve zorbalık ve belki de bunun kadar yoksulluk, sistematik sosyal yoksunluk, sistematik zayıf ekonomik fırsatlar nedeniyle çok sayıda insan temel özgürlüklerden mahrum kalmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı kalkınma, özgürlüğün önündeki engelleri kaldırmayı gerektirir. Ayrıca Sen`e göre maddi anlamda özgürlüklerin olmayışı doğrudan ekonomik yoksullukla ilintilidir. Böyle bir durumda insanlar, yeterli beslenmeye ulaşma, yeterli barınma ve giyinme ihtiyaçlarını giderme, yeteri ve temiz suya ulaşma veya yeteri tıbbi hizmetlerinden faydalanma gibi temel yaşama özgürlüğünden mahrum kalır. Ancak bunun yanında özgürlükten yoksunluk, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yeterli düzeyde olmayışı veya yerel barış ve düzeni sağlayacak etkili kurumların yokluğuyla da yakından ilişkilidir. Ayrıca özgürlükten yoksunluk, otoriter veya baskıcı rejimlerin siyasi ve sivil özgürlükleri tanımamasını da kapsamaktadır. Yani toplumun sosyal, ekonomik ve politik yaşamına katılma

özgürlüğüne sınırlama getirilmesi de bu kapsamda değerlendirilmektedir (Sen,1999, s.3-4).

Esasında özgürlük kavramı bir bütündür. Bu anlamda ekonomik, sivil ve siyasal özgürlük gibi özgürlük tipleri bu bütünün birer parçaları olup, kendi varlıklarını sürdürmek için, birbirleriyle etkileşim içerisindeyler. Bu özgürlük tipleri birbirinden farklı manalar taşısa da aralarında zorunlu bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle kimileri ekonomik özgürlük olmadan da diğer özgürlüklerin olabileceğini iddia ederken, kimileri ise bu görüşü reddederek diğer özgürlüklerin ancak ekonomik özgürlüklerle var olacağını savunmuşlardır. Bu açıdan ele alınırsa ekonomik özgürlükler, bir yandan ona ulaşmak için tek başına bir amaç diğer taraftan da diğer özgürlüklere kavuşmak için elzem olan bir araçtır (Noyan-Yalman vd., 2011,s.432-433). Çalışmanın temel kapsamı ekonomik özgürlükler olduğu için bu konu aşağıda daha kapsamlı ele alınacaktır.

1.2.Kuramsal Çerçeve ve Ekonomik Özgürlükler

Çalışmanın bu kısmında ekonomik özgürlükler konusu kuramsal çerçevede değerlendirilecektir. Bu bağlamda öncelikle özgürlük ve ekonomik özgürlüklerin tanımı ardından ise ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi konuları ele alınacaktır.

1.2.1.Özgürlük ve ekonomik özgürlüklerin tanımı

Özgürlük, Türk Dil Kurumu (TDK) Güncel Türkçe Sözlüğü'nde iki şekilde tanımlanmıştır. İlk kelime eş anlamlısı “*serbesti*” olarak ele alınmış ve “*herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu*” olarak ifade edilmiştir. İkinci olarak kelime eş anlamlısı “*hürriyet*” olarak belirtilmiş ve “*her türlü dış etkidenden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu*” biçiminde tanımlanmıştır (TDK, 2023).

Clarence Ayres özgürlüğü “*baskının olmaması*” ve “*teknolojik sürecin sonucu*” şeklinde tanımlayarak kavram açısından bireyi dışlamaktadır. Ona göre “*birey diye bir şey yoktur*” çünkü bireycilik sosyal bir unsur olduğu için özgürlük kavramı bireylerle temellendirilemez (Demir, 1996, s.163).

John Stuart Mill de özgürlüğü “*Hürriyet Üstüne*” adlı eserinde “*bütün yarar ve zararı kendilerine ait olduğu müddetçe, başkaların müdahalesine maruz kalmamak*” şeklinde tanımlayarak burada fayda ve zararın bireyle sınırlı kalmasını şart koşmaktadır (Mill, 2012,s.107). Mill “*insan hayatının ne kadarı bireyin kendisine, ne kadarı topluma ayrılmalıdır?*” sorusunu sorarak aslında özgürlüğün çerçevesini çizmektedir. Çünkü Mill hayatın hem bireyi ilgilendiren yönlerinin olduğunu hem de, toplumu ilgilendiren

yönünün olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle bireyin, toplum halinde yaşamının bir zorunluluğu olarak toplumdaki diğer kişilere karşı bazı sorumlulukları olduğunu altını çizmektedir. Bireyin davranış ve fiillerinde başkalarına zararı dokunacaksa topluma bu davranışa müdahale hakkı doğmaktadır (Mill, 2012, s.131-132). Benzer şekilde Locke mutlak bir özgürlüğün olmayacağını ifade etmektedir. Ona göre özgürlük, her ne kadar doğa yasası içerisinde bireylerin herhangi bir izne veya onaya bağlı kalmaksızın eylemde bulunabilmesi ve sahip oldukları hakkında karar verebilme durumu olsa da bu onların istedikleri her şeyi yapabilecekleri anlamına gelmemektedir. Ayrıca Locke özgürlüğü iki farklı açıdan ele almaktadır. Ona göre özgürlük bir taraftan bireyin kendi belirlediği yolda gitmesi iken diğer taraftan bireyin başka bireylerin bilinmeyen, değişken ve keyfi iradelerine bağlı kalmaması durumudur (Bahtiyar, 2019, s.66).

Diğer bir tanımda düşünen bir varlık olan insanoğlu için özgürlüğün bir ihtiyaç olduğu ve bu anlamda insanın aklını kullanarak hareket etmesi olarak ifade edilmiştir. Özgürlük, insanların herhangi bir otorite baskısı altında kalmadan tercihlerine uygun yaşam alanı inşa edebilmesidir. İnsanların özgür düşünmesi demek hiçbir kural ve nedene bağlı kalmaksızın kendi aklı ile düşünebilmesidir. Özgür hareket etmesi demek ise, üzerinde en çok düşünülmüş ve tartışılmış davranıştır (Aydın, 2017, s.9).

Özgürlüğün bir yönü olan ekonomik özgürlükler ise öz itibarıyla bireyin güç kullanmadan, hile ve hırsızlık yapmadan edindiği mal ve mülkünü diğer insanlardan koruması olarak ifade edilebilir. Yani insanların serbestçe ekonomik faaliyetleri yürütebilmeleri ve bunun sonucunda sahip olduklarının kimsenin müdahalesine maruz kalmadan serbestçe kullanabilmeleri olarak tanımlanabilir (Dursun, 2005,s.176). İnsanoğlu hayatını devam ettirmesi için ve doğası gereği birçok beşeri faaliyette bulunmaktadır. Bu faaliyetlerin en başında ekonomik faaliyetler gelmektedir. İşte bu anlamda ekonomik özgürlükler, bireylerin bu ekonomik faaliyetlerinde serbest hareket edebilmesi ve sahip olduğu kaynakları yönetebilmesidir (Acar, 2010, s.2).

Ekonomik özgürlükleri daha geniş anlamda ise, *“nasıl bir ekonominin piyasa ekonomisi olduğunu tanımlamaya çalışan bir karışımdır. Yani, anlaşmaları destekleyen ve özel mülkiyeti koruyan bir sabit ya da tahmin edilebilir kanun kuralının yapısı içinde, gönüllü anlaşmalara da katılmanın olabilirliği ve hükümetin sahiplik, düzenleme ve vergiler şeklindeki müdahaleciliğinin sınırlandırılması konularının seviyeleridir.”* (Noyan-Yalman vd., 2011,s.435) şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu anlamda ülkelerin mevcut kurumları tarafından hazırlanan ve uygulanan politikalar ve serbest ticaret için uygun altyapılar bireylerin ekonomik özgürlükleri açısından önem arz

etmektedir. Diğer bir anlatımla ekonomik özgürlüklerin genişletilmesi ve bu bağlamda da mülkiyet haklarının ve sözleşmelerin korunması ve güvencesi için hukuki altyapılar ve finansal sistemdeki düzenlemeler son derece önemlidir (Dursun, 2005, s.176).

Ekonomik özgürlükler bir hak niteliği taşımakta ve bu anlamda piyasa giriş çıkışların serbest olmasına, rekabet olanağına, tercihlerin kişisel olmasına, kişisel hak ve mülkiyetin güvence altına alınmasına dayanmaktadır. Ticaret, girişimcilik, sözleşme ve mülkiyet ile ilgili özgürlükler ekonomik özgürlükler bağlamında değerlendirilmektedir (Aydın, 2017, s.44-45).

Yani insanlara verilmiş temel bir hak olarak da nitelenen ekonomik özgürlükler; ticari iş birlikleri sağlama veya bunlara üye olma, ücrette adalet, mülkiyet haklarının korunması, sosyal güvenliğin sağlanması, aileye ekonomik açıdan güvence sağlanması, sendika gibi sivil toplum kuruluşlarına katılabilme gibi haklardan oluşmaktadır. Aslında insanlara verilmiş bu haklar liberal ekonomik öğretinin temel düşüncesidir. Çünkü bu öğretiye göre de ekonomik özgürlükler; serbest piyasa mekanizması, özel girişimciliğin serbest olması, emek ve sermayenin serbest dolaşımı, ticaretin serbest olması, vergi oranlarının düşük olması ve sınırlı devlet anlayışı gibi unsurlardan oluşmaktadır. Hatta ekonomik açıdan bir ülkenin diğer ülkelere nispeten daha özgür veya liberal olması demek bu şartları taşımasına bağlıdır (Akıncı vd., 2013, s.56-57).

Liberal iktisat öğretisinin en önemli boyutu ekonomik özgürlüklerdir. Liberal görüşe göre, iktisadi faaliyetlerin baskı ve zorlama olmadan sürdürülebilmesi ekonomik özgürlüğü ifade etmektedir. Bu bağlamda devlet veya hükümetlerin birçok ekonomik faaliyetten çekilmesi zorunlu görülmektedir. Devlet veya hükümetler kişisel tercihleri, ticareti, iş gücü, mal ve hizmet piyasalarına giriş ve bu piyasalarda rekabet özgürlüğünü sınırlayan faaliyetlerden uzak durmalıdır. Aksi halde ekonomik özgürlükler sınırlandırılmış ve azalmış demektir (Yenipazarlı, 2009, s.9-10).

Kısacası liberalizmde ekonomik özgürlükten amaçlanan, iktisadi hayata katılabilmek ve ekonomide girişimci rolünü üstlenebilmektir. Burada girişimci sadece fabrikası, işletmesi olan iş insanı değil, aynı zamanda fabrikası, işletmesi olmayan ve emeği ile iktisadi hayata katkıda bulunarak geçimini sağlayan birey de girişimci olarak değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bireyin bu davranışı da iktisadi bir faaliyettir ve ekonomik özgürlük kavramı içinde ele alınmalıdır. Ayrıca özgürlük muhtaç ya da bağımlı olmamak anlamına gelirken, ekonomide bu mümkün değildir. Ludwig von Mises'in görüşüne göre ekonomik özgürlük ile özgürlük bütünleşmiştir. Ekonomik özgürlük, piyasa ekonomisindeki rekabet ortamı ile mümkündür. Rekabet ortamında

emeği ile geçimini sağlayan işçinin kaderi, işverenin insafında değildir. İşveren işçi ile bağını koparmak durumunda kaldığında işçi başka bir işe girebilir ya da tüketici memnuniyet duymadığı bir esnafı terk edip başka bir esnafa yönelip ihtiyaçlarını karşılayabilir. Piyasa ekonomisi bunu gerektirir ve ekonomik özgürlük ancak bu rekabet ortamında sağlıklı oluşabilir (Yayla, 2015, s.181-182).

1.2.2.Ekonomik özgürlüklerin ölçümü ve göstergeleri

Ekonomik özgürlükleri daha çok soyut ve nitel bir anlam taşıması itibari ile nicelik yönlü olan milli geliri ya da sayısal bir değeri ölçmek kadar kolay değildir. Bu sebepten ötürü rakamsal ölçümden çok puan ve sıralamaya dayalı bir ölçüm daha iyi sonuçlar vermektedir. Diğer bir anlatımla ekonomik özgürlüklerin ölçülmesinde sayısal (kardinal) olmaktan çok sırasal (ordinal) olmasına odaklanılmaktadır (Taşar, 2007, s.151). Ekonomik özgürlüklerin ölçümü zor ve problemlili olsa da günümüzde ülkelerin ekonomik özgürlüklerini ölçen ve sıralayan belli başlı bazı kuruluşlar bulunmaktadır. Literatürde ön plana çıkan bu kuruluşlar; Fraser Enstitüsü, Freedom House, ve Heritage Vakfı adlı uluslararası sivil toplum kuruluşlarıdır (Yenipazarlı, 2009, s.24).

1.2.2.1.Fraser Enstitüsü ekonomik özgürlük endeksi [Economic Freedom of the World –EFW]

Ekonomik özgürlüklerin ölçümü 1986 yılında Fraser Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Michael Walker, Milton Friedman ve Rose Friedman gibi düşünürlerin katıldığı konferansta tartışılmış ve bir Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin oluşturulmasına başlanılmıştır. Daha sonra 1986 yılından 1994' yılına kadar düzenlenen bu konferanslara Milton Friedman ve Rose Friedman'ın yanı sıra Gary Becker, Douglass North, William Niskanen ve Gordon Tullock gibi dünyanın en önemli iktisatçıları da katılarak katkı sunmuştur. Bu konferanslarda katılımcılar, ekonomik özgürlüğü dikkatli bir şekilde tanımlamaya ve birçok ülke için mümkün olduğunca şeffaf ve nesnel olan doğru bir ölçüm geliştirmeye çalışmıştır (Fraser Enstitüsü, 2023a).

Bu anlamda Fraser Enstitüsü, Ekonomik Özgürlük Endeksi'ni oluşturan ve ülke puanlarını düzenli bir şekilde yayımlayan kuruluşlardan biridir. Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, Uluslararası Ülke Riski Rehberi ve Dünya Bankası'nın İş Yapma Projesi gibi kaynaklardan elde edinilen verilerle oluşturulan Ekonomik Özgürlük Endeksi'nde devletlerin ekonomik özgürlük düzeyleri 5 temel alanda ve alanlar altındaki 26 alt başlık üzerinden değerlendirilmektedir. Bu başlıkların çoğu da birkaç alt başlıktan oluştuğu için endekste toplam 44 farklı değişken bulunmaktadır. Bu temel alanlar; kamu kesiminin büyüklüğü, hukuk sistemi ve mülkiyet hakları güvencesi,

sağlam para sistemi, dış ticaret özgürlüğü ve regülasyonlar olarak sayılmaktadır. Ayrıca hem ana bileşenler hem de alt bileşenler, oluşturduğu verilerin dağılımını da yansıtacak şekilde 0-10 arasında bir değerle hesaplanır. Burada alt bileşenler varsa, bu alt bileşenlerin derecelendirmelerinin ortalaması alınarak ana bileşen derecelendirmesi hesaplanmaktadır. İşlemler böyle devam ederek beş alanın her biri için derecelendirmeler elde edilir. Son olarak bu beş temel alan derecelendirmesinin ortalaması alınarak her ülke için endeks değeri hesaplanmaktadır (Fraser Enstitüsü, 2023b; Kayalidere ve Mastar-Özcan, 2014, s.226). Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin (EFW) bileşenleri detaylı bir şekilde Tablo 1.8'de yer almaktadır.

Tablo 1.8. EFW endeksi'nin alanları ve bileşenleri

Kamu Kesiminin Büyüklüğü	Devletin Tüketimi	
	Transfer ve Sübvansiyonlar	
	Kamu Teşebbüsleri ve Yatırımları	
	Üst Marjinal Vergi Oranı	Üst Marjinal Gelir Vergisi Oranı
	Üst Marjinal Gelir ve Ücret Vergisi Oranları	
	Devlet Mülkiyetindeki Varlıklar	
Hukuk Sistemi ve Mülkiyet Hakları Güvencesi	Yargı Bağımsızlığı	
	Tarafsız Mahkemeler	
	Mülkiyet Haklarının Korunması	
	Askerin Hukuk ve Siyasete Müdahalesi	
	Hukuk Sisteminin Bütünlüğü	
	Sözleşmelerin Uygulanması	
	Gayrimenkul Satışının Düzenleyici Maliyetleri	
	Polisin Güvenilirliği	
	Suç Maliyetleri	
	Cinsiyet Eşitsizliği Düzenlemesi	
Sağlam Para Sistemi	Parasal Büyüme	
	Enflasyonun Standart Sapması	
	Geçen Yılın Enflasyon Oranı	
	Döviz Cinsi Banka Hesabı Açabilme Özgürlüğü	
Dış Ticaret Özgürlüğü	Tarifeler	Ticaret Vergilerinden Elde Edilen Gelir
		Ortalama Tarife Oranı
		Tarife Oranlarının Standart Sapması
	Düzenleyici Ticaret Engelleri	Tarife Dışı Ticaret Engelleri
		İthalat ve İhracat Uyum Maliyetleri
	Karaborsa Döviz Kurları	
	Sermaye ve İnsan Hareketi Kontrolleri	Finansal Açıklık
		Sermaye Kontrolleri
		Yabancıların Ziyaret Özgürlüğü
Regülasyonlar	Kredi Piyasası Düzenlemeleri	Bankaların Mülkiyeti
		Özel Sektör Kredisi
		Faiz Oranı Kontrolleri
	Emek Piyasası Düzenlemeleri	İşe Alma Düzenlemeleri ve Asgari Ücret
		İşe Alma ve İşten Çıkarma Düzenlemeleri
		Merkezi Toplu Pazarlık
		Saat Düzenlemeleri
		İşçinin İşten Çıkarılmasının Zorunlu Maliyeti
		Zorunlu Askerlik
	İş Düzenlemeleri	İdari Gereklilikler
		Bürokratik Maliyetleri

		İş Kurmak
		Tarafsız Kamu Yönetimi
		Lisans Kısıtlamaları
		Vergi Uyumluluğu Maliyeti

Kaynak: (Fraser Enstitüsü, 2023b)

Öte yandan Tablo 1.9 Fraser Enstitüsü tarafından hesaplanan 2020 yılına ait en yüksek ve en düşük 10 ülkenin Ekonomik Özgürlük Endeksi'ni göstermektedir. Buna göre; en yüksek değer Çin Özel İdare Bölgesi Hong Kong ve en düşük değer ise Venezuela'ya aittir. Singapur, İsviçre, Yeni Zelanda, Danimarka, Avusturalya, Amerika Birleşik Devletleri, Estonya, Mauritius Cumhuriyeti ve İrlanda en yüksek 10 ülke içerisinde yer alırken, Sudan Zimbabve, Suriye, Arjantin, Libya, İran, Kongo, Cezayir ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti en düşük 10 ülke içerisinde yer almaktadır.

Tablo 1.9. Bazı ülkelere ait EFW değerleri (2020)

En Yüksek 10 Ülke		En düşük 10 Ülke	
Ülke	EFW	Ülke	EFW
Hong Kong	8.59	Venezuela	3.32
Singapur	8.48	Sudan	4.21
İsviçre	8.37	Zimbabve	4.48
Yeni Zelanda	8.27	Suriye	4.63
Danimarka	8.09	Arjantin	4.87
Avusturalya	8.04	Libya	4.95
Amerika Birleşik Devletleri	7.97	İran	4.96
Estonya	7.95	Kongo Cumhuriyeti	5.08
Mauritius Cumhuriyeti	7.88	Cezayir	5.12
İrlanda	7.86	Demokratik Kongo Cum	5.36

Kaynak: (Fraser Enstitüsü, 2023c)

1.2.2.2. Freedom House dünya özgürlük endeksi [Freedom in the World –FIW]

Freedom House'un özgürlükle ilgili incelemeleri ilk olarak siyasi eğilimlerin bireysel özgürlük üzerindeki etkilerini içeren 1950'li yıllardaki “Özgürlük Bilançosu” isimli raporda yayımlanmıştır. Daha sonra ise Freedom House, 1972 yılında Raymond Gastil tarafından geliştirilen bir metodolojiyle 151 ülke ve 45 bölgeye ait politik hakları ve sivil özgürlükleri içeren “Karşılaştırmalı Özgürlük Çalışması” raporunu yayımlamıştır. Bu raporda ülkeler “özgür”, “kısmen özgür” veya “özgür değil” şeklinde kategorize edilmiştir. 1978 yılından itibaren ise ülkelerin bu sıralaması artık “Freedom in the World” (“Dünyada Özgürlük”) isimli raporda yayımlanmaya başlanmıştır. Raymond Gastil ve ekibi bu raporu 1989 yılına kadar belli aralıklarla yayımlamaya devam etmiştir. 1990'ların ortalarına gelindiğinde ise ülke ve bölge anlatılarının genişlemesi nedeniyle dışarıdan birçok alandaki analistler ekibe katılarak raporun yayımlanmasında görev almıştır (Freedom House, 2023a).

Freedom House bugün sivil özgürlükler ve politik haklar şeklindeki iki temel başlık altında ülke ve bölgelerin özgürlük endekslerini hesaplamaktadır. Politik haklar temel başlığı altında 10 ve sivil özgürlükler temel başlığı altında 15 alt gösterge bulunmakta ve bu göstergelerin her biri 0 ile 4 puan arasında hesaplanmaktadır. Endekste politik haklar alanı; *seçim süreci, siyasi çoğulculuk ve katılım ile hükümetin işleyişi* şeklindeki alt başlıklardan oluşmaktadır. Sivil özgürlükler alanı da *inanç ve ifade özgürlüğü, dernek ve örgütsel haklar, hukukun üstünlüğü ile kişisel özerklik ve bireysel haklar* şeklindeki alt başlıklardan oluşmaktadır. Endekste politik haklar değişkeni altındaki 10 sorunun her biri için maksimum 4 puan ve dolayısıyla politik haklar değişkeni toplamda maksimum 40 puan alabilmektedir. Aynı şekilde sivil özgürlükler değişkeni altındaki 15 sorunun her biri için maksimum 4 puan ve böylece sivil haklar değişkeni toplamda maksimum 60 puan alabilmektedir. Bu iki ana değişken için verilen toplam puanlar eşit şekilde ağırlıklandırılmakta ve ardından ülkeler “özgür”, “kısmen özgür” veya “özgür değil” şeklinde kategorize edilmektedir (Freedom House, 2023a).

Freedom House endeks değerini hesapladığı ülke sayısını giderek arttırmıştır. 2011 yılından itibaren ise 195 ülke için endeks değerini hesaplamaktadır (Freedom House, 2023b). 195 ülkenin 2011-2022 yıllarına ait özgürlük düzeylerini Tablo 1.10 göstermektedir. Tablo incelendiğinde; ülkelerin son yıllardaki özgürlük düzeylerinin genel anlamda düştüğü görülmektedir. Zira “özgür” ve “kısmen özgür” ülke sayısının düştüğü buna karşın “özgür değil” ülke sayısının ise arttığı gözlenmektedir.

Tablo 1.10. Yıllar itibarıyla ülkelerin özgürlük düzeyleri (2011-2022)

Yıl	Ülke Sayısı	Özgür		Kısmen Özgür		Özgür Değil	
		Ülke Sayısı	(%)	Ülke Sayısı	(%)	Ülke Sayısı	(%)
2011	195	87	44,62	60	30,77	48	24,62
2012	195	90	46,15	58	29,74	47	24,10
2013	195	88	45,13	59	30,26	48	24,62
2014	195	89	45,64	55	28,21	51	26,15
2015	195	86	44,10	59	30,26	50	25,64
2016	195	87	44,62	59	30,26	49	25,13
2017	195	88	45,13	58	29,74	49	25,13
2018	195	86	44,10	59	30,26	50	25,64
2019	195	83	42,56	63	32,31	49	25,13
2020	195	82	42,05	59	30,26	54	27,69
2021	195	83	42,56	56	28,72	56	28,72
2022	195	84	43,08	54	27,69	57	29,23

Kaynak: (Freedom House, 2023b).

Öte yandan Freedom House tarafından hesaplanan bazı ülkelerin/bölgelerin 2022 yılına ait FIW değerlerine bakıldığında, en düşük ve en yüksek ülke/bölge arasında ciddi oranda farkların olduğu görülmektedir. Nitekim bir taraftan endeks değeri 100 olan Norveç, İsveç ve Finlandiya varken, diğer taraftan endeks değeri sadece 1 olan Tibet bölgesi ile Güney Sudan ve Suriye bulunmaktadır.

Tablo 1.11. Bazı ülkelere/bölgelere ait FIW değerleri (2022)

En Düşük 10 Ülke/Bölge			En Yüksek 10 Ülke/Bölge		
Ülke/Bölge	FIW	Özgürlük Düzeyi	Son 10 Ülke	FIW	Özgürlük Düzeyi
Tibet	1	Özgür Değil	Norveç	100	Özgür
Güney Sudan	1	Özgür Değil	İsveç	100	Özgür
Suriye	1	Özgür Değil	Finlandiya	100	Özgür
Türkmenistan	2	Özgür Değil	Yeni Zelanda	99	Özgür
Kuzey Kore	3	Özgür Değil	Kanada	98	Özgür
Eastern Donbas	3	Özgür Değil	Hollanda	97	Özgür
Eritre	3	Özgür Değil	İrlanda	97	Özgür
Batı Sahra	4	Özgür Değil	Danimarka	97	Özgür
Ekvator Ginesi	5	Özgür Değil	San Marino	97	Özgür
Orta Afrika Cum	7	Özgür Değil	Japonya	97	Özgür

Kaynak: (Freedom House, 2023b).

1.2.2.3. Heritage Vakfı Ekonomik Özgürlük Endeksi [Index of Economic Freedom-IEF]

Ülkelerin Ekonomik Özgürlük Endeksi'ni hesaplayan diğer bir kuruluşta Heritage Vakfı'dır. Merkezi Washington'da olan Heritage Vakfı 1995 yılından itibaren ülkelerin Ekonomik Özgürlük Endeksi'ni yayımlamaktadır. Endeks, günümüzde 184 ülkeye ait 4 alandaki 12 alt başlık (12 alt başlığın her birinin altında da farklı değişkenler bulunmaktadır) değişkenleriyle hesaplanmaktadır. Temel alanlardan *hukukun üstünlüğü; mülkiyet hakları, devlet bütünlüğü ve yargının etkinliği* alt başlıklarından, *kamu kesimi büyüklüğü; kamu harcamaları, vergi yükü ve mali disiplin* alt başlıklarından, *düzenlemelerin etkinliği; iş özgürlüğü, emek özgürlüğü ve parasal özgürlük* alt başlıklarından ve *açık piyasalar; ticaret özgürlüğü, yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlük* alt başlıklarından oluşmaktadır. Bu alanlardaki 12 alt başlığın her biri 0 ile 100 arasında derecelendirilmektedir. Daha sonra bu 12 alt başlığın her birine eşit ağırlık verilerek değişkenlerin ortalamaları alınmakta ve ülkelerin genel endeks değeri hesaplanmaktadır (Heritage Foundation, 2023a; Kayalıdere ve Mastar-Özcan, 2014, s.226-227).

Vakıf, ülkeleri endeks değerine göre 5 kategoride değerlendirmektedir. Buna göre, bir ülkenin endeks değeri 0–49,9 aralığında ise “*özgür değil-bastırılmış*”, 50–59,9

aralığında ise “çoğunlukla özgür değil”, 60–69,9 “orta düzeyde özgür” 70–79,9 aralığında ise “çoğunlukla özgür”, 80–100 aralığında ise “özgür” şeklinde tanımlamaktadır. Vakıf, 2023 yılında yayımladığı 184 ülkeye ait endeks değerleri raporunda Tablo 1.12’den de görüldüğü üzere sadece 4 ülkenin “tam özgür” endeks değerine sahip olduğunu belirtmektedir. En yüksek değere sahip ülke Singapur iken, en düşük değere sahip ülkenin Kuzey Kore olduğu anlaşılmaktadır. Raporda Afganistan, Irak, Libya, Lihtenştayn, Somali, Suriye, Ukrayna ve Yemen ülkelerine ait endeks değeri hesaplanamamıştır. Ayrıca 184 ülkedeki endeks değerleri bir bütün olarak alındığında “çoğunlukla özgür olmayan” bir dünya ekonomisi ortaya konulmaktadır. Hatta dünya ortalama ekonomik özgürlük puanının bir önceki yıla göre düştüğü ve bu düşüşün son yirmi yılın en düşük seviyesi olduğu vurgulanmaktadır (Heritage Foundation, 2023b). Bu durum, Freedom House tarafından ortaya konulan son yıllardaki ülkelerin özgürlük düzeylerinin genel anlamda düştüğünü belirten verilerini kanıtlar niteliktedir.

Tablo 1.12. Bazı ülkelere ait IEF değerleri (2023)

En Yüksek 10 Ülke			En Düşük 10 Ülke		
Ülke/Bölge	IEF	Özgürlük Düzeyi	Son 10 Ülke	IEF	Özgürlük Düzeyi
Singapur	83.9	Özgür	Kuzey Kore	2.9	Özgür Değil
İsviçre	83.8	Özgür	Küba	24.3	Özgür Değil
İrlanda	82.0	Özgür	Venezuela	25.8	Özgür Değil
Tayvan	80.7	Özgür	Sudan	32.8	Özgür Değil
Yeni Zelanda	78.9	Çoğunlukla Özgür	Zimbabve	39.0	Özgür Değil
Estonya	78.6	Çoğunlukla Özgür	Eritre	39.5	Özgür Değil
Lüksemburg	78.4	Çoğunlukla Özgür	Burundi	41.9	Özgür Değil
Hollanda	78.0	Çoğunlukla Özgür	İran	42.2	Özgür Değil
Danimarka	77.6	Çoğunlukla Özgür	Cezayir	43.2	Özgür Değil
İsveç	77.5	Çoğunlukla Özgür	Bolivya	43.4	Özgür Değil

Kaynak: (Heritage Foundation, 2023b)

1.3.Ekonomik Kalkınma ve Ekonomik Özgürlükler İlişkisi

Ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmaları için ekonomik özgürlükler veya bunun koşullarının varlığı oldukça önem arz etmektedir. Çünkü ekonomik özgürlüğü sağlayan ülkelerin hem ekonomik büyümesi hem de refah seviyesi diğer ülkelere göre daha yüksektir (Bahtiyar, 2019, s.3).

Ekonomik özgürlükler, öğrenmeyi, verimlilik artışını, ticaret ve girişimcilikteki kârları arttırarak ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Ekonomik özgürlüğü sağlayan ülkelerde girişimciler, mal ve hizmet üretimindeki kalitenin sağlanması için ucuz ve kolay yolu bulmada daha yetenekli olabilmektedirler. Bu durum ise ekonomik

büyüme hızlandırabilmektedir. Ayrıca ekonomik özgürlükler, bireylerin tasarruf yapma, çalışma, yatırım yapma ve teknolojiyi geliştirme arzularını arttırarak ekonomik büyüme ve kalkınmaya olumlu etkide bulunmaktadır. Çünkü bireyler, en önemli ekonomik kaynaktır. Bu nedenle bireyi temel alan ekonomik sistemde bireylere özgür alanın sağlanması gerekmektedir. Böyle olması durumunda bireyin girişimci ve yenilik doğurucu yeteneklerinden daha iyi yararlanılmaktadır. Bireyler, ekonomik özgürlüğün sağlandığı ülkelerde daha fazla tasarruf etmekte ve bu tasarruflarını daha fazla yatırımlara kanalize etmektedirler. Ayrıca ekonomik özgürlüklerin sağlandığı ülkelerde hem yerli hem de yabancı yatırımlar artmaktadır. Çünkü böyle bir durumda özel sektör gelişip ve güçlenmektedir. Mülkiyet haklarının güvence altına alınmış özgür ortamlarda hem bireysel hem de kurumsal tasarruflar ve yatırımlar artacaktır. Bunun yanı sıra özgür ortamlarda bireysel ve kurumsal sorumluklar da arttığı için eldeki sınırlı kaynaklar daha etkin ve verimli kullanılabilecektir (Dursun, 2005, s.181-187).

Esasında Adam Smith'den beri ekonomistler, tercihlerde özgürlüğün sağlanması, serbest ticaret yapmanın önünün açılması ve ticari rekabet ortamının sağlanması gibi hususların ülke ekonomileri açısından büyük önem taşıdığını belirtmişlerdir (Dursun, 2005, s.181). Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerindeki rolü bazı düşünürlerin görüşleri bağlamında daha detaylı incelenecektir.

1.3.1.Adam Smith'in görüşleri

Ekonomik özgürlüklerin geçmişini kuramsal olarak Adam Smith'in "*Milletlerin Zenginliği*" adlı kitaba kadar götürmek mümkündür. Çünkü ekonomik özgürlükler kavramsal olarak, serbest piyasa koşullarında özel mülkiyetin güvence altına alınması, bireysel tercihler açısından özgürlüğün sağlanması ve bireylerin isteğine bağlı değişim anlamına gelmektedir. Bu nedenle ekonomistler, Adam Smith'den beri kaynakların üretimi ve seçimi, iktisadi açıdan rekabetin ve ticaret özgürlüğünün sağlanması ve mülkiyet haklarının korunması gibi hususları ekonomik büyümenin bir bileşeni olarak değerlendirmişlerdir (Öztürk-Çetenak ve Işık, 2016, s.2).

"*Milletlerin Zenginliği*" isimli eserinde Adam Smith, temel olarak serbest piyasa sisteminin ülkeler veya toplumlar için hem en üretken hem de faydalı bir sistem olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Adam Smith, özgür ve bağımsız eylemler fikrini savunmuştur. Ona göre, ekonomik çıkarlar toplumun her bir bireyine bırakılırsa, bireyler elinden geleni en iyi şekilde yaparak çıktıyı en üst düzeye yükselteceklerdir. Aslında özgürlük, toplumun zenginliğini ve gelişmesini sağlayan ve bunu daha ileriye taşıyacak bireylerin en iyisini ortaya çıkarır. Devletin bireyin özgürlüğüne herhangi bir

kısıtlama getirmemesini ve bu yüzden de “*bırakın yapsınlar*” ilkesini ciddi bir şekilde savunmuştur. Çünkü ona göre, tüm bireyler adalet ve ahlak kuralları hakkında bilgi sahibidir. Kaldı ki zaten piyasada “*görünmez bir el*” bulunmakta ve herkes için en iyisini yapmaktadır. Kısaca Adam Smith özellikle sanayi ve ticaret açısından devlet müdahalesini reddetmiştir (Awan ve Naeem, 2020, s.8). Bununla birlikte Adam Smith’e göre, kamusal mallarda olduğu gibi seçilmiş ve iyi tanımlanmış bazı alanlarda devlete ihtiyaç bulunmaktadır. Çünkü devlet, iyi aktör bağlamında piyasaya ortak olarak onu tamamlayabilir. Ekonomik özgürlüklerin sağlandığı bir durumla birlikte devletin kamusal malları ürettiği bir serbest piyasa ortamı ekonomik büyümeyi ve zenginliği sağlayabilir (Boz, 2012, s.83).

Özetle Adam Smith’in temel savunduklarından hareketle devletin müdahale etmediği serbest piyasa ortamlarında, bireyleri ekonomik açıdan özgürlüğe kavuşturma ve bunu hem koruyan hem de sürdürülebilir hâle getiren kurumların varlığı toplumsal refahın yükselmesini sağlayacaktır şeklinde değerlendirilme yapılabilir. Yani burada ekonomik özgürlüklerin sağlanması ve muhafaza edilmesinde en büyük öncelik bireylerindir. Bireylere sunulacak ekonomik özgürlükler onlara kazanç sağlamanın yanı sıra bireylerin tümüyle ekonominin bir unsuru olmaları hâlinde onlara daha fazla kazanç imkânı sunulacaktır. Adam Smith’in kastettiği şekilde serbest piyasanın bir aktörü olan bireyler, ancak o zaman bu iktisadi özgürlük ortamındaki konumunu koruyabilir (Bahtiyar, 2019, s.2).

1.3.2. Amartya Kumar Sen’in görüşleri

Adam Smith’ten iki asır sonra dünya serveti çok yüksek düzeylere çıkmakla beraber dünyada milyonlarca insan hâlen temel özgürlükler noktasında yoksun kalmış, kıtlık ve açlık nedeniyle ölümler devam etmiştir. Bu tezat durum Amartya Kumar Sen’i dünya refahı açısından yeni çözüm arayışlarına itmiştir. Bu bağlamda 1979 yılında bir konferansta “*yetkinlik yaklaşımı*” veya “*yapabilirlik yaklaşımı*” şeklinde yeni bir yaklaşım ileri sürmüş ve bu bağlamda kalkınma için pozitif özgürlükler ile ilgili yetkinliklerin genişletilmesinin önemine vurgu yapmıştır. Aslında Sen, bu yaklaşımla bireysel ve toplumsal refahın değerlendirilmesi açısından geniş bir çerçeve sunmuştur. Çünkü bu yaklaşıma göre bireylerin ne düzeyde iyi olduğunu anlamak için, bireyin yaşam tarzına ve yapmak istediği şeyler konusundaki başarısına bakmak gerekmektedir. Ayrıca birey için piyasalarda özgürce hareket etmenin yanı sıra iyi bir barınma ve beslenme koşullarına sahip olmak, eğitilmiş ve sağlıklı olabilmek kısacası makul bir hayat standardına sahip olmak için yetkinlikler de gereklidir (Boz, 2012, s.73-74).

Diğer bir ifadeyle Sen, bireyin özgürlüklerinin tek bir kelimeye sığmayacak kadar kapsamlı olan “*yapabilirlik*” kavramı bağlamında ele almıştır. Bu anlamda özgürlük, seçme veya seçilme hakkı gibi resmi özgürlüklerin ötesinde iyi bir eğitim alma ve sağlıklı koşullarda yaşama gibi temel özgürlükleri de kapsamaktadır. Bu nedenle kalkınmada özgürlüklerin önemli yer edindiğini vurgulamaktadır. Hatta kalkınma, özgürlükleri sınırlayan engelleri yok etme sürecidir. Bireysel özgürlüklerin artması sosyal düzenlemeleri iyileştirirken, daha etkin ve eşitlikçi sosyal düzenlemeler de bireysel özgürlükleri genişletir. İlaveten Sen’e göre, “*yapabilirlik*” bireyin hayat tarzını tercih etme bağlamında bir özgürlüktür. “*Yapabilirlik*” kavramında hayat tarzını yansıtan işlevsellikler ön plana çıkar. Bu işlevsellikler ise sağlıklı beslenebilme, hastalıklardan korunabilme, okuryazar olma, sosyal hayatla iç içe olma ve bireysel başarılar gibi birçok faktörü kapsamaktadır. Bireye özgürlükleri sağlayacak temel unsur ise doğru uygulanacak kamu politikaları ve katılımcı demokrasidir. Ancak gerçek anlamda kalkınma sorunu yaşayan devletler için katılımcı demokrasi kavramı soyut kalmaktadır. Sen bu anlamda, sefalet, açlık ve bunlarla nasıl mücadele edilebileceğine odaklanmaktadır. Çünkü Sen’e göre yoksulluğun temel sebebi sadece ekonomik değil, kamu politikalarının demokratik olmayışıdır (Kirmanoğlu, 2005, s.26-27).

Sen, kalkınmanın birincil ve temel amacının özgürlüğe kavuşma olduğunu belirtmektedir. Ona göre, kalkınma için kişi başı milli gelirdeki artışlar, sanayileşme, teknolojik açıdan ilerleme veya sosyal reformlar gibi faktörler değerli olup, büyük öneme haizdir. Fakat bunlar kalkınma için tek başına yeterli değildir, bunların yeterli ve değerli oluşu insan özgürlüklerine ne kadar yansıdığıdır. Bu özgürlükler eğitim ve sağlık hizmetleri benzeri ekonomik ve sosyal anlamdaki özgürlükleri kapsadığı gibi medeni ve siyasal haklar bağlamındaki özgürlükleri de kapsamaktadır. Bu nedenle özgürlük birçok etkiye bağlıdır. Bu anlamda kalkınma için özgürlükleri genişletmek ulaşılan hedef açısından son derece önemlidir. Kalkınma için bireylerin sosyal, politik ve ekonomik yaşamına katılma özgürlüğüne getirilen kısıtlamaları veya engelleri ortadan kaldırmak elzemdir (Sen, 1999, s.3-4; Sen, 2006, s.160).

Kısaca Sen’in kalkınma açısındaki düşüncesinin temelleri liberalizme dayanmaktadır. Fakat Sen, bu liberalizm anlayışında kaçınılmaz bir şekilde başta eğitim, sağlık ve beslenme konuları olmak üzere kalkınma için kamu politikalarına önemli bir yer vermektedir. Çünkü dünyadaki kalkınmışlık sorunu artarak devam etmektedir. Ancak Sen’e göre bu kamu politikalarının da katılımcı bir yönetim tarafından demokratik süreçlerle ve şeffaf bir şekilde hazırlanması ve uygulanması

gerekmektedir. Aksi halde başarının sağlanması mümkün olmayabilir (Kirmanoğlu, 2005, s.29).

1.3.3.Wolfgang Kasper`in görüşleri

Wolfgang Kasper “*Niçin bazı ekonomiler büyürken diğerleri büyümmez*”? sorusunun cevabını verirken, ülkelerin kurumsal yapılarına vurgu yapmaktadır. Ona göre, ekonomik büyüme için yatırımlar, doğal kaynakların verimli kullanılması, teknolojik ilerleme gibi faktörler elbette önemlidir. Ancak bu faktörler ülkelerin büyüme farklılıklarını açıklamada yeterli değildir. Çünkü Anadolu`dan başarısız olan birçok insanın Almanya`ya gittikten sonra hızlı bir şekilde başarılı olması veya 1960`lı yıllara kadar çok kötü gelişmişliğe sahip olan birçok Doğu Asya ülkesinin bir anda hızlı büyüme rakamlarını yakalaması sadece bu faktörlerle açıklanamaz. Burada ülkelerin kültürel özellikleri, sosyal gelenekleri gibi diğer faktörlere yoğunlaşmak gerekir. Daha açık bir ifadeyle fakir ve zengin ülkeler arasındaki bu gelişmişlik farkın büyük bir kısmı toplumsal kuralların niteliği olan kurumsal yapılardan kaynaklanmaktadır. Mülkiyet haklarının korunduğu ve yolsuzlukların yaygın olmadığı ülkeler ancak uzun dönemde sürdürülebilir büyümeyi yakalayabilir. Aksi durumdaki ülkelerde büyüme sürdürülebilir olmaz. Yine ekonomik özgürlükleri sınırlayan ülkeler daha fakir iken, serbest ve özgür ülkelerde refah düzeyi daha yüksektir. Çünkü iyi ve özgür kurumlar sayesinde bireylerin özgürce karar alması garanti altına alınır. Bu da ekonomik kalkınma açısından “*bilgisayar yazılımı*” görevini üstlenmektedir. İyi kurumların varlığı, altyapının, emeğin, doğal kaynakların, bilginin ve sermayenin daha üretken olmasına neden olmaktadır (Kasper, 2007, s.11-12).

Kasper liberal bir sosyoekonomik düzenin, maddi zenginliğin ötesinde çok daha fazla yararları bulunduğunu ileri sürmektedir. Bireysel başarı koşullarını iyileştirmek beraberinde özgürlüğü getirmektedir. Bireylere öz tercihleri olan hedeflerinin farkına varma şansı tanındığında bu hedefler onları daha rekabetçi kapitalizme ve demokratik bir yönetime doğru götürecektir (Kasper ve Streit, 2019, s.76).

Kasper özgürlükler kapsamında özellikle özel mülkiyet hakları üzerinde çok durmaktadır. Ona göre bu haklar, bireylerin kendi sahip oldukları kıt kaynaklardan faydalanma, kullanma ve onları yok etme haklarıdır. Bu kaynaklar salt toprak, bina veya ekipman gibi fiziki kaynaklar değil, aynı zamanda bireylerin kendi bedenleri ve emekleri de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Hatta fikri eserlerin mülkiyeti de bu açıdan ele alınmalıdır. Bu nedenle bir birey kendi bedeni ve emeği kullanımı konusunda özgür değilse o zaman kölelik mevcuttur. Birey özel mülkiyetini özgürce kullandığında

tüm maliyet ve faydası da mülkün sahibine olacağı için kâr ve zarar durumu daha iyi düşünülerek kaynaklar daha etkin kullanılacaktır (Kasper, 2007, s.81-85). Kısacası fakir-zengin, genç-yaşlı farketmeksizin özel mülkiyet haklarının güvence altına alınması özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hayati öneme sahiptir (Kasper, 2007, s.99).

İKİNCİ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE EKONOMİK BÜYÜME /KALKINMA İLİŞKİSİNE YÖNELİK BAZI AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme/kalkınma ilişkisi teorik olarak incelendiği gibi, özellikle son yıllarda uygulamalı çalışmaların da temel konusu hâline gelmiştir. Bu nedenle tezin bu bölümünde konu ile ilgili yerli ve yabancı literatürdeki bazı uygulamalı çalışmalara yer verilmiştir. İncelenen çalışmalar tek ülkeli ve çok ülkeli olarak kategorize edilmiş ve her başlık altındaki çalışmalara ilişkin özet bilgiler tablolar halinde sunulmuştur.

2.1. Tek Ülkeli Uygulamalı Çalışmalar

Konu ile ilgili tek ülkeli çalışmalardan biri Gounder'e (2002) aittir. Demokrasi ve ekonomik özgürlüğün iktisadi büyüme üzerindeki etkisini Fiji örneğinde test eden araştırmacı, çalışmada demokrasiyi temsilen politik ve sivil özgürlükler verilerini, ekonomik özgürlüğü temsilen ise ekonomik özgürlük endeksini kullanmıştır. 1968-1996 aralığındaki zaman serisi verileri ile eşbütünleşme analizi yapılan çalışmanın sonucunda demokrasi ve ekonomik özgürlüğün yüksek ekonomik büyümeye yol açtığı ortaya konulmuştur.

Erdal (2004) yaptığı çalışmada ilk olarak İtalya için farklı bileşenleri kullanarak ekonomik özgürlük endeksi oluşturmuştur. Daha sonra Granger nedensellik analizi ve En Küçük Kareler (EKK) tahmin yöntemiyle ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye olan etkisini araştırmıştır. Araştırmacı çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüklerin, ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

Ashby ve Sobel (2008) ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliğine yol açıp açmadığını belirlemek üzere ABD'deki eyaletler/bölgeler örnekleminde araştırma yapmışlardır. Çalışmada ekonomik özgürlüğü temsilen Kuzey Amerika Ekonomik Özgürlüğü Endeksi kullanılmış ve 1980-2003 dönemindeki yatay-kesit verileri ile regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ekonomik özgürlüğün düşük gelirli grupların gelirlerini daha fazla arttırdığını böylece ekonomik özgürlüğün gelir eşitsizliğine yol açmadığı aksine gelir dağılımı adaletine olumlu katkı sunduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kalkınmanın bir göstergesi olarak gelir dağılımının adaletli olması durumu dikkate alındığında ekonomik özgürlüğün ekonomik kalkınmayı pozitif etkilediği değerlendirilmesi yapılabilir.

Yenipazarlı (2009) ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki etkisini Türkiye örnekleminde ele almıştır. Araştırmacı ilk olarak *devletin büyüklüğü, piyasaya müdahale, para ve banka, sermaye piyasaları, dış ticaret, yasal ve kurumsal yapı* ana

değişkenleri altında 25 farklı değişken kullanarak Türkiye için 1970-2006 yılları arasındaki ekonomik özgürlük endeksini hesaplamıştır. Daha sonra ARDL yaklaşımı ve Johansen eşbütünleşme analizi tekniklerini uygulayarak ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisini belirlemeye çalışmıştır. Çalışmada sonuç olarak; ele alınan dönemde ekonomik özgürlükler ve büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi genel anlamda pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Yine aynı yılda Türkiye için bir çalışma da Manan (2009) tarafından yapılmıştır. 1970-2005 aralığındaki zaman serisi verileri ile ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönem ilişkinin tespiti için eşbütünleşme analizi, kısa dönem ilişkinin tespiti için ise Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları ekonomik özgürlükler ve büyüme arasında hem kısa dönemde hem de uzun dönemde pozitif ilişki olduğunu göstermiştir.

Garrett ve Rhine (2010) yaptıkları çalışmada ekonomik özgürlüklerin istihdam artışı üzerindeki etkisini ABD'deki 50 eyalet/bölge örnekleminde araştırmışlardır. Çalışmada 1980-1990, 1990-2000, ve 2000-2005 dönemleri için Kuzey Amerika Ekonomik Özgürlüğü Endeksi alt bileşenleri kullanılmıştır. Panel regresyon analizlerinin yapıldığı çalışmanın genel sonuçları her üç dönemde de ekonomik özgürlüklerin istihdamı arttırdığını göstermiştir. Bu nedenle kalkınmanın bir göstergesi olarak istihdam artışı göz önünde bulundurulduğunda ekonomik özgürlüğün ekonomik kalkınmayı olumlu etkilediğini söylemek mümkündür.

Wu (2011) konu ile ilgili yaptığı çalışmada Çin'in bu açıdan diğer dünya ülkelerinden farklılaştığını söylemektedir. Nitekim araştırmacı 1995-2008 dönemindeki veriler ile yaptığı regresyon analizinde ekonomik özgürlük endeksindeki değişimin ülkelerin ekonomik büyümesini pozitif etkilediğini ortaya koymuştur. Ancak bu dönemde Çin'in ekonomik özgürlük endeks ortalaması dünya ortalamasının altında olmasına rağmen, dünya ortalamasının 2 katından fazla bir büyüme oranına sahip olduğu vurgulanmıştır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin Çin'in ekonomik büyümesinde etkili olmadığı ifade edilmiştir.

Ashby vd. (2013) konuyu Meksika'nın 32 eyaletine ve 2003-2009 dönemine ait veriler ile incelemiştir. Çalışmada öncelikle eyaletlere ait ekonomik özgürlük sıralamaları oluşturulmuş ve sonrasında ise regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Otoregresif (AR) modeliyle yapılan analizler sonucunda ekonomik özgürlük ve refah

arasında pozitif bir korelasyonun olduğu ve ekonomik özgürlüklerin reel ücretleri pozitif bir şekilde etkilediği ortaya çıkmıştır.

Konu Pattanaik ve Nayak (2014) tarafından Hindistan için incelenmiştir. Araştırmacılar ekonomik özgürlüğü temsilen kamu kesiminin büyüklüğü, mülkiyet hakları güvencesi ve emek ile iş piyasasındaki düzenlemeler ana bileşenlerini kullanmışlardır. 20 eyalete ait 2004-2005, 2006-2007 ve 2009-2010 yıllarındaki verilerin havuzlanmış doğrusal regresyon modeli ile test edildiği çalışmada ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Wulandari (2015) ise ekonomik özgürlüğün ekonomik büyümeye etkisini Vektör Otoregresif (VAR) modeliyle Endonezya örnekleminde araştırmıştır. 2004-2014 dönemindeki veriler ile yapılan analizler sonucunda ekonomik özgürlük endeksinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği bulgulanmıştır.

Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisini ele alan çalışmalardan biri de Coetzee ve Kleynhans'a (2017) aittir. Araştırmacılar üç farklı kuruluşun ekonomik özgürlük endekslerini kullanarak konuyu Granger nedensellik ve regresyon analizleri ile Güney Afrika ülkesi için incelemişlerdir. Çalışmada 1995-2016 dönemindeki veriler VAR tekniği ile tahmin edilmiş ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Awan ve Akbar (2018) ise Pakistan'da kadın ekonomik özgürlüğünün ekonomik büyümeye olan etkisini araştırmışlardır. Çalışmada ekonomik özgürlüğü temsilen yetişkin kadınlarda okuryazarlık oranı, tarım ve sanayi sektöründe kadın istihdamı, doğurganlık oranı, kadın işsizlik oranı ve kadınların iş gücüne katılım oranı değişkenleri kullanılmıştır. 1974-2014 dönemindeki zaman serisi verileri ARDL yöntemiyle tahmin edilmiş ve çalışma sonucunda uzun dönemde doğurganlık oranı hariç diğer tüm değişkenlerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır.

Pakistan için konu ile ilgili yapılmış diğer bir çalışma da Awan ve Naeem'e (2020) aittir. Çalışmada, yukarıdaki çalışmalardan farklı olarak ekonomik özgürlükler endeksi bağımlı değişken, ekonomik büyüme ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Ekonomik büyümenin yanında nüfus artışı, politik istikrarsızlık, ihracat, brüt sermaye yatırımları ve istihdam oranları da bağımsız değişken olarak ele alınan çalışmada 1995-2017 dönemindeki zaman serisi verileri kullanılmıştır. ARDL ve ECM ile yapılan tahminlemeler sonucunda gerek uzun dönemde gerekse kısa dönemde tüm değişkenlerin ekonomik özgürlükleri pozitif etkilediği buna karşın politik istikrarsızlığın ise ekonomik özgürlükleri negatif etkilediği ortaya çıkmıştır.

Araştırmacılar ekonomik özgürlüğü ekonomik kalkınmanın temel bileşeni olarak değerlendirmiş ve bu yüzden Pakistan'da ekonomik özgürlükleri artırmaya yönelik politikaların uygulanmasını önermişlerdir.

Tekbaş (2022) Çin örnekleminde yaptığı çalışmada ekonomik özgürlüğü temsilen piyasa açıklığını ele almış ve bu bağlamda 1995-2020 dönemindeki ticaret, yatırım ve finansal özgürlük değişkenlerini kullanmıştır. Granger nedensellik analizi, Tam Geliştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Kanonik Eşbütünleşik Regresyon (CCR) tahminleme yöntemlerinin kullanıldığı çalışma sonucunda her üç özgürlükten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında ticaret ve yatırım özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, finansal özgürlüğün ise ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır. Bu nedenle araştırmacı, Çin'in finans sektörünün serbestleştirmesi ve bu sektör önündeki kontrolleri kaldırması gerektiğini ifade etmiştir.

Tablo 2.1. Konuya ilişkin bazı tek ülkeli uygulamalı çalışmalar

Yazar(lar) ve Yıl	Ülke/ Veri Dönemi	Yöntem	Sonuç
Gounder-2002	Fiji 1968-1996	Zaman serisi Eşbütünleşme	EÖ, EB'yi olumlu etkilemiştir.
Erdal-2004	İtalya 1960-2000	Zaman serisi Granger nedensellik EKK	EÖ, EB'yi olumlu etkilemiştir.
Ashby ve Sobel-2008	ABD 1980-2003	Yatay-Kesit regresyon analizleri	EÖ gelir eşitsizliğini azalttığı için EK'yi olumlu etkilemiştir.
Yenipazarlı -2009	Türkiye 1970-2006	Zaman serisi Johansen eşbütünleşme ARDL	EÖ, EB'yi pozitif etkilemiştir.
Manan- 2009	Türkiye 1970-2005	Zaman serisi Eşbütünleşme ECM	EÖ, EB'yi hem kısa dönemde hem de uzun dönemde pozitif etkilemiştir.
Garrett ve Rhine-2010	ABD 1980-1990 1990-2000 2000-2005	Panel regresyon analizleri	EÖ istihdamı arttırdığı için EK'yi olumlu etkilemiştir.
Wu -2011	Çin 1995-2008	Regresyon analizi	EÖ, EB'yi etkilememiştir.
Ashby vd.-2013	Meksika 2003-2009	Regresyon analizi AR modeli	EÖ, EK'yi ve reel ücretleri arttırmıştır.
Pattanaik ve Nayak- 2014	Hindistan 2004-2005 2006-2007 2009-2010	Havuzlanmış doğrusal regresyon analizi	EÖ, EB'yi olumlu etkilemiştir.
Wulandari -2015	Endonezya 2004-2014	VAR modeli	EÖ, EB'yi olumlu etkilemiştir.
Coetzee ve Kleynhans- 2017	Gün Afrika 1995-2016	Granger nedensellik Regresyon analizi VAR modeli	EÖ, EB'yi pozitif etkilemiştir.
Awan ve Akbar -2018	Pakistan 1974-2014	Zaman serisi ARDL	EÖ, EB'yi pozitif etkilemiştir

Awan ve Naeem – 2020	Pakistan 1995-2017	Zaman serisi ARDL, ECM	EB ve EÖ pozitif ilişkilidir.
Tekbaş -2022	Çin 1995-2020	Zaman serisi Granger nedensellik FMOLS, CCR	Ticaret ve yatırım özgürlüğü EB'yi olumlu, finans özgürlüğü ise EB'yi olumsuz etkilemiştir.

Not: EÖ; Ekonomik Özgürlükleri, EB; Ekonomik Büyüme, EK; Ekonomik Kalkınmayı temsil etmektedir.

Kaynak: Yukarıda metin olarak yazılan literatürden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.Çok Ülkeli Uygulamalı Çalışmalar

Literatürde ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme/kalkınma ilişkisini çok ülke örnekleminde inceleyen epeyce çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Ayal ve Karras'a (1998) aittir. Araştırmacılar 58 ülke örnekleminde yaptıkları çalışmada ekonomik özgürlüğü temsilen; vatandaşların yurt içinde yabancı para cinsinden banka hesabına sahip olma özgürlüğü, yurt dışında banka hesabı bulundurma özgürlüğü, yabancı sermaye işlemleri, negatif reel faiz oranları, uluslararası ticaret vergi oranları, ticaret sektörünün büyüklüğü gibi 13 alt değişkeni ele almışlardır. 1975-1990 dönemine ait yatay-kesit verileri kullanarak yapılan korelasyon ve regresyon analizleri sonucunda birçok alt değişken ile ekonomik büyüme arasında pozitif korelasyonun olduğu ve yine birçok değişkenin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır.

Benzer şekilde Gwartney vd. (1999) 82 ülke örnekleminde regresyon analizleri ile ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. 1975-1995 yılları arasındaki verilerin kullanıldığı çalışmada ekonomik özgürlüğü temsilen para ve enflasyon, ekonomik yapı, kazanç ve vergiler ile uluslararası ticaret şeklindeki dört temel başlıkta hesaplanan ekonomik özgürlük endeksi ele alınmıştır. Araştırmada sonuç olarak; ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulgulanmıştır.

Heckelman (2000) ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için 94 ülke örnekleminde Granger nedensellik analizi yapmıştır. Araştırmacı ekonomik özgürlüğü temsilen ekonomik özgürlük endeksi ve bunun altındaki birçok bileşeni ele almıştır. 1994-1997 dönemindeki verilerin kullanıldığı çalışma sonucunda ekonomik özgürlük endeksinden (ortalama olarak) ve bunun altındaki birçok alt bileşenden (para politikası, sermaye akışı, ücret/fiyat kontrolleri, mülkiyet hakları ve düzenlemeler gibi) ekonomik büyümeye doğru nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir ifadeyle sadece ticaret politikası ve vergilendirme alt bileşenleri ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedenselliğin olmadığı ortaya konulmuştur.

Sturm vd. (2002) ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeye etkisini inceledikleri çalışmalarında parasal genişleme, sermaye kısıtlamaları, kamu teşebbüsleri, kredi piyasası gibi 14 farklı alt değişken kullanarak ekonomik özgürlük endeksini oluşturmuşlardır. 1980-1990 yılları aralığındaki veriler ile 49 ülke örnekleminde yapılan araştırmada, daha önce yapılmış bazı ekonomik özgürlükler endeksleri ile kıyaslama yapılmıştır. Yapılan regresyon analizleri sonucunda yazarların hesapladığı ekonomik özgürlükler endeksi ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Bengoa ve Sanchez-Robles (2003) 18 Latin Amerika ülkesi örnekleminde ekonomik özgürlükler, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve ekonomik büyüme ilişkisini test etmişlerdir. 1970-1999 dönemindeki veriler ile ve panel veri analizinin yapıldığı çalışma sonucunda ekonomik özgürlükler ile DYY ve DYY ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Doucouliağos ve Ulubaşoğlu (2006) ise araştırmalarında ekonomik özgürlüklerin büyüme üzerindeki direkt ve dolaylı etkilerini test etmişlerdir. Çalışmada 1970-1999 yılları arasındaki veriler ile yatay-kesit, panel veri ve meta regresyon analiz teknikleri kullanılmıştır. 82 ülke üzerinde yapılan analizler sonucunda ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi hem doğrudan hem de fiziki sermaye kanalıyla dolaylı olarak olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır.

Stroup (2007) ekonomik özgürlüklerin sosyal refah üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında ekonomik özgürlükleri temsilen ekonomik özgürlük endeksini sosyal refahı temsilen ise eğitim, sağlık ve hastalıkları önleme değişkenlerini ele almıştır. Çalışmada 100 den fazla ülkenin 1975-2000 arasındaki verileri panel veri tekniğiyle analiz edilmiş ve ekonomik özgürlüğün sosyal refahı arttırdığı bulgusuna ulaşmıştır.

Konuyla ilgili çok ülkeli çalışmalardan biri de Justesen'e (2008) aittir. Araştırmacı ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini panel veri ve Granger nedensellik analizi ile 1970-1999 dönemi için incelemiştir. Çalışmada örneklem ülke sayısı ekonomik özgürlükler endeksi alt bileşenlerine göre değişiklik göstermiştir. Çalışmanın sonucunda ekonomik özgürlüğün alt bileşenlerinden kamunun büyüklüğü ve düzenleyici politikaların kapsamı değişkenlerinin ekonomik büyüme ve yatırımları etkilediği tespit edilmiştir.

Azman-Saini vd. (2010) ise yaptıkları araştırmada ekonomik özgürlükler, DYY ve ekonomik büyüme ilişkisini 85 ülke için ele almışlardır. Çalışmada 1976-2004

dönemindeki veriler panel veri tekniği ile analiz edilmiş ve sonuç olarak DYY'nin tek başına ekonomik büyümeyi doğrudan etkileyemediği ancak ekonomik özgürlüklerin DYY'yi arttırdığı bulgulanmıştır. Ayrıca ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi uzun dönemde direkt olarak pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır.

Mahmood ve Azid (2011) farklı gelir gruplarındaki 96 ülke örnekleminde 2000-2006 dönemindeki verileri kullanılarak ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmışlardır. Panel veri ve ARDL nedensellik teknikleri ile yapılan analizler sonucunda alt-orta ve yüksek gelirli ülkelerde ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü güçlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte düşük ve üst-orta gelir grubundaki ülkelerde ise ekonomik özgürlüklerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi ortaya çıkmıştır.

2011 yılında konu ile ilgili diğer bir çalışma da Noyan-Yalman vd. (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Veri dönemi 2000-2006 olan çalışmanın örneklemini Türkiye ile 7 Latin Amerika ülkesini (Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Peru, Şili ve Venezuela) kapsamaktadır. Araştırmada ekonomik kalkınmayı temsilen GSYH rakamları, ekonomik özgürlükleri temsilen ise *sermaye özgürlüğü endeksi*, *mülk edinme özgürlüğü endeksi*, *ticari özgürlük endeksi*, *yatırım özgürlük endeksi* ve *rüşvet vermeme özgürlük endeksi* ele alınmıştır. Panel regresyon ve EKK yöntemi ile yapılan tahminler sonucunda ticari özgürlüklerin, mülk edinme özgürlüklerin ve rüşvet vermeme özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif, buna karşın sermaye özgürlüklerin ve yatırım özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise negatif olduğu ortaya çıkmıştır.

Akıncı vd. (2013) gelişmişlik kategorileri farklı olan toplam 144 ülke örnekleminde 1995-2012 aralığındaki verileri kullanarak ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki bağıntıyı test etmişlerdir. Zaman serisi ve panel veri yöntemleri ile yapılan analizler sonucunda genel olarak; ekonomik özgürlüklerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi hızlandırdığı, ancak az gelişmiş ülkelerde otarşik iktisadi sistemin hâlâ devam ettiği (liberal sistemin oluşmadığı) ve dolayısıyla da ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tunçsiper ve Biçen (2014) ise konuyu Türkiye dâhil 9 yükselen piyasa ekonomisi örnekleminde incelemişlerdir. Çalışmada ekonomik özgürlükleri temsilen “*genel ekonomik özgürlük endeksi*, *mülkiyet hakları endeksi*, *çalışma özgürlüğü endeksi*,

ticaret özgürlüğü endeksi ve yatırım yapma özgürlüğü endeksi” ele alınmıştır. 2000-2012 yılları arasındaki veriler ile yapılan panel regresyon analizleri sonucunda genel ekonomik özgürlük endeksi ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bununla birlikte ticaret özgürlüğü ve çalışma özgürlüğü değişkenleri ile büyüme arasında pozitif, yatırım yapma özgürlüğü ve mülkiyet hakları değişkenleri ile büyüme arasında negatif ilişki bulgulanmıştır.

Yukarıdakine benzer bir çalışma da Panahi vd. (2014) tarafından yapılmıştır. Çalışmayı 13 Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkesi örnekleminde yapan araştırmacılar 2000-2009 yılları arasındaki verileri kullanmışlardır. Panel regresyon analizi ile yapılan tahminler sonucunda genel olarak ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. Ancak alt endekslerler bazında yapılan analizler sonucunda yasal yapı ve mülkiyet haklarının güvencesi değişkenlerinin büyümeyi negatif etkilediği, kamunun büyüklüğü, uluslararası ticaret yapma özgürlüğü, emek ile iş piyasasındaki düzenlemeler gibi diğer bazı alt değişkenlerin ise ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği gözlenmiştir.

Kaya (2015) ekonomik özgürlüklerin eğitim, sağlık, yoksulluk ve gelir dağılımı gibi kalkınma göstergelerine olan etkisini araştırdığı çalışmasında farklı gelir grubunda yer alan 123 ülkeyi ele almıştır. Değişkenlere ait 1970-2010 yılları arasındaki veriler, panel veri metoduyla analiz edilmiştir. Çalışmadaki sonuçlar, ülkelerin gelir kategorisine göre değişiklik arz etmişse de genel anlamda, ekonomik özgürlüklerin sağlık ve eğitim değişkenlerini pozitif, gelir dağılımı ve yoksulluk değişkenlerini ise negatif etkilediğini ortaya koymuştur.

Hussain ve Haque (2016) konu ile yaptıkları çalışmada ekonomik özgürlükleri temsilen, ekonomik özgürlükler endeksi ve bunun altındaki temel bileşenler olan ticaret özgürlüğü, finansal özgürlük, çalışma özgürlüğü, iş özgürlüğü ve mali özgürlük endekslerini kullanılmışlardır. Çalışmada biri (2013, 2014 ve 2015 yılları) 186, diğeri (2004-2014 dönemi için) 57 ülkeyi kapsamak üzere iki data dönemi ile panel veri analizi gerçekleştirilmiş ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna varılmıştır.

Bu yılda yapılmış diğer bir çalışma da Öztürk-Çetenak ve Işık'a (2016) aittir. Araştırmacılar 32 OECD ülkesi için ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. 1995-2014 dönemindeki veriler panel VAR ile test edilmiştir. Ekonomik özgürlükleri temsilen kamu harcamaları, ticari özgürlükler ve mali özgürlükler gibi birçok ekonomik özgürlük alt endekslerinin

kullanıldığı çalışmanın sonucunda birçok bulguya ulaşılmışsa da genel anlamda tüm ekonomik özgürlük alt endekslerin büyümeyi etkilediği gözlenmiştir. Öte yandan büyümenin ise yalnızca bazı alt endekslerin Granger nedenseli olduğu ortaya çıkmıştır.

Bayramoğlu ve Çelebi-Boz (2017) ise ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini İslam İş birliği Teşkilatı (İİT) üyesi 17 ülke örnekleminde incelemişlerdir. Çalışmaya ilişkin 1998-2013 dönemindeki datalar panel veri analiz tekniğiyle test edilmiştir. Ekonomik özgürlüğü temsilen ekonomik özgürlük endeksi ile birlikte yatırım özgürlüğü ve parasal özgürlük gibi alt endekslerin de ele alındığı araştırmada ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği bulgulanmıştır.

Güney (2017) konuyu BRICS-T (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) ülkeleri örnekleminde test etmiştir. Araştırmacı 1990-2014 dönemindeki verileri kullanarak ekonomik özgürlükler ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi panel veri analiz yöntemiyle test etmiştir. Çalışma sonucunda ekonomik özgürlükleri temsilen ele aldığı ekonomik özgürlükler endeksinin iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır.

Mushtaq ve Ali-Khan (2018) yaptıkları çalışmada ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir kalkınma üzerindeki etkisini 58 ülke için araştırmışlardır. Çalışmada ekonomik özgürlükler endeksi ile birlikte ve hukuk ve bürokratik kalite gibi bazı kurumsal yapı değişkenlerinin ekonomik, sosyal ve çevre ile ilgili 39 alt değişkenden oluşan sürdürülebilir kalkınma endeksi üzerindeki etkisi 2000-2015 dönemi için test edilmiştir. Panel EKK, Sabit Etki ve birinci fark Genelleştirilmiş Moment Yöntemi (GMM) teknikleri ile yapılan tahminlemeler sonucunda ekonomik özgürlüklerin sürdürülebilir kalkınmayı pozitif etkilediği belirlenmiştir.

Altınar ve Sungur (2019) 17 yükselen piyasa ekonomisi örnekleminde ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme sürecindeki rolünü araştırmışlardır. Araştırmacılar 1995-2015 dönem aralığındaki datalar ile panel veri analizi ve sabit etkiler modelini uygulamışlardır. Çalışma sonucunda ekonomik özgürlüklerin sınırlı düzeyde de olsa ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır.

Birol ve Demirgil (2020) ekonomik özgürlükler ve büyüme ilişkisini BRICS ülkeleri kapsamında test etmişlerdir. Çalışma 1995-2018 yılları arasındaki veriler ve panel eşbütünleşme testi kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmanın sonucunda, ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin Çin için pozitif, Hindistan ve Brezilya için ise negatif olduğu gözlenmiştir. Diğer ülkelerden Güney Afrika ve Rusya için ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Höbel (2020) ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah ilişkisini gelişmişlik düzeyleri farklı olan 57 ülke ve Türkiye için araştırmıştır. Araştırmacı çalışmasında zaman serisi ve panel veri analizi yöntemleri ile 1998-2018 dönemindeki verileri kullanmıştır. Çalışmada ekonomik özgürlükleri temsilen ekonomik özgürlük endeksinin bazı alt endeksleri ve sosyoekonomik refahı temsilen ise İGE ele alınmıştır. Çalışmada ülkeleri gelir ve bölge gruplarına göre sınıflandırarak yapılan analizlere göre; ekonomik özgürlükler ve refah arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca ekonomik özgürlükler kimi ülkelerin refah düzeyini olumlu etkilerken, kimi ülkelerin refah düzeyini olumsuz etkilemiştir.

Saraç (2021) konuyu 2000-2020 dönem aralığındaki veriler ile 25 OECD ülkesi için incelemiştir. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışma sonucunda ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki ortaya çıkmıştır. Ayrıca yapılan Dumitrescu ve Hurlin (2012) nedensellik testi sonucuna göre; değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulgulanmıştır.

Akinlo ve Okunlola (2022) ekonomik özgürlüklerin yaşam kalitesi üzerindeki etkisini 44 Afrika ülkesi örnekleminde araştırmışlardır. Çalışmada ekonomik özgürlükleri temsilen ekonomik özgürlük endeksi, yaşam kalitesini temsilen de dört alt başlığı bulunan yaşam kalitesi endeksi kullanılmıştır. Araştırmada 1985-2016 dönemindeki veriler panel veri ve GMM tekniği ile analiz edilmiş ve sonuç olarak ekonomik özgürlüklerin yaşam kalitesi üzerinde önemli düzeyde pozitif etkiye sahip olduğu bulgulanmıştır.

Tablo 2.2. Konuya ilişkin bazı çok ülkeli uygulamalı çalışmalar

Yazar(lar)/ Yıl	Ülke Sayısı/ Veri Dönemi	Yöntem	Sonuç
Ayal ve Karras-1998	58 Ülke 1975-1990	Korelasyon analizi Regresyon analizi	EÖ'nün birçok alt değişkeni EB'yi pozitif etkilemiştir.
Gwartney vd.-1999	82 Ülke 1975-1995	Regresyon analizi	EÖ, EB'yi pozitif etkilemiştir.
Heckelman-2000	94 Ülke 1994-1997	Granger nedensellik	EÖ ve birçok alt bileşenden EB'ye doğru nedensellik bulunmuştur.
Sturm vd.-2002	49 Ülke 1980-1990	Regresyon analizi	EÖ ve EB arasında bir ilişki bulunmamıştır.
Bengoa ve Sanchez-Robles-2003	18 Latin Amerika ülkesi 1970-1999	Panel veri analizi	EÖ ile DYY ve DYY ile EB arasında pozitif ilişki bulgulanmıştır.
Doucouliağos ve Ulubaşoğlu-2006	82 Ülke 1970-1999	Meta analizi Panel veri analizi	EÖ ve EB'yi hem direkt hem de dolaylı olarak pozitif etkilemiştir.
Stroup -2007	100 den fazla Ülke	Panel veri analizi	EÖ sosyal refahı pozitif etkilemiştir.

	1975-2000		
Justesen- 2008	70 den fazla Ülke 1970-1999	Panel veri analizi Granger nedensellik	EÖ'nün bazı alt bileşenleri EB'yi etkilemiştir.
Azman-Saini vd.-2010	85 Ülke 1976-2004	Panel veri analizi	EÖ EB'yi uzun dönemde pozitif etkilemiştir.
Mahmood ve Azid-2011	96 Ülke 2000-2006	Panel veri analizi ARDL nedensellik	EÖ ile EB arasında alt-orta ve yüksek gelirli ülkelerde çift yönlü buna karşın düşük ve üst-orta gelirli ülkelerde ise tek yönlü nedensellik bulunulmuştur.
Noyan-Yalman-2011	Türkiye ve 7 Latin Amerika ülkesi 2000-2006	Panel regresyon EK K	EÖ değişkenlerinden bazıları EB'yi olumlu, bazıları ise olumsuz etkilemiştir.
Akıncı-2013	144 Ülke 1995-2012	Panel veri analiz Zaman serisi analizi	EÖ gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde EB'yi hızlandırmıştır. Az gelişmiş ülkelerde ise bu iki değişken arasında ilişki yoktur.
Tunçsiper ve Biçen-2014	9 Piyasa Ekonomisi 2000-2012	Panel regresyon analizi	EÖ ve EB arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ancak alt endeksler bazında pozitif ve negatif etkiler tespit edilmiştir.
Panahi vd-2014	13 MENA ülkesi 2000-2009	Panel regresyon analizi	EÖ ve EB arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Ancak alt endeksler bazında pozitif ve negatif etkiler tespit edilmiştir.
Kaya-2015	123 Ülke 1970-2010	Panel veri analizi	EÖ EK'nin bazı göstergelerini pozitif bazılarını ise negatif etkilemiştir.
Hussain ve Haque-2016	186 ve 57 Ülke 2004-2014	Panel veri analizi	EÖ EB'yi pozitif etkilemiştir.
Öztürk- Çetenak ve Işık-2016	32 OECD ülkesi 1995-2014	Panel VAR Granger nedensellik	EÖ'nün tüm alt endeksleri EB'yi etkilemiştir.
Bayramoğlu ve Çelebi- Boz-2017	İİT üyesi 17 ülke 1998-2013	Panel veri analizi	EÖ EB'yi pozitif etkilemiştir.
Güney-2017	BRICS-T ülkeleri 1990-2014	Panel Veri Analizi	EÖ EB'yi pozitif etkilemiştir
Mushtaq ve Ali Khan-2018	58 Ülke 2000-2015	Panel EKK, GMM	EÖ sürdürülebilir EK'yi pozitif etkilemiştir.
Altınar ve Sungur-2019	17 Yükselen Piyasa Ekonomisi 1995-2015	Panel veri analizi Sabit etkiler modeli	EÖ sınırlı düzeyde de olsa EB'yi pozitif etkilemiştir.
Birol ve Demirgil-2020	BRICS ülkeleri 1995-2018	Panel eşbütünleşme	EÖ'nün EB üzerindeki etkisi BRICS ülkeleri arasında farklılık göstermiştir.
Höbel-2020	Türkiye ve 57 Ülke 1998-2018	Panel veri analizi Zaman serisi analizi	EÖ bazı ülkelerde sosyoekonomik refahı arttırırken bazı ülkelerde azaltmıştır.
Saraç-2021	25 OECD ülkesi 2000-2020	Panel veri analizi	EÖ ile EB arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Ayrıca EÖ ile EB

		Dumitrescu ve Hurlin nedensellik	arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.
Akinlo ve Okunlola 2022	44 Afrika ülkesi 1985-2016	Panel veri analizi gmm	EÖ yaşam kalitesini önemli düzeyde pozitif etkilemiştir.

Not: EÖ; Ekonomik Özgürlükleri, EB; Ekonomik Büyüme ve EK; Ekonomik Kalkınmayı temsil etmektedir.

Kaynak: Yukarıda metin olarak yazılan literatürden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.3.Ampirik Çalışmalara İlişkin Değerlendirme

Çalışmanın bu bölümünde ilgili literatürde rastlanılan bazı yerli ve yabancı ampirik çalışmalar irdelenmiştir. Söz konusu çalışmalar, ele alınan ülke veya ülke sayısı bağlamında sonuçların değişebileceği göz önünde bulundurularak tek ülkeli ve çok ülkeli şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Daha sonra çalışmaların örneklem ülkesi/ülkeleri, veri dönemi, analiz yöntemi ve bulgularına odaklanılarak değerlendirilme yapılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla incelenen çalışmalara ilişkin aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür.

- Çalışmalarda bağımsız değişken olarak ele alınan ekonomik özgürlüğü temsilen ekseriyetle Freedom House, Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü gibi kuruluşlarca yayımlanan ekonomik özgürlük endeksleri ve/veya bunların alt bileşen endeksleri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak ise daha çok ekonomik büyüme üzerinde durulmuş ve bu nedenle Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) veya bununla ilgili göstergeler değerlendirilmiştir. Diğer bir ifadeyle incelenen çalışmalarda Kaya (2015), Mushtaq ve Ali-Khan (2018), Höbel (2020) ve Akinlo ve Okunlola (2022) örneklerinde olduğu ekonomik kalkınmayı veya bunun eğitim, sağlık, yaşam kalitesi gibi bazı alt göstergelerini ele alan çalışmaların nispeten daha az olduğu görülmüştür. Bu durum bir sonraki bölümde çalışmanın uygulamasında kullanılacak değişkenler açısından yönlendirici olmuştur.
- Ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme/kalkınmayı pozitif etkilediğini bulgulayan çalışma sayısı daha fazla olsa da tersi durumun da söz konusu olduğu ya da bu değişkenler arasında ilişkinin olmadığına dair bulguların da olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası “*ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyüme/kalkınmayı pozitif etkilemektedir.*” tezi üzerinde tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Aslında bu durum konu ile ilgili yeni çalışmaların gereksinimine işaret etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLER VE EKONOMİK KALKINMA İLİŞKİSİNİN AMPİRİK OLARAK İNCELENMESİ

Tezin bu bölümü konu ile ilgili uygulamayı kapsamaktadır. Bu bağlamda öncelikle çalışmanın amacı ve önemine değinilmiş ardından örneklem ülkelerin 2000-2021 dönemindeki büyüme oranları, nüfus oranları, enflasyon oranları ve işsizlik oranları grafikleştirilerek söz konusu ülkelerin sosyoekonomik yapısı incelenmiştir. Bölümün son kısmında ise çalışmanın metodolojisine değinilerek uygulamaya dair bulgular sunulmuştur.

3.1.Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmadaki temel amaç; ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisini araştırmaktır. İkinci bölümde de değinildiği üzere “*ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi/kalkınmayı pozitif etkilemektedir.*” tezi üzerine tam bir fikir birliği oluşmadığı görülmüştür. Dolayısıyla konu ile ilintili yapılacak ampirik çalışmaların literatürü daha zengin hâle getireceği düşünülmüş ve bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ampirik incelemeye konu edilen ülke grubu; Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Malezya, Meksika, Tayland ve Türkiye ülkelerinden oluşan yeni sanayileşen ülkeler (YSÜ) grubudur. Bu ülkelerin seçilmesinde ikinci bölümde de özeti sunulmuş ampirik literatürde bu ülke grubu için yapılmış bir çalışmaya rastlanılmaması etkili olmuştur. Kaldı ki hâlihazırda bu ülkeler için çalışma olsa bile kullanılacak değişkenler, veri dönemi ve analiz yöntemi nedeniyle çalışmanın farklılaşacağı ve böylece ilgili literatüre katkı sunacağı düşünülmüştür. Örneğin Tunçsiper ve Biçen’in (2014) 9 piyasa ekonomisi, Güney’in (2017) BRICS-T ülkeleri ile Altınar ve Sungur’un (2019) 17 piyasa ekonomisi için yaptıkları çalışmalar, araştırmaya dâhil ülkelerin bazılarını içermekle birlikte veri dönemi ve değişkenler bağlamında farklılık arz etmiştir.

Çalışmanın literatüre katkı sunmasının diğer bir yönü de bağımlı değişken olarak ekonomik kalkınmayı daha iyi temsil edecek düşüncesiyle insani gelişmişlik endeksinin ele alınmasıdır. Zira ikinci bölümde incelenen Kaya (2015), Mushtaq ve Ali-Khan (2018), Höbel (2020) ile Akinlo ve Okunlola (2022) tarafından yapılmış çalışmalarda olduğu gibi ekonomik kalkınmayı veya bunun eğitim, sağlık, yaşam kalitesi gibi bazı alt göstergelerini baz alan çalışmaların daha sınırlı olduğu belirlenmiştir.

Öte yandan çalışma YSÜ'ler için çıkan sonuçlar bağlamında politika önerilerine yer verileceğinden önem ihtiva etmektedir. Kısacası çalışmanın ilgili literatürü zenginleştirmenin yanında söz konusu ülkelerin politika yapıcıları ve uygulayıcılarına rehber olma niteliğine de sahip olacağı düşünülmektedir

3.2.Örneklem Ülkelerin Bazı Makroekonomik Göstergeleri

YSÜ'ler gelişmekte olan ülke statüsünde olan ancak bazı makroekonomik göstergeler bağlamında gelişmekte olan benzer ülkeleri geride bırakan ülkeler grubu olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlatımla bu ülkeler daha gelişmiş ülkeler konumuna geçememiş bununla birlikte ekonomik büyümesi ve kalkınması diğer gelişmekte olan ülkelere göre daha hızlı olan ülkelerdir. Terimin kullanımı, Asya Kaplanları olarak bilinen ve gelişmekte olan ülkeler olan Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan'ın hızla gelişerek gelişmiş ülkeler statüsüne geçmesi nedeniyle 1970'lere dayanmaktadır. Gelişmiş ülke konumuna geçmiş bu ülkeler artık YSÜ'lerden ayrılmış ve gelişmişlik olarak kabaca Batı Avrupa ülkeleri düzeyine çıkmışlardır. YSÜ grubu bazen araştırmacılara göre farklılaşsa da hâlihazırda Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Malezya, Meksika, Tayland ve Türkiye'yi kapsamaktadır (wikipedia.org).

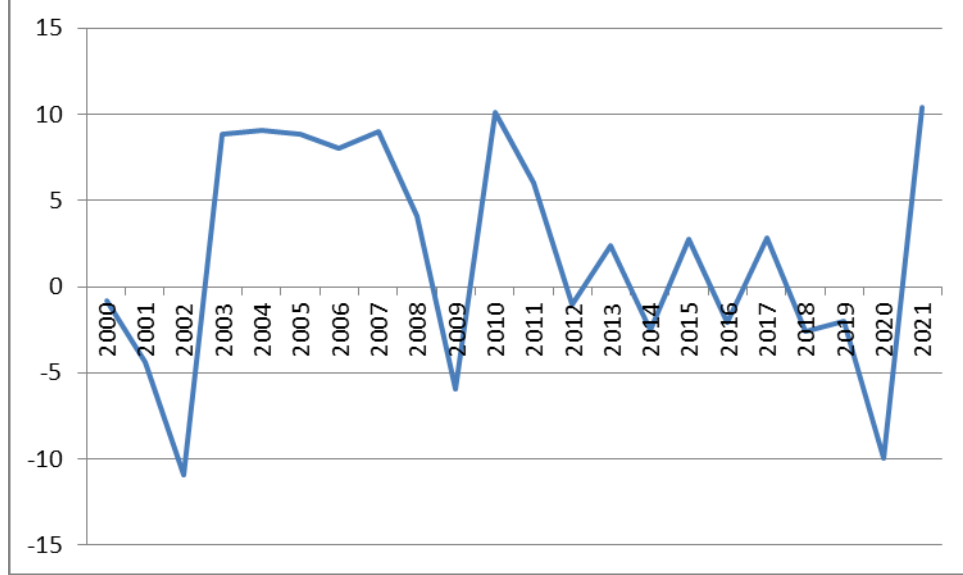
Keza Şahin ve Durmuş (2020, s.335) yaptıkları bir çalışmada bu ülkeleri *“...göreceli bir ekonomik kalkınma seviyesine sahip, aktif bir imalat sanayi yapısına haiz uluslararası yatırım ve finans sistemleriyle ilişkisi olan küçük ülke gruplarını tanımlamaktadır. Bu ülkeler, sanayi üretimlerinin ve istihdamın milli gelir içindeki payının belirli bir düzeyin üzerine çıkaran, imalat sanayi ihracatındaki payını artıran, tasarruf oranını artıran ülke grubudur.”* şeklinde tanımlamış ve yukarıda zikredilen on ülkeyi çalışma kapsamına almışlardır.

Aşağıda örneklem ülkelerin 2000-2021 dönemindeki büyüme oranları (%), nüfus oranları (%), enflasyon oranları (%) ve işsizlik oranları (%) grafikler yardımıyla sunulmuş ve böylece ülkelerin sosyoekonomik yapısı incelenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte grafiklerin oluşturulduğu tarihte Arjantin'e ait enflasyon oranları Dünya Bankası'ndan temin edilemediği için ülkenin enflasyon grafiği sunulamamıştır.

3.2.1.Arjantin

Arjantin'in sosyoekonomik yapısı ili ilintili bazı veriler grafikler yardımıyla aşağıda sunulmuştur. Bu çerçevede ilk olarak Arjantin'in yıllık büyüme oranları Grafik 3.1'de verilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere; ele alınan dönem aralığında keskin iniş-çıkışlar gözlenmiştir. 2003 yılındaki yakalanan büyüme oranı 2008 yılına kadar devam

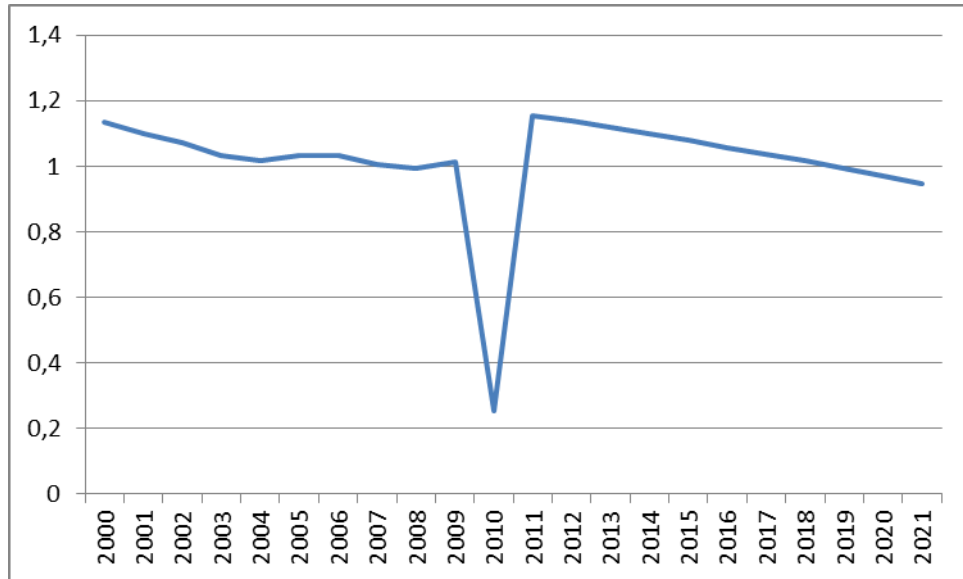
etse de küresel krizin etkisiyle 2009 yılında sert bir düşüş yaşamıştır. 2009 yılından itibaren negatif büyüme oranının olduğu yıl sayısının bir hayli fazla olduğu görülmüştür. Son olarak ülkenin 2021 yılında büyük bir büyüme oranını yakaladığı gözlenmiştir.

Grafik 3.1. Arjantin'in yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Arjantin'in yıllık nüfus büyüme oranları Grafik 3.2'de gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde; 2010 yılındaki keskin düşüş göz ardı edildiğinde söz konusu dönemde nüfus büyüme oranının dengeli bir seyir izlediği görülmektedir. Bununla birlikte 2019 yılından itibaren nüfus büyüme oranının %1'in altına düştüğü gözlenmektedir.

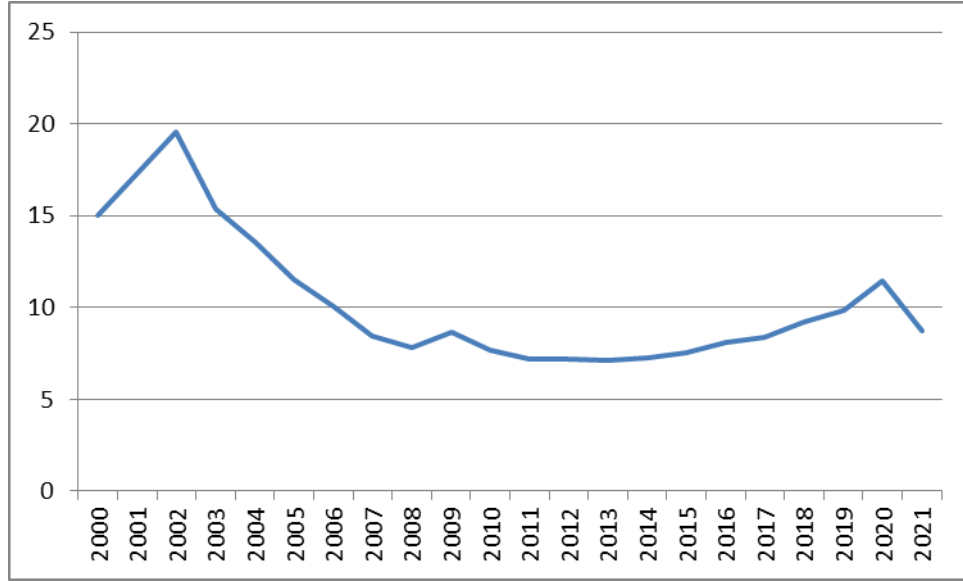

Grafik 3.2. Arjantin'in yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Arjantin'in 2000-2021 yılları arasındaki işsizlik oranları Grafik 3.3 üzerinden gösterilmektedir. 2000-2002 yılları arasında artış gösteren işsizlik oranında 2003

yılından itibaren düşüş gözlenmiştir. 2019 yılında yaşanan Covid-19 salgının etkisiyle olmalı ki 2020 yılında artış gösteren işsizlik oranı 2021 yılında tekrar düşüş göstermiştir.

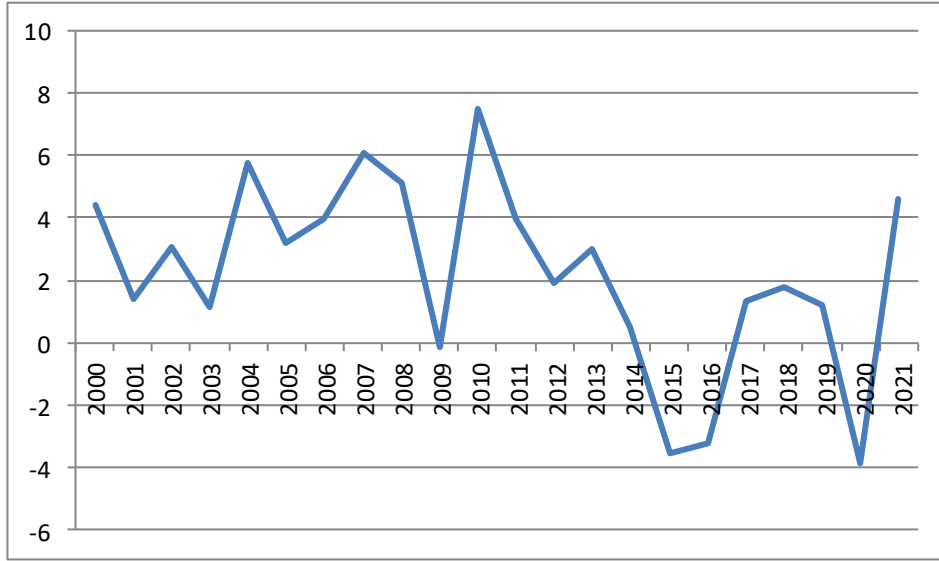

Grafik 3.3. Arjantin'in yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.2. Brezilya

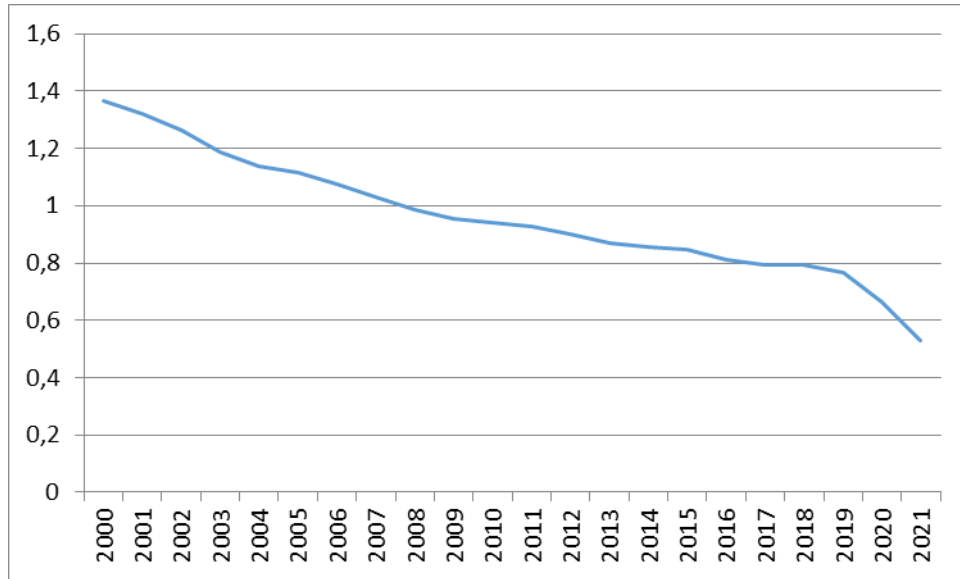
Brezilya'nın yıllık büyüme oranları Grafik 3.4'deki gibidir. Grafik incelendiğinde; söz konusu dönem arasında büyüme oranlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ülkenin yıllık büyüme oranlarında özellikle 2010 yılından sonra keskin düşüşler yaşandığı görülmektedir. Hatta 2014 yılından sonra ülke için negatif büyüme oranları görülmektedir. Ülke 2017 yılından sonra tekrar biraz toparlanmışsa da 2020 yılında Covid-19 salgının etkisiyle olacak ki tekrar negatif büyüme rakamlarına sahiptir. Ülke 2021 yılında %4'ün üzerinde bir oranla tekrar pozitif büyüme oranına kavuşmuştur.

Grafik 3.4. Brezilya'nın yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

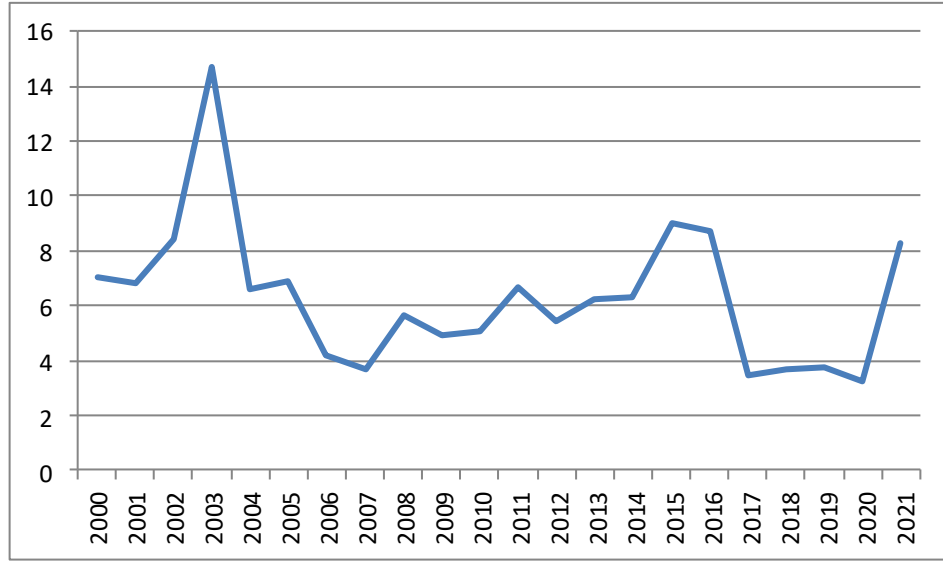
Brezilya'nın 2000-2021 yılları arasındaki nüfus büyüme oranları Grafik 3.5'te verilmiştir. Grafikte yıllar geçtikçe nüfus büyüme oranlarında düşüş olduğu gözlenmiştir. Özellikle son yıllardaki düşüşlerin ciddi oranda olduğu söylenilebilir.

Grafik 3.5. Brezilya'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

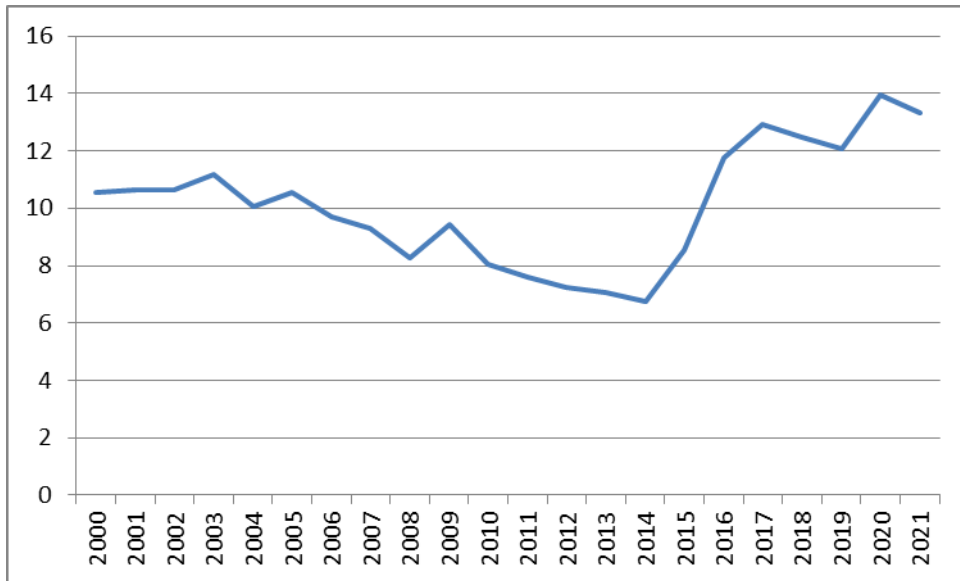
Brezilya'nın yıllık enflasyon oranları Grafik 3.6'da gösterilmektedir. Ülkede 2003 yılı hariç ele alınan tüm yıllarda enflasyonun tek haneli olduğu görülmektedir. Enflasyon özellikle 2017 yılından sonra %4'ün altında kalmış ancak Covid-19 pandemisi nedeniyle olacak ki 2021 yılında tekrar yükselmiştir.

Grafik 3.6. Brezilya'nın yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Brezilya'nın 2000-2021 yıllarına ait işsizlik oranlarını gösteren Grafik 3.7 incelendiğinde; işsizlik oranlarının 2014 yılına kadar genel olarak düşme eğiliminde olduğu ancak 2015 yılından sonra yükselişe geçtiği gözlenmiştir. Ülkenin özellikle 2016 yılı itibarıyla tekrar yüksek çift haneli işsizlik oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

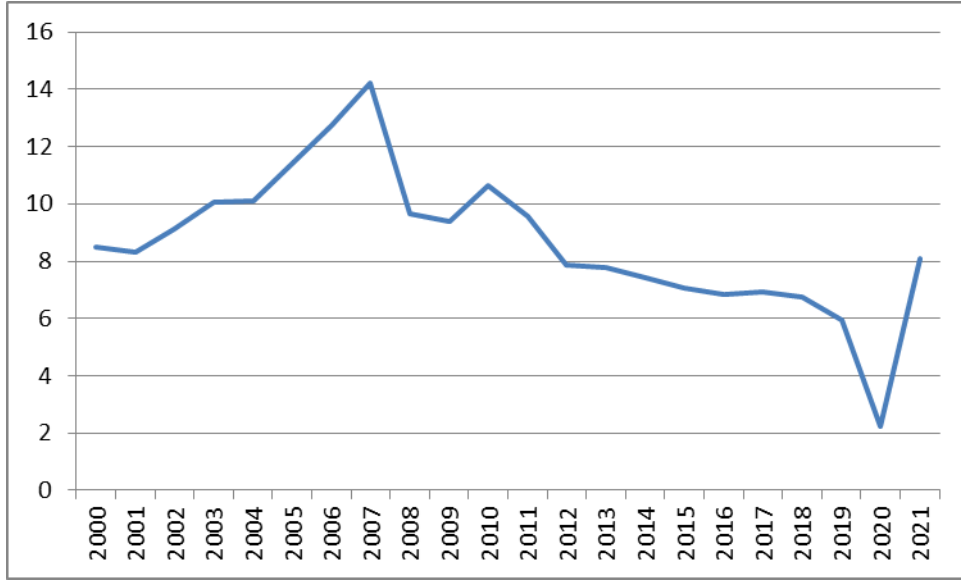
Grafik 3.7. Brezilya'nın yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.3.Çin

Çin'in yıllık büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.8 incelendiğinde; ülkede 2000 ve 2007 yılları arasında yüksek büyüme yaşandığı ancak bu büyümenin 2008 yılındaki ekonomik kriz ile beraber düşüş eğilimi gösterdiği söylenebilir. Dönem dönem dalgalı seyir izlense de büyüme rakamlarının 2019 yılına kadar genel anlamda düştüğü

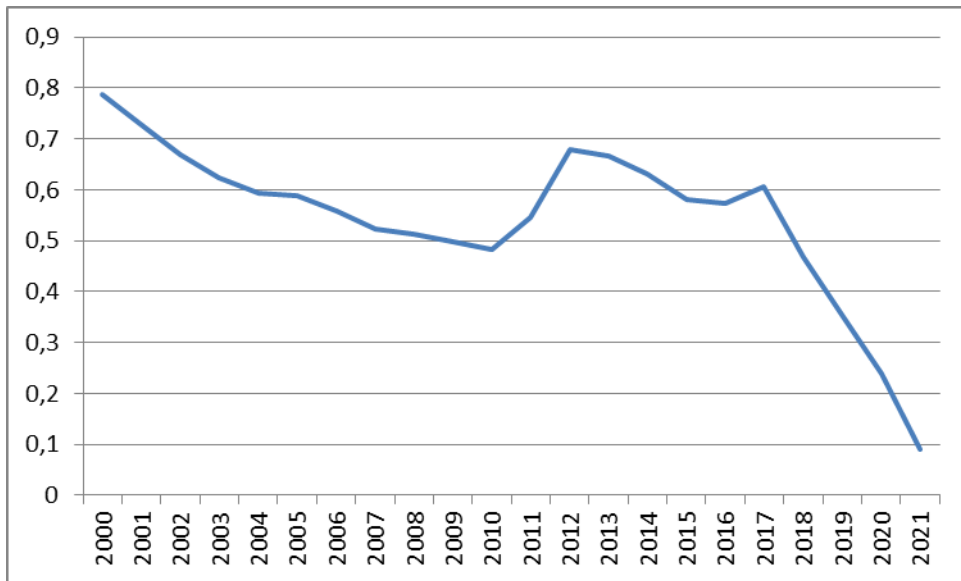
anlaşılmaktadır. Özellikle 2020 yılında Covid-19 salgının etkisi ile büyüme rakamlarında sert bir düşüş yaşandığı ifade edilebilir. Covid-19'un yıkıcı etkisi sonrası Ülkenin konjonktürel gelişmelere çabuk adapte olduğu ve 2000 yılındaki büyüme rakamlarına tekrar ulaştığı söylenebilir. Ayrıca Çin'in ortalama olarak yüksek büyüme oranlarına sahip olduğu değerlendirilmesi de yapılabilir.

Grafik 3.8. Çin'in yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

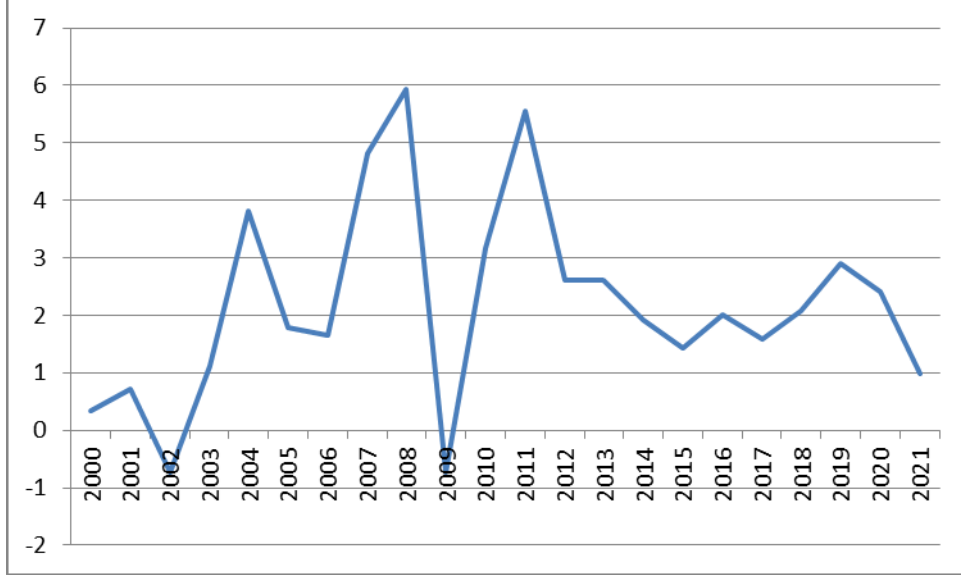
Çin'in yıllık nüfus büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.9 incelendiğinde; nüfus oranında 2000 ve 2010 yılları arasında sürekli bir düşüşün yaşandığı anlaşılmaktadır. Daha sonra nüfus oranı 2017 yılına kadar genel anlamda artmış ise de sonrasında yine sürekli düşmüştür. Bu durumun büyük bir nüfusa sahip olan Çin'in nüfus azaltıcı politikalarından kaynaklandığı şeklinde yorumlanabilir.

Grafik 3.9. Çin'in yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

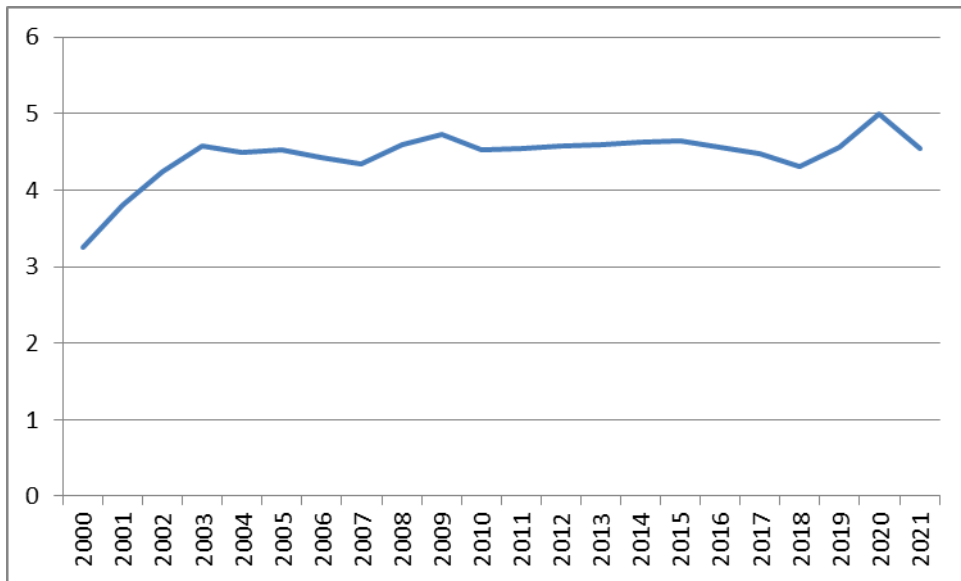
Grafik 3.10'da Çin'in yıllık enflasyon oranları görülmektedir. Enflasyon oranlarındaki iniş çıkışlarla birlikte ülkede çok yüksek enflasyon rakamlarının olmadığı gözlenmektedir. Hatta son yıllardaki enflasyon oranlarının %3'ün altında olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 3.10. Çin'in yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çin'in 2000-2021 dönemine ait işsizlik oranları Grafik 3.11'de gösterilmektedir. Ülkenin işsizlik oranlarında 2000 ve 2003 yılları arasında yükseliş görülse de incelenen yıllar itibariyle işsizlik oranlarının yatay seyir izlediği gözlenmektedir. Ayrıca Çin'in örneklem ülkelerin çoğuna nispeten yüksek işsizlik oranlarına sahip olmadığı görülmektedir.

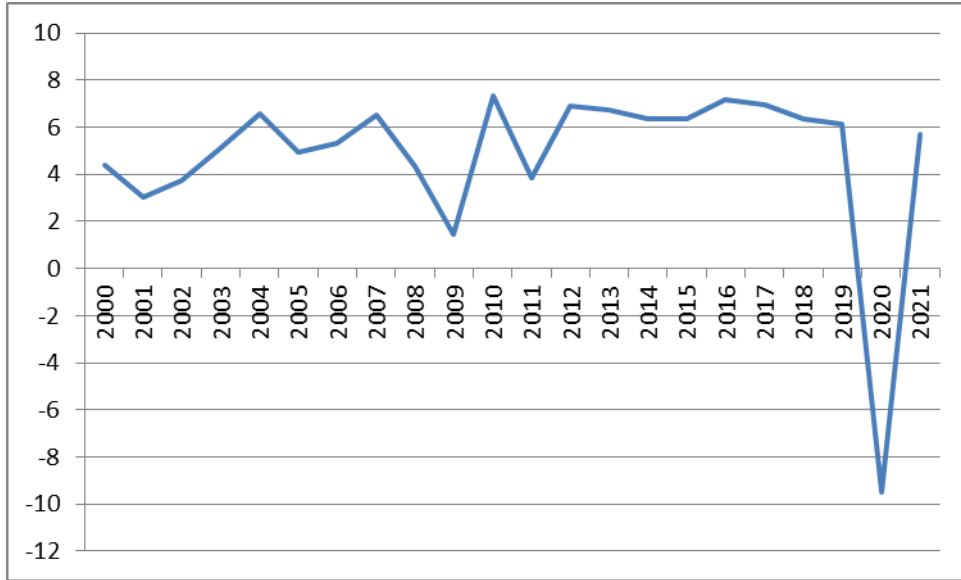

Grafik 3.11. Çin'in yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.4.Filipinler

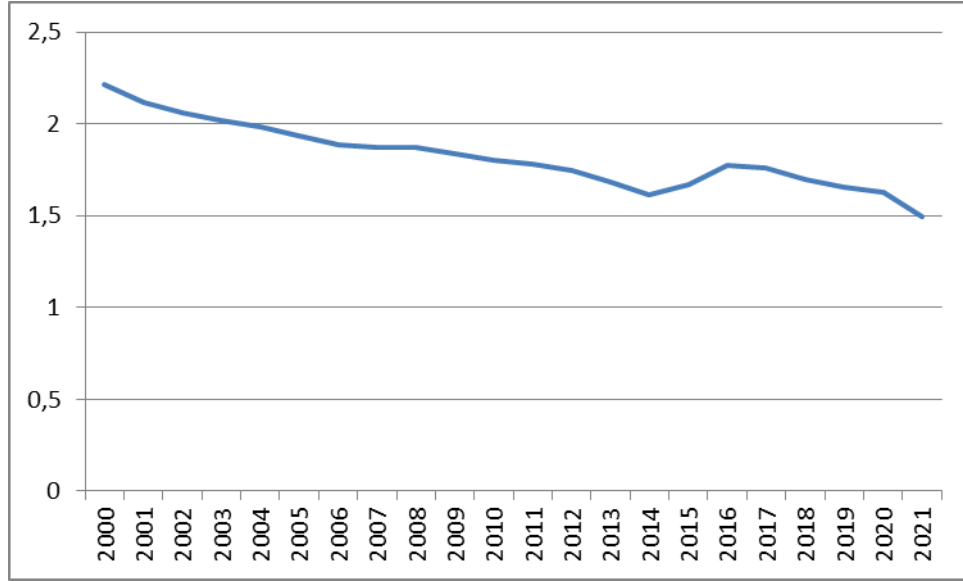
Filipinler'in yıllık büyüme oranlarının gösteren grafiğe bakıldığında; 2000-2011 yılları arasında iniş çıkışlar yaşayan ülkenin 2012-2019 yılları arasında stabil büyüme oranlarına sahip olduğu gözlenmiştir. Ülkenin büyüme oranı, diğer ülkelerde olduğu gibi Covid-19 pandemisi etkisiyle 2020 yılında düşmüş ve 2021 yılı itibari ile tekrar toparlanma sürecine girmiştir (Grafik 3.12).

Grafik 3.12. Filipinler'in yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

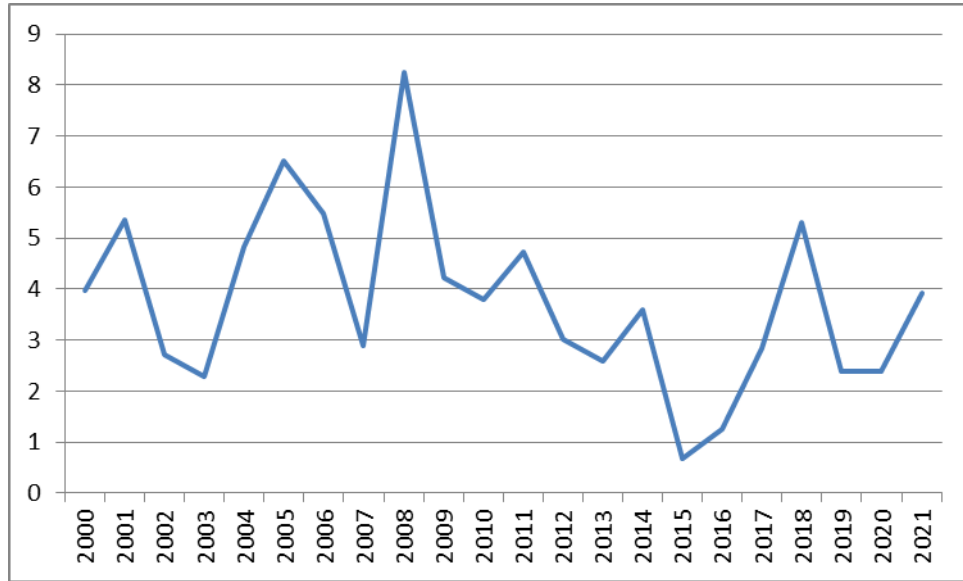
Filipinler'in yıllık nüfus büyüme oranları Grafik 3.13'te gösterilmektedir. Ülkenin nüfus büyüme oranı genel anlamda düşmüştür. Bununla birlikte ülkenin şimdiye kadar incelenen ülkelere göre yüksek nüfus büyüme oranına sahip olduğu tespit edilmiştir.

Grafik 3.13. Filipinler'in yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

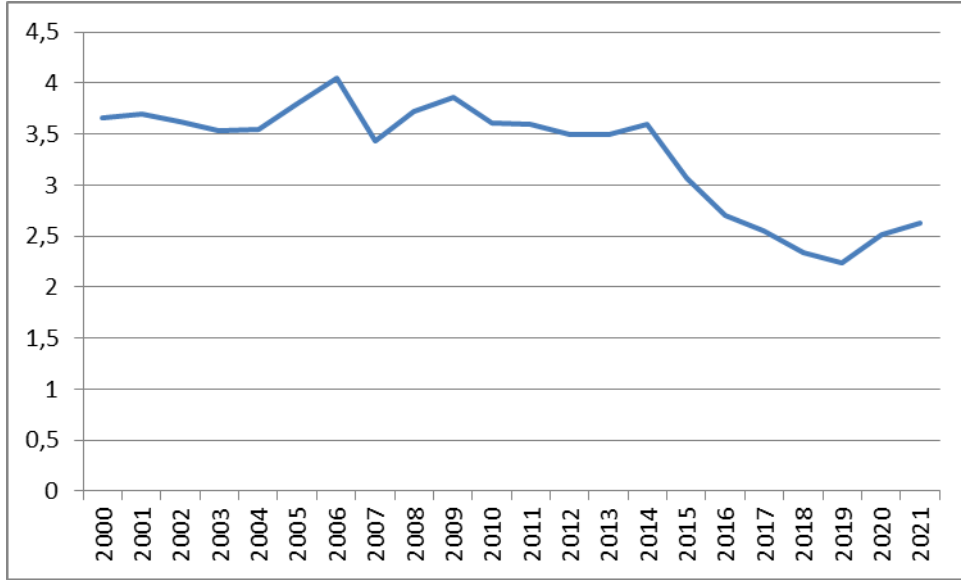
İniş çıkışlarla birlikte söz konusu dönemde Filipinler'in yıllık enflasyon oranlarının tek haneli olduğu gözlenmektedir. Özellikle son birkaç yıldır %4'ün altında bir enflasyona sahip olduğu anlaşılmaktadır (Grafik 3.14).

Grafik 3.14. Filipinler'in yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.15 üzerinden Filipinler'in 2000-2021 dönemine ait yıllık işsizlik oranları gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde; 2000-2014 yılları arasında dengeli ilerleyen işsizlik oranı 2015 yılından itibaren düşüşe geçmiştir. Ancak 2019 yılından itibaren yükselişe geçmiş olması, dünya genelinde görülen Covid-19 pandemi süreci ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca ülkenin işsizlik oranlarının nispeten çok yüksek olmadığı hatta şimdiye kadar en iyi olan Çin'den de daha iyi olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

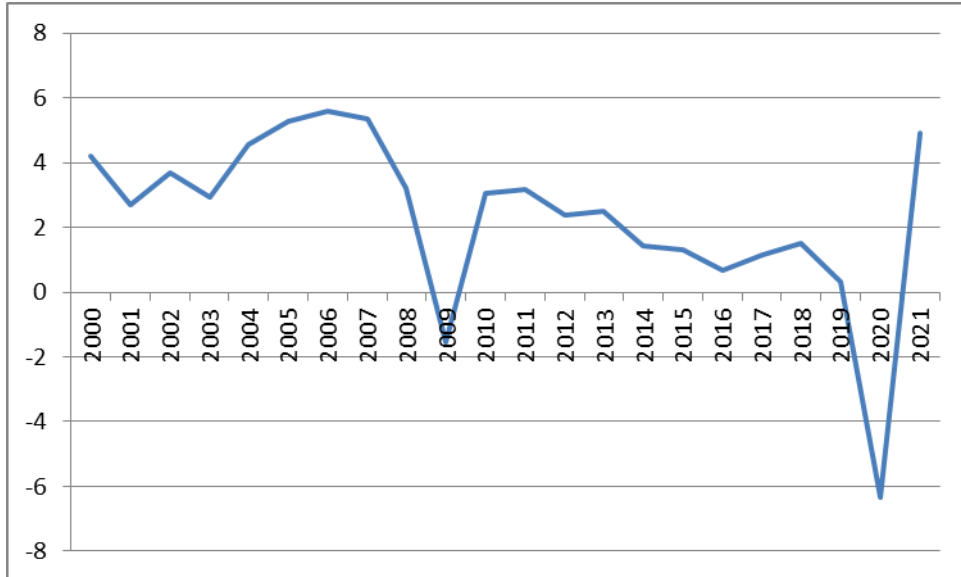

Grafik 3.15. Filipinler'in yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.5. Güney Afrika

Grafik 3.16`da Güney Afrika'nın yıllık büyüme oranları gösterilmiştir. Grafik incelendiğinde Güney Afrika'nın da bu dönemde küresel krizlerin etkisi altında kaldığı görülmektedir. Zira 2009 ve 2020 yıllarında büyüme oranlarında sert düşüşler yaşanmıştır. Ancak ülke 2020 yılındaki negatif büyüme oranını bir sonraki yılda hızla toparlayarak yüksek büyüme oranını gerçekleştirmiştir. Ayrıca ülkenin genel anlamda şimdiye kadar incelenen ülkeler arasında ortalama daha düşük büyüme oranlarına sahip olduğu görülmektedir.

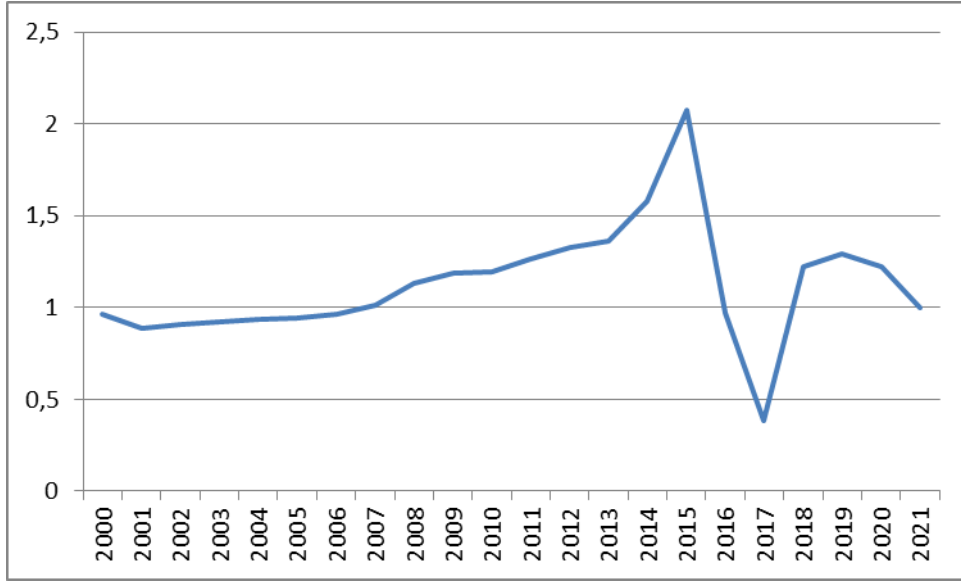

Grafik 3.16. Güney Afrika'nın yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Güney Afrika'nın 2000-2021 yılları arasındaki yıllık nüfus büyüme oranları incelendiğinde; 2017 yılına kadar genel olarak yüksek seyirde artış gösteren ülke

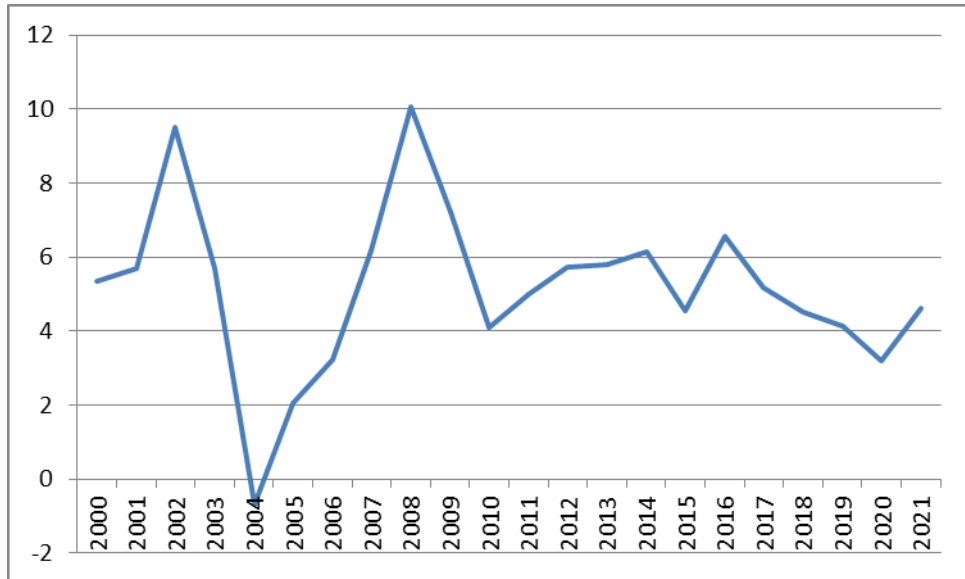
nüfusunun 2017 yılında düşüş yaşadığı görülmektedir. 2017 yılından sonra ülkenin nüfus oranı tekrar yükselmiş olsa da, 2019 yılından sonra tekrar düşüş eğilimine geçmiştir (Grafik 3.17).

Grafik 3.17. Güney Afrika'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

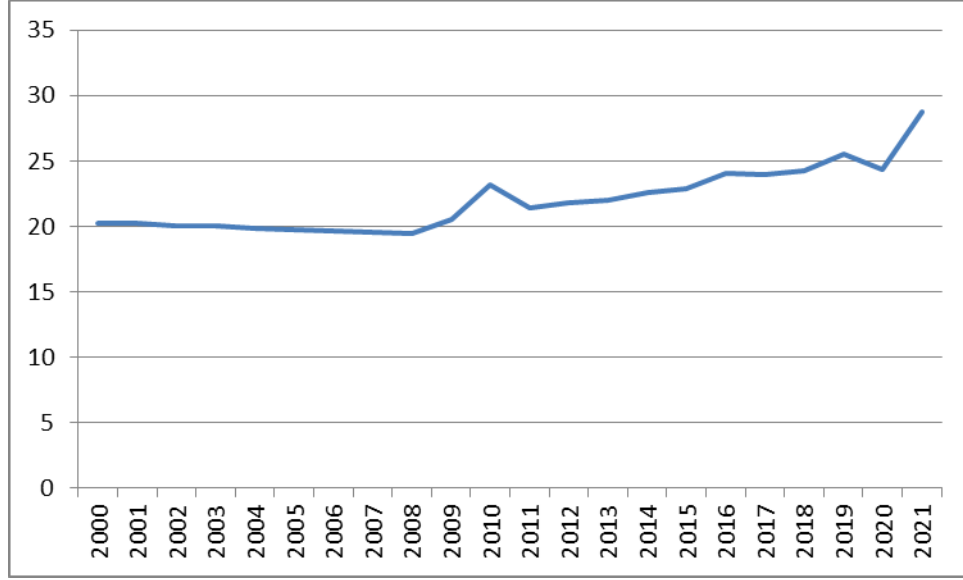
Güney Afrika'nın yıllık enflasyon oranlarını gösteren Grafik 3.18 aşağıda gösterilmektedir. Ülkenin yıllık enflasyon oranlarında özellikle ilk yıllarda keskin iniş ve çıkışların yaşandığı gözlenmektedir. Ülkenin enflasyon oranlarının söz konusu dönemde tek haneli olduğu ve hatta son yıllardaki enflasyon oranlarının %5'in altında kalarak daha düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Grafik 3.18. Güney Afrika'nın yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

2000-2021 yılları arasında Güney Afrika'nın yıllık işsizlik oranlarını gösteren grafikte de görüldüğü üzere ülkede işsizlik oranları bir hayli yüksektir. Hatta şimdiye kadar incelenen ülkelerden en yüksek işsizlik oranına sahip ülke Güney Afrika'dır. Kaldı ki ülkedeki işsizlik oranı giderek yükselmiş ve neredeyse %30'a yaklaşmıştır (Grafik 3.19).

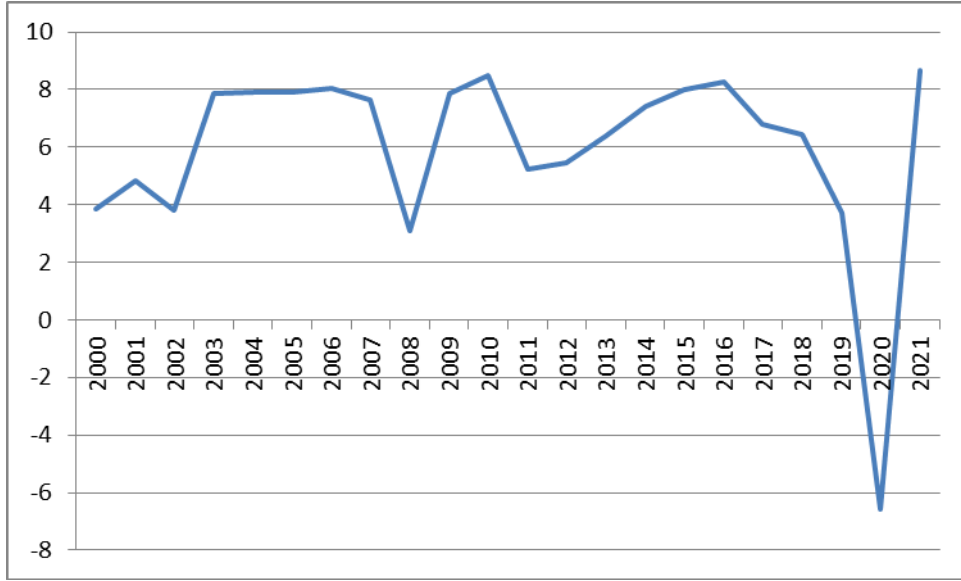

Grafik 3.19. Güney Afrika'nın yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.6.Hindistan

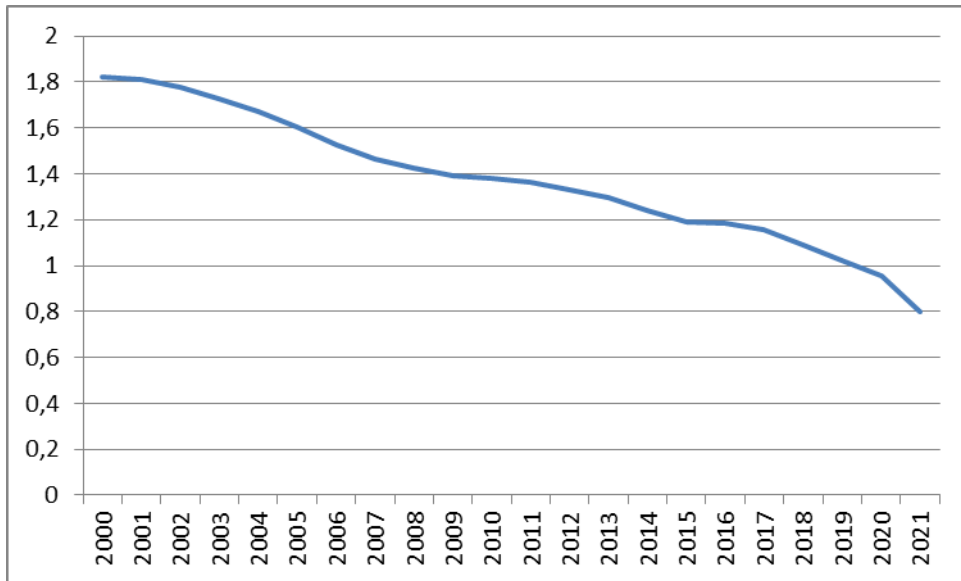
Hindistan'ın yıllık büyüme oranları Grafik 3.20'deki gibidir. Grafik incelendiğinde; söz konusu dönem arasında büyüme oranlarının dalgali bir seyir izlediği görülmektedir. Ülke Covid-19 salgının etkisiyle olacak ki sadece 2020 yılında negatif büyüme oranına sahiptir. Ancak ülke, 2021 yılında hızla toparlanmış incelenen dönemdeki en yüksek büyüme oranına ulaşmıştır.

Grafik 3.20. Hindistan'ın yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

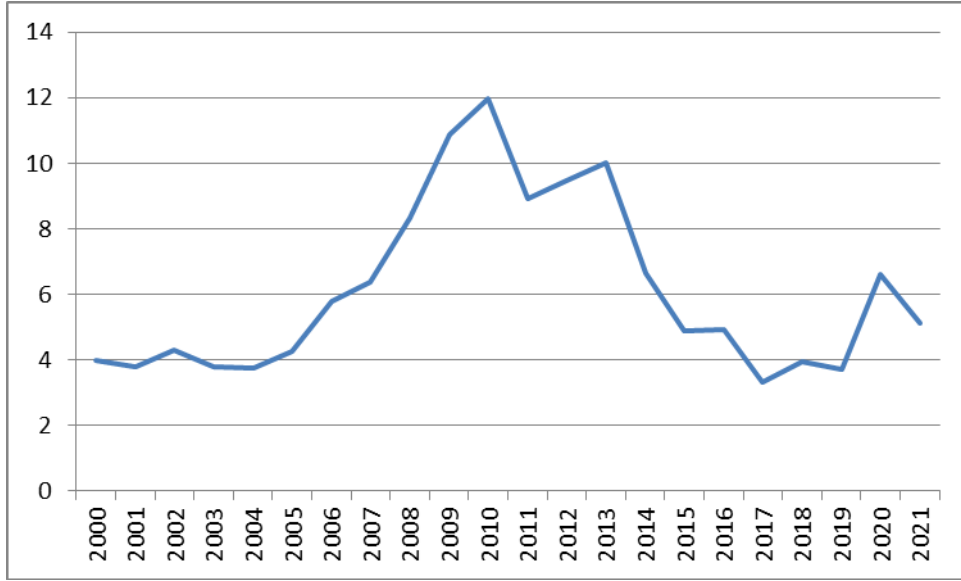
2000-2021 yılları arasında Hindistan'ın yıllık nüfus büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.21 incelendiğinde; ülke nüfus büyüme oranının sürekli azaldığı gözlenmiştir. Burada da Çin'deki gibi ülke nüfusunun çok kalabalık olması ve böylece ülkenin nüfus artış hızını düşürücü politikalar yürüttüğünü söylemek mümkündür.

Grafik 3.21. Hindistan'ın yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

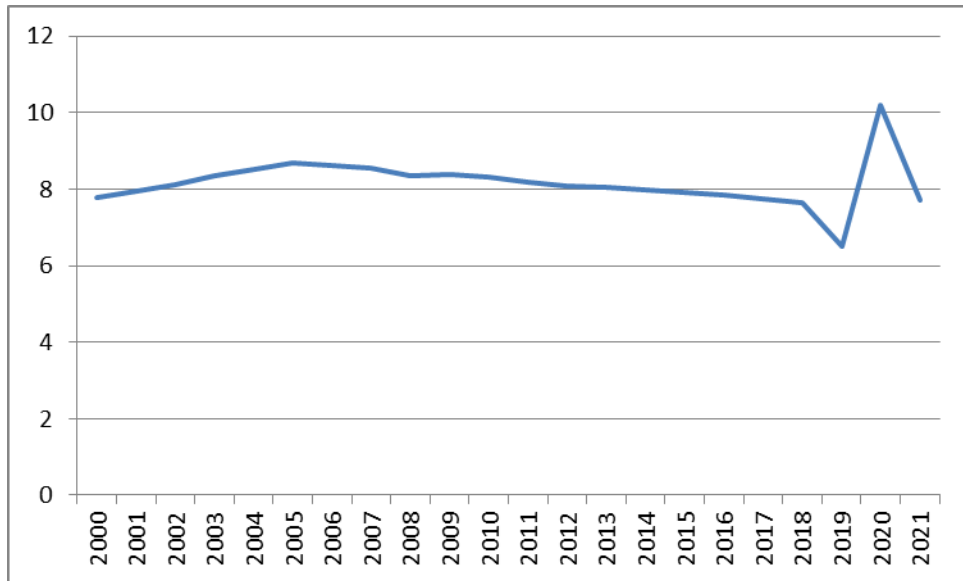
Hindistan'ın yıllık enflasyon oranları Grafik 3.22'de görüldüğü gibidir. 2005 yılından itibaren artarak ilerleyen enflasyon oranı 2010 yılında söz konusu dönem aralığındaki en yüksek orana ulaşmıştır. Ülkenin enflasyon oranı 2010 yılından itibaren bazı yıllarda artmış olsa da genel anlamda azalmıştır.

Grafik 3.22. Hindistan'ın yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.23'te Hindistan'ın yıllık işsizlik oranları gösterilmektedir. Grafikte görüldüğü üzere; ülkede işsizlik oranı genel anlamda tek haneli ve stabil durumda ilerlemiştir. Hindistan'da en yüksek işsizlik oranı 2020 yılında gözlenmiştir. Bu durum yine 2019 yılında yaşanan Covid-19 salgınından kaynaklanmaktadır.

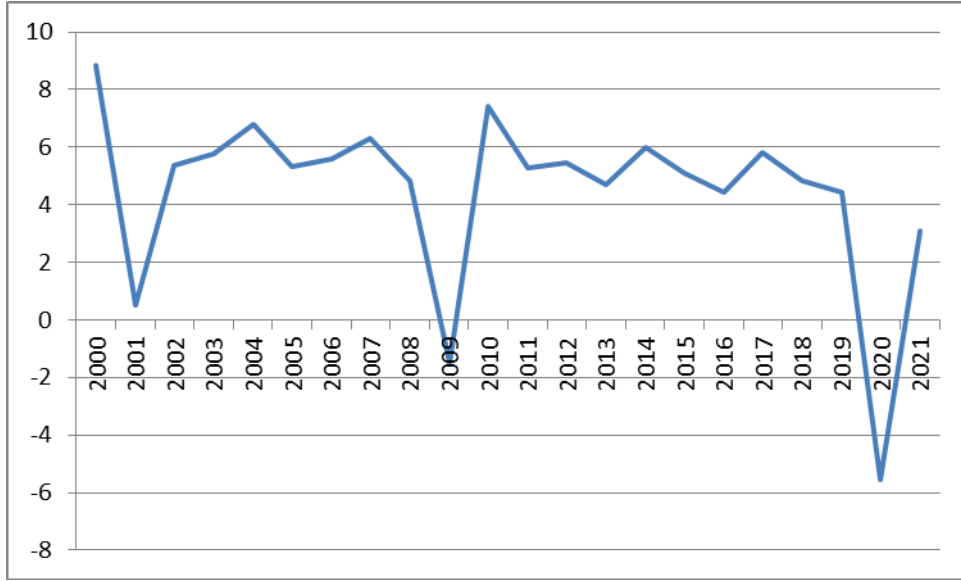

Grafik 3.23. Hindistan'ın yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.7. Malezya

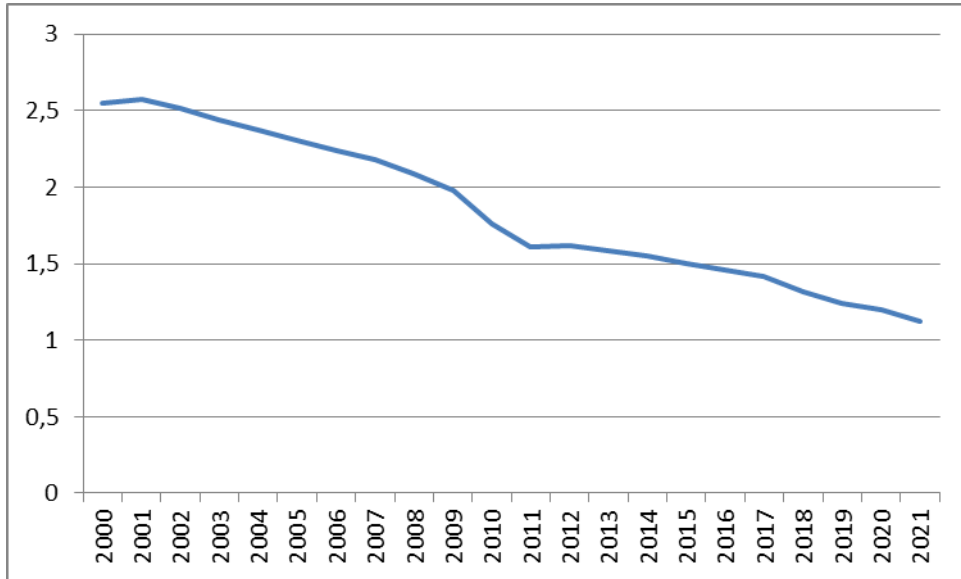
Malezya'nın yıllık büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.24 aşağıda gösterilmektedir. Grafikten de görüldüğü üzere ülkede büyüme oranları dalgalı bir seyir izlemiştir. 2001, 2008 ve 2019 yıllarındaki kriz dönemleri hariç ülkedeki büyüme oranları genel anlamda %6'nın altında kalmıştır.

Grafik 3.24. Malezya'nın yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

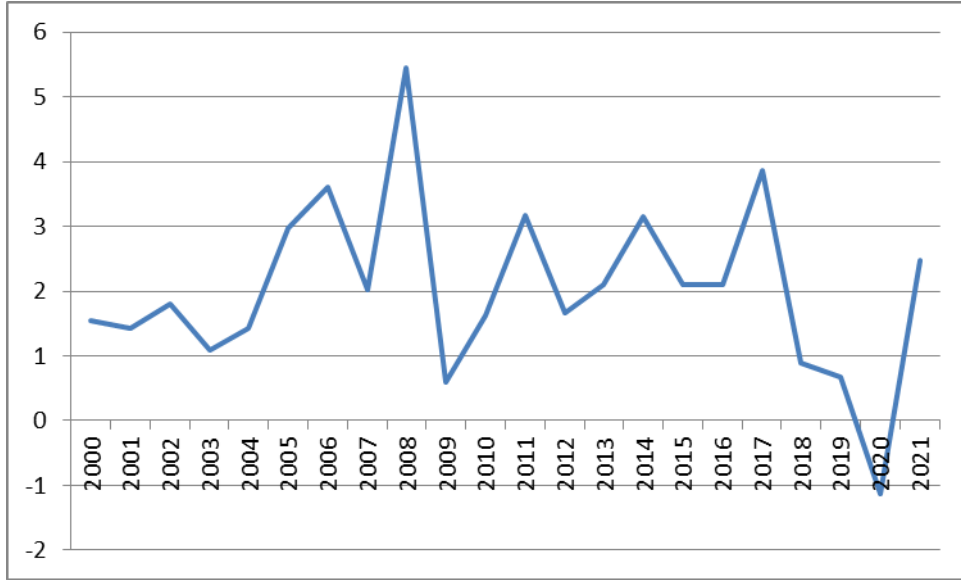
2000-2021 yılları arasında Malezya'nın yıllık nüfus büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.25 incelendiğinde; nüfus büyüme oranının giderek azaldığı gözlenmiştir. Nitekim ilk başlarda %2,5'lerde olan nüfus büyüme oranı son yıllarda neredeyse %1'lere gerilemiştir.

Grafik 3.25. Malezya'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

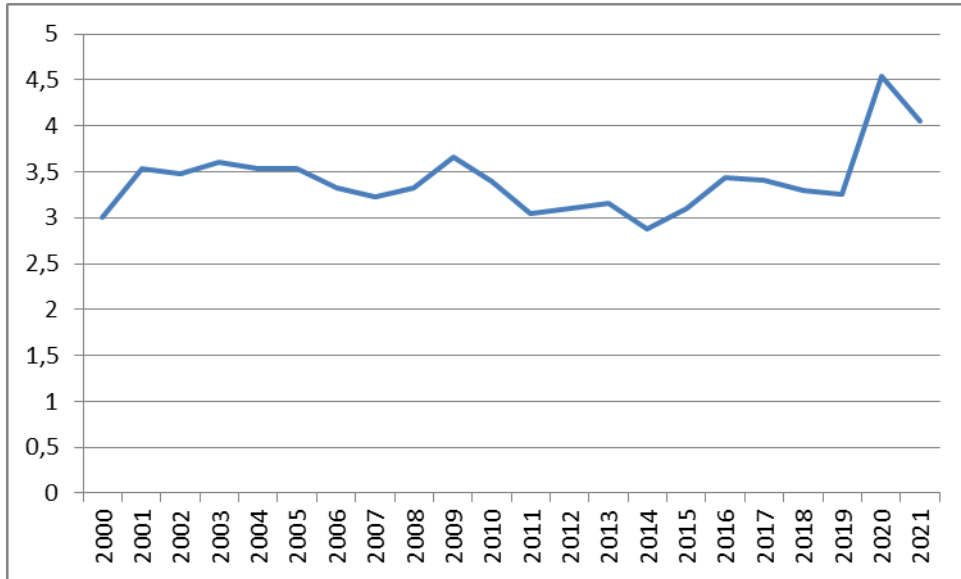
Malezya'nın yıllık enflasyon oranlarını gösteren Grafik 3.26 incelendiğinde; söz konusu dönemde enflasyon oranlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak ülkenin ilgili dönemde ortalama olarak düşük bir enflasyon oranına sahip olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Grafik 3.26. Malezya'nın yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.27'de Malezya'nın yıllık işsizlik oranları gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde; ülkenin işsizlik oranlarının genel olarak %3-4 aralığında ve dengeli bir şekilde olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca ülkenin enflasyonda olduğu gibi işsizlik noktasında da nispeten daha iyi bir konumda olduğu söylenilebilir.

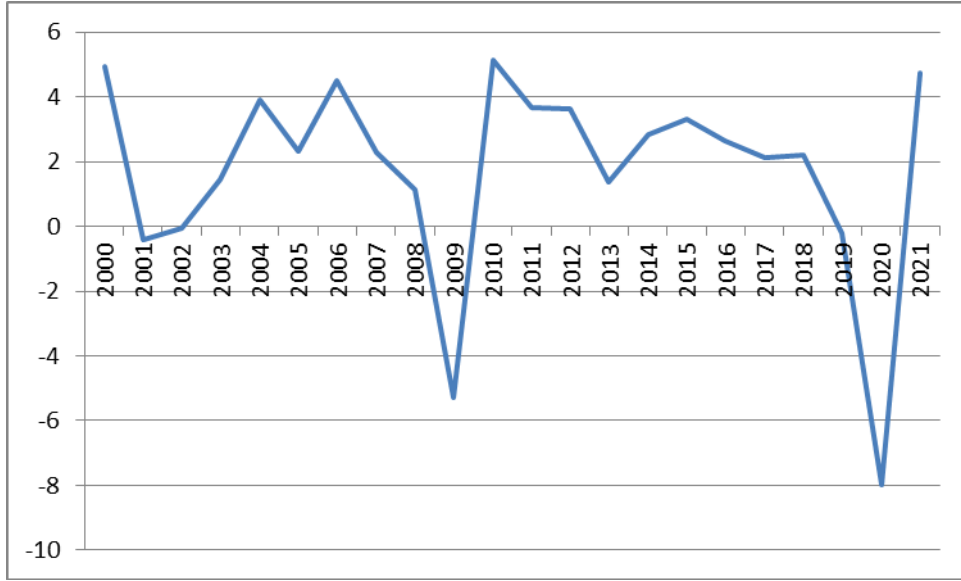

Grafik 3.27. Malezya'nın yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.8.Meksika

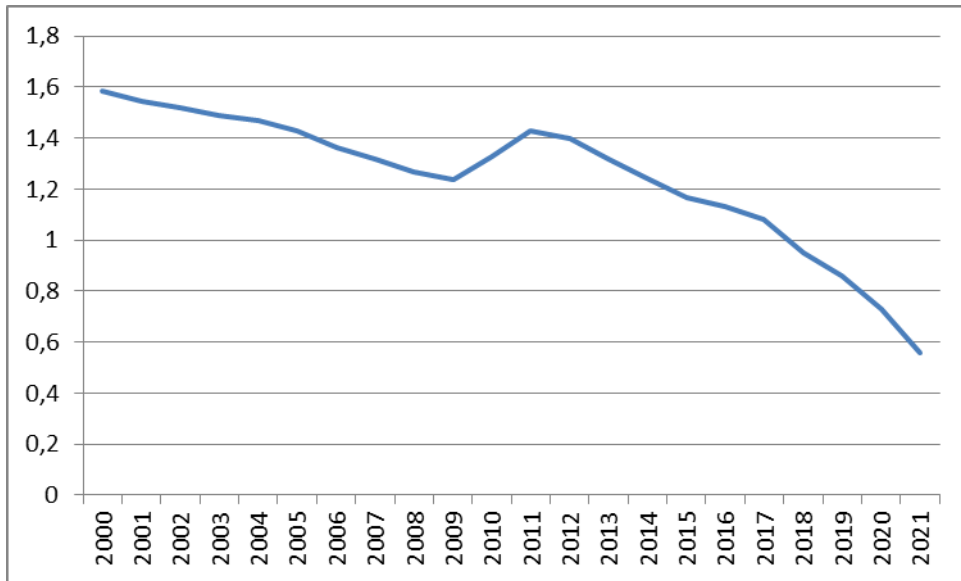
Grafik 3.28'de Meksika'nın yıllık büyüme oranlarının yıllara göre değişimi gösterilmektedir. Ülkenin büyüme oranlarında keskin iniş ve çıkışlar yaşarken dünya genelinde etkisini gösteren 2008 ve 2019 krizleri sonrası yıllardaki büyüme oranında gözlenen düşüşler ülkenin süreçten epey kötü etkilendiğini göstermektedir.

Grafik 3.28. Meksika'nın yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

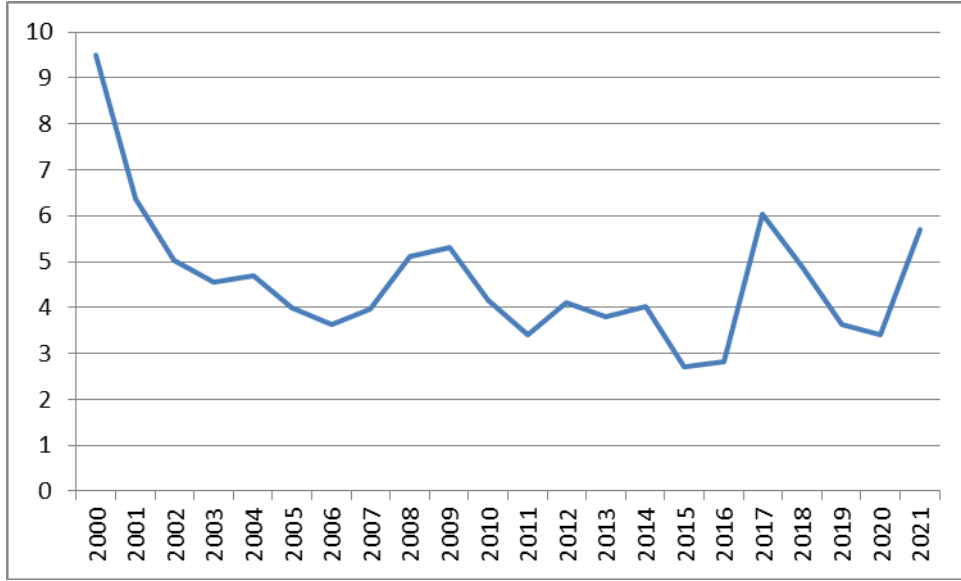
2000-2021 yılları arasında Meksika'nın yıllık nüfus büyüme oranları Grafik 3.29'da sunulmaktadır. Grafikten sürekli azalan ülkenin yıllık nüfus büyüme oranı 2010-2011 yıllarında hafif artsa da sonrasında tekrar azalan seyrinde devam ettiği gözlenmiştir.

Grafik 3.29. Meksika'nın yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

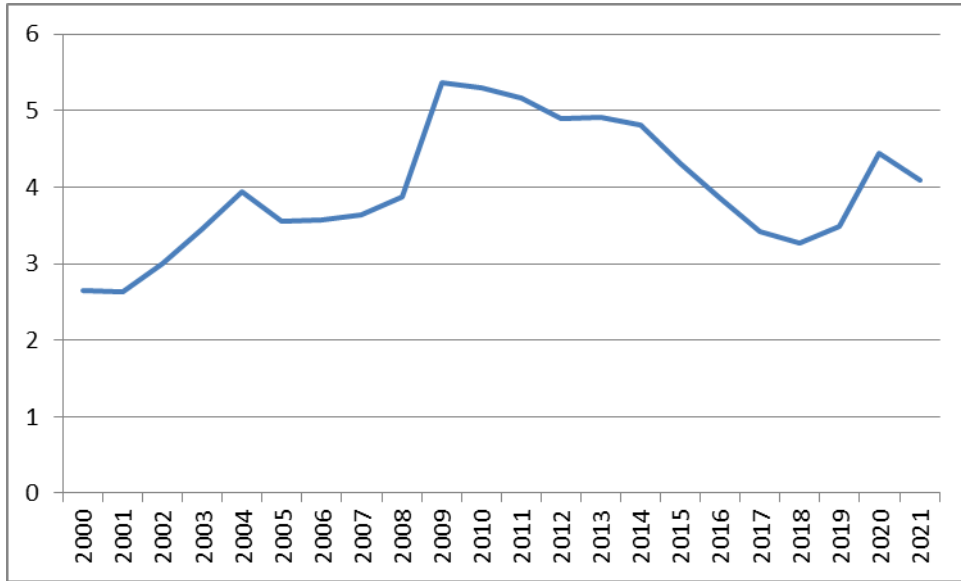
Meksika'nın yıllık enflasyon oranlarını gösteren grafiğe bakıldığında; ülkenin enflasyon oranlarının söz konusu dönemde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bununla birlikte 2002'den sonra genel olarak enflasyonun %6'nın altında kaldığı gözlenmektedir (Grafik 3.29).

Grafik 3.30. Meksika'nın yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Meksika'nın yıllık işsizlik oranları Grafik 3.31'de verilmiştir. Buna göre ülkenin işsizlik oranlarının incelenen dönemde dalgalı bir seyir izlediği ancak genel anlamda işsizliğin nispeten çok yüksek olmadığı gözlenmektedir.

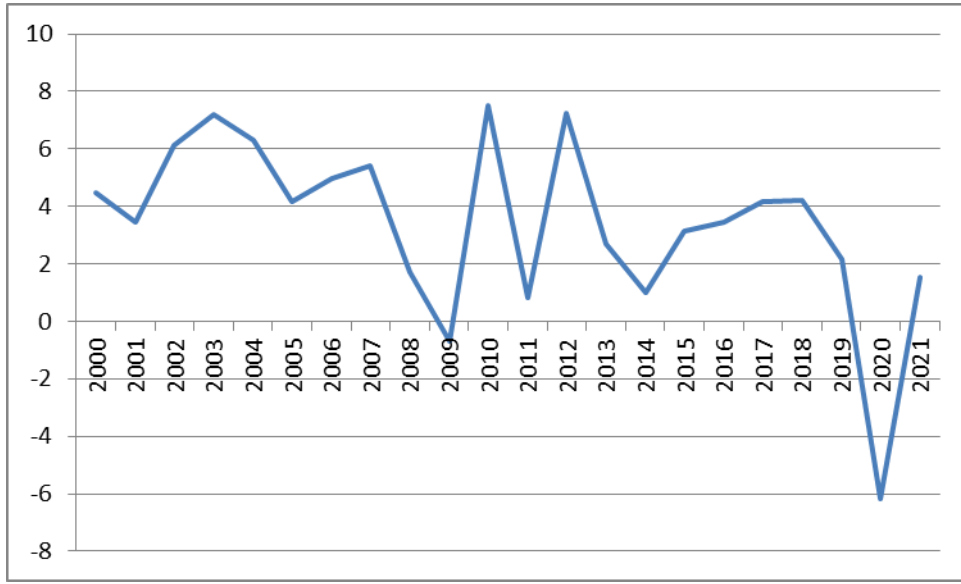

Grafik 3.31. Meksika'nın yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.9.Tayland

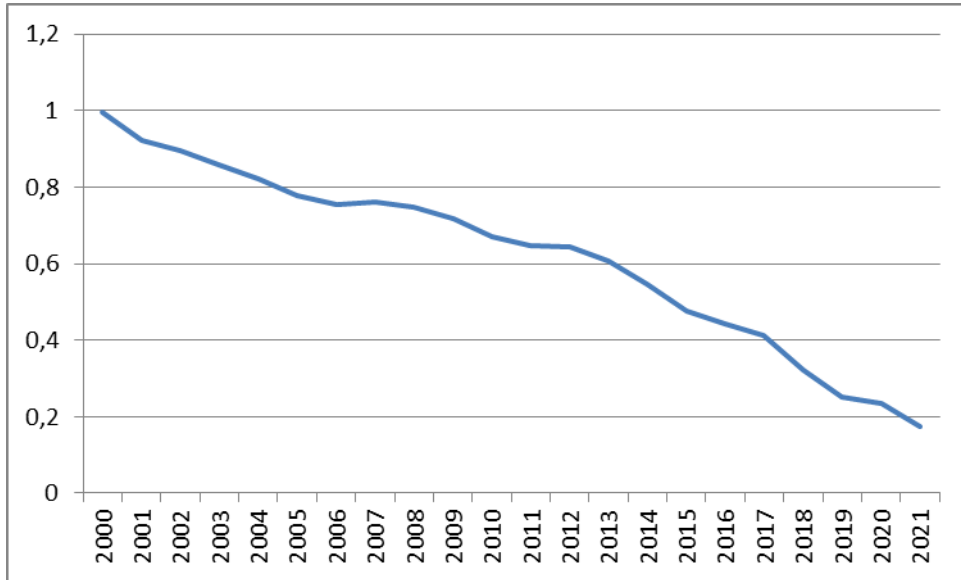
Tayland'ın yıllık büyüme oranları Grafik 3.32'deki gibidir. Grafik incelendiğinde; söz konusu dönem arasında büyüme oranlarının inişli ve çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Ülkenin yıllık büyüme oranları bazı yıllarda (2008 ve 2011 yıllarında olduğu gibi) keskin bir şekilde düşmüştür. Yine küresel krizin etkisiyle 2009 yılında ve Covid-19 salgının etkisiyle de 2020 yılında ülke negatif büyüme oranını görmüştür. Ancak 2020 yılındaki düşüş çok keskin olmuştur.

Grafik 3. 32. Tayland'ın yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

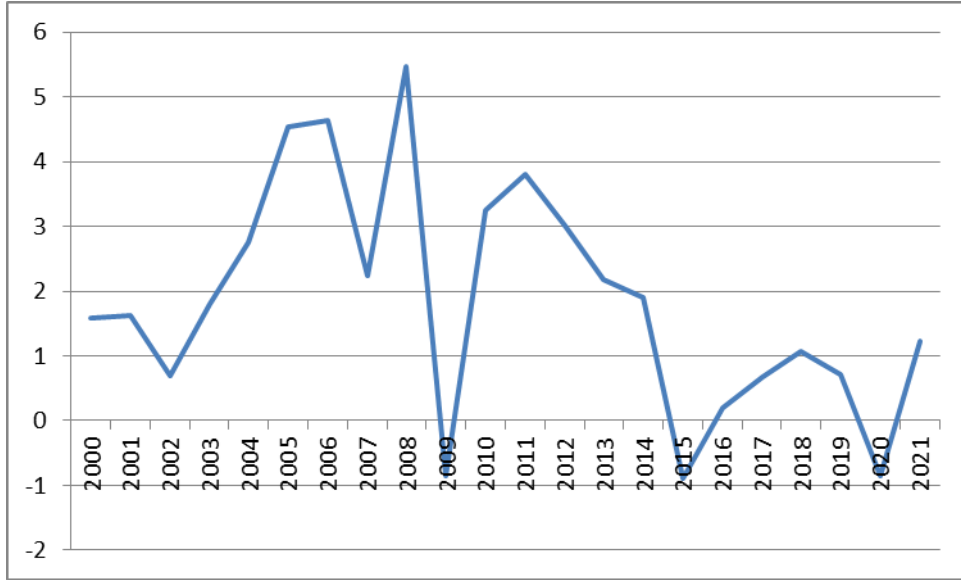
Tayland'ın yıllık nüfus büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.33 incelendiğinde; ülkenin zaten nispeten yüksek olmayan nüfus büyüme oranının giderek azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca ülkenin, örneklem ülkeler içinde en düşük nüfus büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir.

Grafik 3. 33. Tayland'ın yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

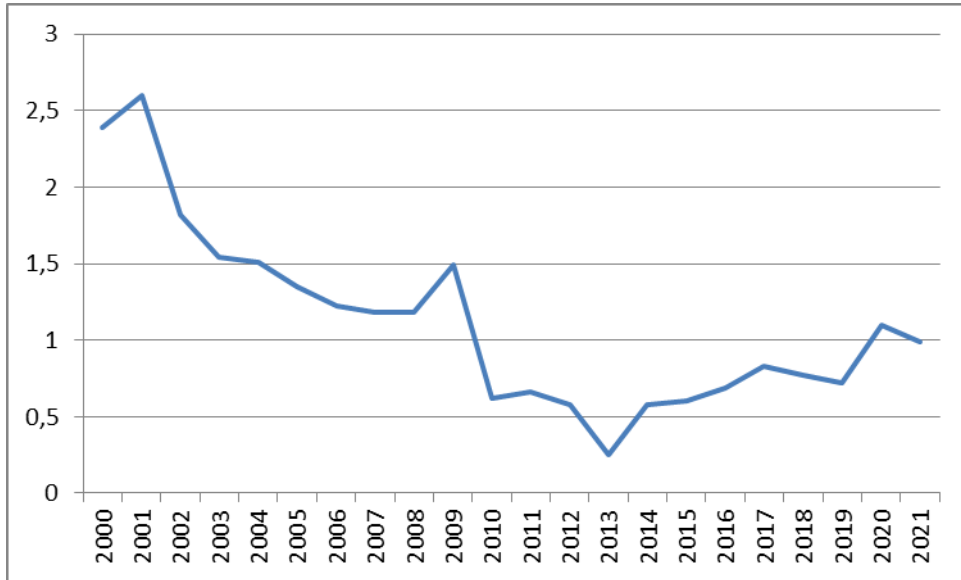
Tayland'ın 2000-2021 yılları arası enflasyon oranını gösteren Grafik 3.34'e göre; ülkede enflasyon oranları dalgalı bir seyir izlemiştir. Ülkenin söz konusu dönemde 2009, 2015 ve 2020 yıllarında negatif enflasyon değerlerine sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca ülke enflasyon oranlarının son yıllarda çok düşük olduğu belirlenmiştir.

Grafik 3. 34. Tayland'ın yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 3.35'de Tayland'ın 2000-2021 yılları arası döneme ait yıllık işsizlik oranları gösterilmektedir. Grafik incelenecek olursa, 2001 yılından 2013 yılına kadar genel anlamda düşüş gösteren işsizlik oranları, 2014-2021 yılları arasında genel anlamda artış göstermiştir. Ancak diğer göstergelerde olduğu gibi ülkenin işsizlik oranları da örneklem ülkelere nispeten düşük kalmıştır.

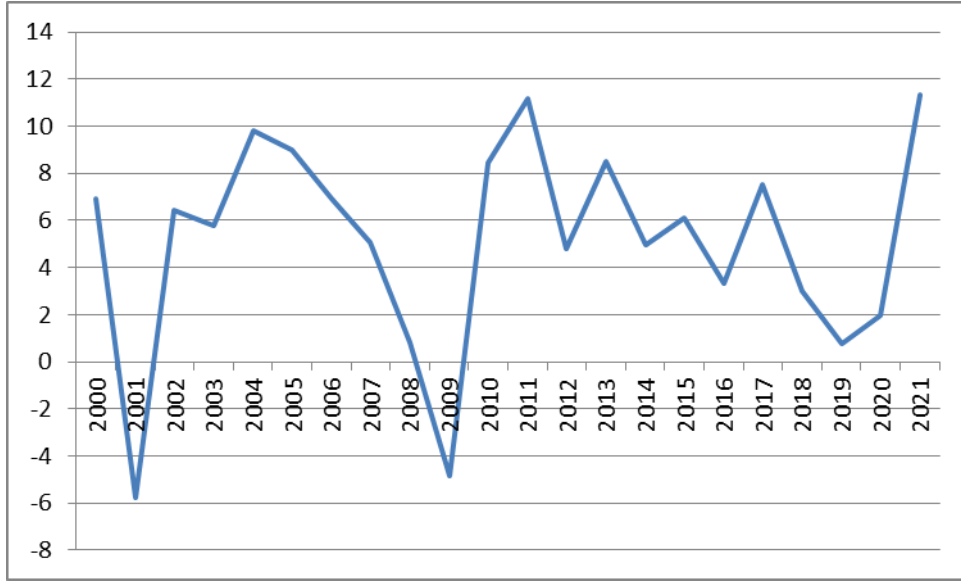
Grafik 3. 35. Tayland'ın yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.2.10. Türkiye

Türkiye'nin 2000-2021 arasındaki döneme ait yıllık büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.36 incelendiğinde; büyüme oranlarının dalgalı bir seyir izlediği gözlenmiştir. 2001 ve 2008 krizlerinde negatif büyüme gösteren ülke 2020 yılında düşük olsa da pozitif büyüme göstermiştir. Böylece örneklem ülkelerden sadece Çin ve Türkiye

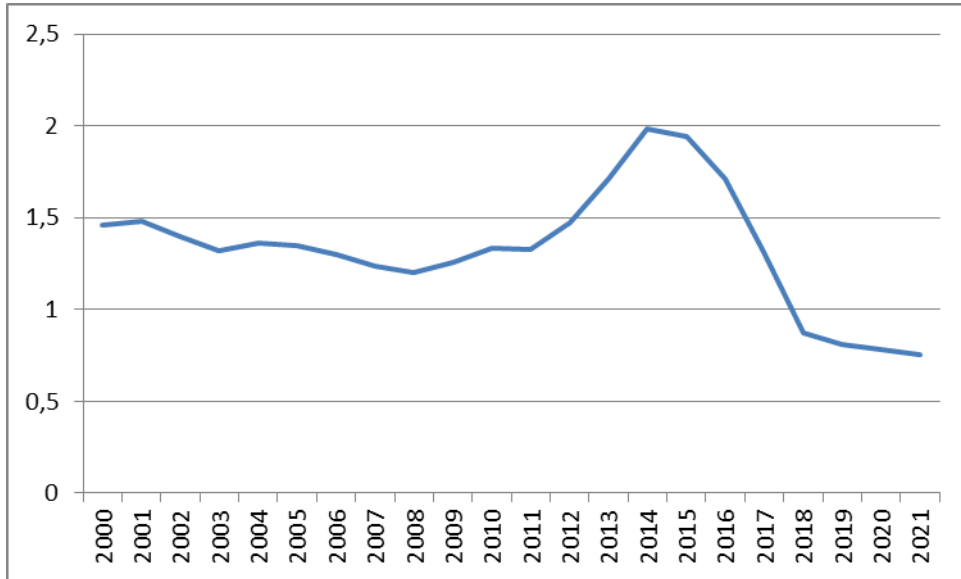
Covid-19 salgının etkisiyle negatif büyüme gerçekleştirmemiştir. Söz konusu dönemde ortalama olarak yüksek büyüme oranlarına sahip ülkenin, özellikle 2021 yılında gerçekleştirdiği büyüme oranı ilgili dönemdeki en yüksek büyüme oranı olmuştur.

Grafik 3. 36. Türkiye'nin yıllık büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

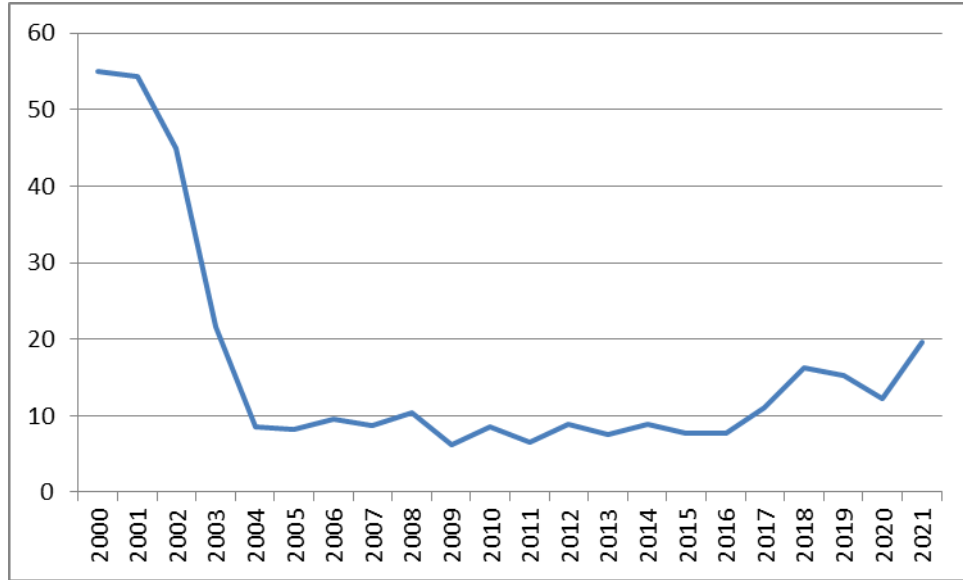
Türkiye'nin 2000-2021 yılları arası yıllık nüfus büyüme oranlarını gösteren Grafik 3.37 aşağıda gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde; ilk on yılda stabil denilebilecek bir durum izleyen nüfus büyüme oranları 2012 yılından sonra artmıştır. Ancak 2016 yılından itibaren sürekli olarak düşmüştür. Özellikle son yıllarda %1'in altında kalan bu düşüş dikkat çekicidir.

Grafik 3. 37. Türkiye'nin yıllık nüfus büyüme oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

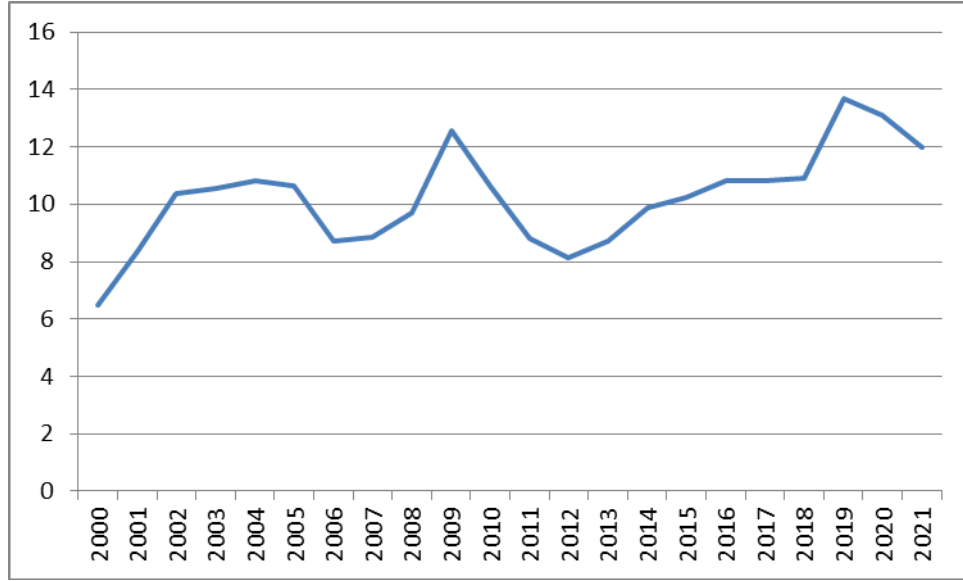
Türkiye'nin 2000-2021 yılları arası yıllık enflasyon oranlarını gösteren Grafik 3.38 incelendiğinde; 2000-2004 yılları arasında hızla düşen enflasyon oranları 2017 yılına kadar yatay seyirde ilerlemiştir. Diğer bir ifadeyle ülkede 2008 yılı hariç 2004-2017 döneminde tek haneli enflasyon oranları görülmüştür. Ancak 2017 yılından itibaren çift haneli yüksek enflasyon oranlarının görüldüğü ülkede 2021 yılına gelindiğinde enflasyon daha da artmış ve neredeyse %20'lere dayanmıştır.

Grafik 3. 38. Türkiye'nin yıllık enflasyon oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

Son olarak Türkiye'nin 2000-2021 yılları arasındaki işsizlik oranları Grafik 3.39'da verilmiştir. Ülkede ilgili dönemde dalgalı bir seyir izlemekle birlikte işsizlik oranlarının genel anlamda yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu oranlar özellikle 2015 yılından 2021 yılına kadar hep %10'un üzerinde olmuştur.

Grafik 3. 39. Türkiye'nin yıllık işsizlik oranları (%)

Kaynak: Dünya Bankası verilerinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.3.Uygulama

Çalışmanın bu kısmında 1995-2021 dönemine ait veriler ile YSÜ (Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Malezya, Meksika, Tayland ve Türkiye) örneklemine ekonomik özgürlük endeksi (EÖE) ve İGE arasındaki ilişki ampirik olarak test edilmiştir. EÖE verileri Heritage Vakfı'ndan, İGE verileri ise UNDP'den temin edilmiştir. Analizler bağlamında sırasıyla yatay kesit bağımlılığı testleri, homojenlik testi ve Kónya (2006) nedensellik testi uygulanmış ve bulgular yorumlanmıştır.

3.3.1.Yatay kesit bağımlılığı testi

Günümüz küreselleşen dünyada ülkeler arası iş hacmi giderek genişlemekte ve bu durum ülkeleri birbirine bağımlı hâle getirmektedir. Diğer bir ifadeyle ekonomik aktörlerden birinin alacağı bir karar, ekonomik şoklar oluşturarak diğer ülkelerin ekonomilerini de etkileyebilmektedir. Dolayısıyla birbirine bağımlı hâle gelen ülkelerin verilerinin de bu durumdan etkilenmesi büyük olasıdır. Ekonometrik analizlerde ülkelerin veri setleri arasındaki bu etkiyi ortaya koymak için yatay kesit bağımlılığı testi büyük önem arz etmektedir. Öte yandan yatay kesit bağımlılığı sonucu hangi birim kök testin kullanılacağı gibi analizlerdeki takip edilecek yöntemlerde de önemli rol oynamaktadır. Ancak analizlerde hangi yatay kesit bağımlılığı testinin kullanılacağı da ele alınan zaman (T) ve yatay kesit boyutuna (N) göre değişebilmektedir. Nitekim $T > N$ olduğunda Breusch-Pagan (1980) LM1 ve $N > T$ olduğunda ise Pesaran (2004) LM2 testinin uygulanması gerekmektedir. Ayrıca Pesaran vd. (2008) tarafından geliştirilen LMadj testi de zaman ve kesit boyutunda herhangi bir sınırlamaya gerek olmadan

uygulanmaya imkân tanımaktadır. Özellikle panel ve grup ortalamalarında oluşabilecek sapmaları bertaraf etmesi bakımından test daha da önemli hâle gelmektedir. Testte **H0**: “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulurken, **H1**: “yatay kesit bağımlılığı vardır” şeklinde kurulmaktadır (Duran, 2023, s.88-89).

Tablo 3.1 analize yönelik yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarını göstermektedir. Tablodan birim olarak yatay kesit bağımlılığına bakıldığında İGE serisi için %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığın olduğu ancak EÖE serisi için yatay kesit bağımlılığın olmadığı anlaşılmaktadır. Grup olarak yatay kesit bağımlılığına Breusch-Pagan (1980) LM1 testi (Çünkü analizde zaman boyutu 27, kesit boyutu ise 10 olduğu için $T > N$) üzerinden bakıldığında %1 anlamlılık düzeyinde bağımlılığın olduğu anlaşılmaktadır. Hatta her üç teste göre de %1 anlamlılık düzeyinde yatay kesit bağımlılığın olduğu gözlenmektedir.

Tablo 3. 1. Grup ve birim olarak yatay kesit bağımlılığı testi

Testler	T- istatistik	P-değeri
Grup Olarak Yatay Kesit Bağımlılığı Testi		
Breusch-Pagan (1980) LM1	478.6	0.0000***
Pesaran (2004) LM2	132.8	0.0000***
LM adj (Pesaran vd., 2008)	20.23	0.0000***
Birim Olarak Yatay Kesit Bağımlılığı Test		
CDLM (İGE için)	33.203	0.0000***
CDLM (EÖE İçin)	0.724	0.469

Not:***,%1 anlamlılık düzeyine işaret etmektedir.

3.3.2.Homojenite testi

Homojenite testi serilerin eğim katsayılarının homojenliğini incelemek için kullanılmaktadır. Çünkü eğim katsayılarının homojen olup olmaması kullanılacak yöntem açısından önem arz etmektedir. İlk olarak Swamy (1970) tarafından geliştirilen ve $T > N$ durumlarında kullanılan bu test ardından Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından Delta (Δ) test biçimine dönüştürülmüş ve büyük-küçük tüm gözlemlerde kullanılabilir duruma getirilmiştir. Ayrıca bu test sonucunda serilerin katsayıları heterojen çıktığında analizlerdeki ilişkinin ülkelere göre farklılaştığı anlamına gelmektedir (Duran, 2023, s.91). Bu açıdan Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenite testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3.2’de sunulmuştur. Sonuçlara göre hem Δ hem de Δ_{adj} modellerinde %1 düzeyinde anlamlılık olduğu ve böylece serilerin eğim katsayılarının homojen olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. 2. Homojenite testi

Testler	T- istatistik	P-değeri
Delta_tilde (Δ)	18.276	0.0000***
Delta_tilde_adj (Δ_{adj})	19.341	0.0000***

Not: ***,%1 anlamlılık derecesine işaret etmektedir.

3.3.3.Konya (2006) nedensellik analizi

Homojenite testinin sonucunda serilerin eğim katsayılarının heterojen olması nedeniyle EÖE ve alt endeksleri ile İGE arasındaki ilişki Konya (2006) nedensellik analizi ile test edilmiştir. Çünkü bu test, görünürde ilişkisiz regresyon (Seemingly Unrelated Regressions-SUR) analizine ve her ülke için bootstrap kritik değerlerle ayrı hesaplanan Wald istatistiğine dayanan bir nedensellik analizidir. Ayrıca Konya (2006) nedensellik testinin bazı avantajları bulunmaktadır. Testin birinci avantajı; panelin homojen olmadığını kabul etmekte ve bu nedenle her ülkeye ait nedensellik ilişkisini vermektedir. Testin ikincisi avantajı ise, ülkeler arasında eş zamanlı korelasyona müsaade ettiği için panel veriden temin edilen ek bilgilerin kullanılmasına olanak tanımaktadır. Son olarak bu testin diğer bir avantajı da birim kök ve eşbütünleşme gibi ön testlere ihtiyaç duyulmadan uygulanabilmesidir. Diğer bir ifadeyle yatay kesit bağımlılığı altında eğim katsayılarının homojen olmaması (heterojen olması) bu testin ön koşulunu sağlamaktadır (Gövdeli,2018, s.379-383).

Bu bağlamda ilk olarak EÖE (toplam endeks değeri) ile İGE arasındaki nedensellik ilişkisi Konya (2006) nedensellik analizi aracılığıyla ortaya konulacaktır. Ardından analizler detaylandırılarak EÖE'nin alt endeksleri ile İGE arasındaki nedensellik tespit edilmeye çalışılacaktır.

3.3.3.1.EÖE ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

EÖE (toplam endeks değeri) ve İGE ve arasındaki Konya (2006) nedensellik ilişkisine yönelik sonuçlar Tablo 3.3'te sunulmuştur. Buna göre, Güney Afrika, Meksika ve Tayland ülkeleri için İGE'den EÖE'ye doğru tek yönlü nedensellik ortaya çıkmış iken, Hindistan ve Malezya için İGE ve EÖE arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler ve Türkiye için ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu durum söz konusu ülkelerin kendi özelliklerden ve uyguladıkları politikalardan kaynaklanmış olabilir. Ayrıca Güney Afrika, Meksika, Tayland, Hindistan ve Malezya için İGE'den EÖE'ye doğru nedenselliğin olması kalkınmışlık düzeyin de ekonomik özgürlüklere neden olabileceğini göstermektedir.

Tablo 3. 3. EÖE ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\neq$EÖE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	10.854	0.650	49.926	31.290	25.748
Brezilya	2.135	0.170	4.895	3.248	2.501
Çin	1.439	0.680	6.763	5.200	4.144
Filipinler	0.039	0.870	2.158	1.842	1.353
Güney Afrika	17.941*	0.090	19.715	18.582	16.784
Hindistan	24.587**	0.020	28.073	20.646	15.370
Malezya	11.469***	0.000	8.064	7.179	6.471
Meksika	8.443*	0.070	10.384	8.730	7.681
Tayland	1.751**	0.040	2.438	1.183	1.046
Türkiye	1.733	0.890	11.192	8.893	7.829
EÖE$\neq$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	3.835	0.190	9.030	6.373	4.759
Brezilya	0.042	0.820	3.676	3.128	1.829
Çin	1.260	0.230	6.387	4.561	2.772
Filipinler	0.266	0.660	7.340	4.586	3.492
Güney Afrika	5.142	0.410	23.459	18.854	12.853
Hindistan	9.129**	0.030	10.558	7.119	5.562
Malezya	4.240**	0.030	4.342	3.695	2.720
Meksika	0.512	0.750	12.035	8.003	5.244
Tayland	0.017	0.860	3.607	2.722	1.943
Türkiye	0.052	0.900	10.795	8.022	6.018

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.2. Mülkiyet hakları ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

EÖE ve İGE arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyduktan sonra EÖE'nin alt endeksleri ile İGE arasındaki nedensellik ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak mülkiyet hakları endeksi ile İGE arasındaki nedensellik test edilmiş ve sonuçlar Tablo 3.4'te sunulmuştur. Tabloya göre, Meksika ve Malezya ülkeleri için İGE'den mülkiyet haklarına doğru tek yönlü nedensellik ortaya çıkmış iken, Hindistan için mülkiyet haklarından İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Buradan hareketle iktisadi kalkınmışlığın Meksika ve Malezya için mülkiyet haklarının korunması ve güvence altına alınmasında etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

Ayrıca Hindistan'da mülkiyet haklarının iyi korunması hâlinde ülkenin ekonomik kalkınmışlığına neden olacaktır.

Tablo 3. 4. Mülkiyet hakları ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE⇒MH					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	0.189	0.990	10.880	9.514	8.401
Brezilya	1.822	0.470	9.204	5.633	4.889
Çin	2.473	0.120	4.078	2.739	2.519
Filipinler	0.751	0.970	10.115	8.826	7.663
Güney Afrika	7.398	0.200	30.783	14.099	12.063
Hindistan	7.612	0.260	13.487	12.008	9.362
Malezya	2.815*	0.070	5.196	3.242	2.453
Meksika	17.636***	0.000	6.269	5.559	3.529
Tayland	1.697	0.930	20.851	14.857	13.121
Türkiye	1.427	0.850	18.799	12.076	9.891
MH⇒İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	4.592	0.190	11.927	8.289	5.424
Brezilya	2.412	0.180	11.112	7.727	3.244
Çin	2.513	0.180	5.130	4.110	3.284
Filipinler	0.754	0.220	3.948	2.007	1.060
Güney Afrika	1.623	0.320	11.412	6.729	4.125
Hindistan	76.683***	0.000	8.308	7.106	6.074
Malezya	0.038	0.740	2.346	1.695	0.811
Meksika	0.460	0.680	9.018	6.054	4.246
Tayland	0.780	0.430	4.708	2.414	1.827
Türkiye	1.063	0.320	5.128	3.768	2.787

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.3. Hükümet bütünlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

EÖE'nin alt endekslerinden olan hükümet bütünlüğü ile İGE arasındaki nedensellik sonucu Tablo 3.5'te verilmiştir. Tabloya göre, İGE'den hükümet bütünlüğüne doğru herhangi bir nedenselliğe rastlanılmamışken, Arjantin, Brezilya ve Tayland için hükümet bütünlüğü alt endeksinden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Arjantin, Brezilya ve Tayland için çıkan sonuçlar dikkat çekicidir. Nitekim toplam olarak EÖE ile İGE arasında yapılan nedensellik ilişkisinde bu ülkeler için EÖE'den İGE'ye doğru nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır (Tablo 3.3). Yani her ne kadar toplam ekonomik özgürlükler ile kalkınma arasında nedensellik olmasa da ekonomik özgürlüklerin alt bileşenleri ile ekonomik kalkınmışlık arasında nedensellik ortaya çıkabilmektedir.

Tablo 3. 5. Hükümet bütünlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\nrightarrow$HB					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	5.527	0.340	20.036	12.708	10.185
Brezilya	0.025	0.890	14.787	7.395	4.771
Çin	0.287	0.720	9.022	5.317	3.597
Filipinler	0.018	0.900	10.768	3.870	2.909
Güney Afrika	4.890	0.210	14.949	11.834	7.627
Hindistan	5.703	0.180	12.203	9.370	7.627
Malezya	0.101	0.650	4.338	2.778	1.564
Meksika	0.612	0.890	15.935	10.686	8.120
Tayland	0.060	0.720	3.633	1.853	1.128
Türkiye	1.915	0.190	9.001	6.401	3.850
HB$\nrightarrow$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	3.572*	0.090	8.013	5.318	3.121
Brezilya	4.591**	0.040	5.974	3.802	1.948
Çin	12.827	0.340	24.980	21.743	18.088
Filipinler	2.496	0.140	10.549	3.592	2.675
Güney Afrika	0.012	1.000	14.268	10.265	8.699
Hindistan	7.405	0.850	28.882	26.362	21.466
Malezya	0.120	0.760	8.757	5.672	3.604
Meksika	1.063	0.500	20.486	9.850	7.081
Tayland	4.254**	0.040	6.849	3.748	3.301
Türkiye	4.918	0.480	24.118	16.024	11.811

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.4. Vergi yükü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

Tablo 3.6 EÖE'nin alt endekslerinden olan vergi yükü ile İGE arasındaki nedensellik sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre İGE ile vergi yükü arasında Güney Afrika ülkesi için çift yönlü nedensellik bulunmuş iken, Filipinler ülkesi için vergi yükünden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Diğer ülkeler için herhangi bir nedensellik bulunamamıştır. Ayrıca görüldüğü üzere Filipinler için toplam EÖE ile İGE arasında yapılan nedensellik ilişkisinde herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamışken (Tablo 3.3), EÖE alt endeksi olan vergi yükü ile İGE arasında nedensellik ortaya çıkmıştır.

Tablo 3. 6. Vergi yükü ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\neq$VY					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	1.875	1.000	58.956	32.990	26.863
Brezilya	3.039	0.490	11.457	8.589	6.738
Çin	1.253	0.270	10.029	4.178	2.776
Filipinler	0.563	0.980	15.360	13.056	9.307
Güney Afrika	1.898*	0.070	3.349	1.983	1.647
Hindistan	1.874	0.340	6.802	4.531	3.480
Malezya	4.567	1.000	41.524	30.229	27.927
Meksika	0.177	0.890	3.622	2.941	2.373
Tayland	5.607	0.530	15.696	12.772	10.158
Türkiye	1.303	0.920	13.684	11.295	10.566
VY$\neq$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	0.032	0.990	14.022	10.818	8.034
Brezilya	1.986	0.260	11.100	4.571	3.131
Çin	8.095	0.470	53.048	26.177	20.613
Filipinler	10.852*	0.060	15.310	10.855	7.808
Güney Afrika	30.643***	0.000	23.471	12.465	9.574
Hindistan	0.113	0.650	4.333	2.501	2.010
Malezya	0.054	0.850	8.295	4.029	3.231
Meksika	0.044	0.920	6.240	3.718	2.557
Tayland	3.142	0.190	7.690	4.854	4.198
Türkiye	2.515	0.310	8.345	5.658	4.213

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.5. Hükümete harcamaları ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

EÖE'nin alt endekslerinden olan hükümet harcamaları ile İGE arasındaki nedensellik sonuçlarına Tablo 3.7'den bakıldığında; İGE ile hükümet harcamaları arasında Güney Afrika ülkesi için çift yönlü nedensellik bulunmuş iken, Çin ve Tayland ülkeleri için hükümet harcamalarından İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Bu durum Güney Afrika ülkesi için kamu harcamalarının kalkınmışlığa neden olduğu gibi iktisadi kalkınmışlığın da kamu harcamalarına neden olabileceğini göstermektedir. Ayrıca Çin ve Tayland için çıkan sonuçlar her ne kadar EÖE'den İGE'ye nedensellik tespit edilmemişse de (Tablo 3.3) alt endeks bağlamında nedenselliğin ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir.

Tablo 3. 7. Hükümet harcamaları ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE⇒HH					
Ülke	Wald-ist	Boot p değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	13.548	0.410	31.333	22.944	20.787
Brezilya	10.416	0.670	37.163	26.105	23.172
Çin	3.552	0.920	17.656	15.239	13.877
Filipinler	0.039	0.880	7.504	4.972	4.275
Güney Afrika	8.392***	0.000	8.079	5.798	4.902
Hindistan	0.060	0.920	6.196	3.742	3.218
Malezya	0.760	0.450	5.109	3.098	2.491
Meksika	16.759	0.110	26.122	19.338	17.083
Tayland	1.360	1.000	15.826	11.882	10.928
Türkiye	0.005	0.950	6.900	4.130	2.578
HH⇒İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	4.062	0.190	12.827	9.525	5.833
Brezilya	2.096	0.770	19.242	17.082	12.064
Çin	6.755***	0.000	4.627	3.543	2.837
Filipinler	0.042	0.870	9.815	6.012	3.545
Güney Afrika	20.409***	0.000	7.406	5.048	3.974
Hindistan	1.950	0.120	5.361	3.776	2.182
Malezya	0.530	0.440	9.700	4.190	2.235
Meksika	0.062	0.970	31.358	21.968	14.916
Tayland	4.896*	0.070	8.660	5.854	3.911
Türkiye	0.404	0.890	15.750	11.771	9.600

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.6. İş özgürlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

Tablo 3.8 EÖE'nin alt endekslerinden olan iş özgürlüğü ile İGE arasındaki nedensellik sonuçlarını göstermektedir. Tabloya göre Çin ülkesi için İGE'den iş özgürlüğüne doğru nedensellik tespit edilmişken, Brezilya için iş özgürlüğünden İGE'ye doğru nedensellik tespit edilmiştir. Hindistan için ise İGE ile iş özgürlüğü arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.

Tablo 3. 8. İş özgürlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\neq$İÖ					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	12.688	0.790	79.933	48.033	37.731
Brezilya	3.506	0.380	9.642	6.794	5.828
Çin	4.092***	0.000	2.844	2.072	1.467
Filipinler	0.024	0.900	3.477	1.714	1.267
Güney Afrika	3.639	0.430	10.870	8.002	7.212
Hindistan	4.185***	0.000	2.380	1.802	1.096
Malezya	3.522	0.210	5.527	4.953	4.089
Meksika	0.029	0.960	7.263	5.353	4.088
Tayland	4.593	0.800	18.902	14.701	12.982
Türkiye	0.288	0.470	2.119	1.767	1.388
İÖ$\neq$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	1.722	0.500	27.711	11.808	8.960
Brezilya	3.004**	0.040	3.340	2.305	1.898
Çin	14.436	0.120	26.056	18.869	14.666
Filipinler	0.115	0.630	4.845	3.026	1.911
Güney Afrika	1.942*	0.060	3.379	2.335	1.389
Hindistan	73.498***	0.000	29.358	17.155	14.023
Malezya	0.477	0.760	5.967	4.581	3.547
Meksika	0.102	0.610	2.633	1.709	1.142
Tayland	0.051	0.840	11.556	4.010	2.614
Türkiye	1.289	0.130	3.721	1.955	1.442

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.7. Parasal özgürlük ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

EÖE'nin alt endekslerinden olan parasal özgürlük ile İGE arasındaki nedensellik sonuçları Tablo 3.9'da sunulmuştur. Tablo incelendiğinde; Çin için iki değişken arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu görülmektedir. Ayrıca Arjantin, Malezya ve Türkiye için İGE'den parasal özgürlüğe doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiş iken, Hindistan ve Filipinler için parasal özgürlükten İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 3. 9. Parasal özgürlük ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\nrightarrow$Parasal Özgürlük					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	22.694**	0.010	21.964	18.906	17.061
Brezilya	0.838	0.870	8.124	6.938	5.363
Çin	1.924**	0.040	4.062	1.665	1.193
Filipinler	2.430	0.160	7.004	4.109	2.839
Güney Afrika	0.627	0.660	10.877	6.446	5.592
Hindistan	0.619	0.310	3.013	2.396	1.662
Malezya	9.354**	0.040	17.675	8.464	6.559
Meksika	0.006	0.990	10.681	5.267	4.525
Tayland	1.438	0.560	7.402	5.251	3.939
Türkiye	4.815***	0.010	3.899	1.787	1.642
Parasal Özgürlüğü$\nrightarrow$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	0.176	0.520	4.681	1.553	1.379
Brezilya	0.349	0.410	3.295	2.114	1.402
Çin	18.028***	0.000	8.100	7.172	6.176
Filipinler	9.459**	0.050	13.416	8.783	4.330
Güney Afrika	1.676	0.720	21.778	18.451	13.338
Hindistan	6.209***	0.000	4.098	2.359	1.563
Malezya	0.067	0.860	10.504	7.978	6.114
Meksika	0.026	0.900	7.361	4.176	3.178
Tayland	0.034	0.830	4.775	3.430	2.639
Türkiye	4.316	0.140	7.998	5.190	4.701

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.8. Ticaret özgürlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

EÖE'nin alt endekslerinden olan ticaret özgürlüğü ile İGE arasındaki nedensellik sonuçları Tablo 3.10'da verilmiştir. Tablo incelendiğinde; İGE'den ticaret özgürlüğüne herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemişken; Çin, Güney Afrika, Malezya ve Türkiye ülkeleri için ticaret özgürlüğünden İGE'ye doğru tek yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır. Türkiye için çıkan sonuç dikkat çekicidir. Zira ülke için toplam EÖE'den İGE'ye herhangi bir ilişki ortaya çıkmamıştı. Alt endeksler bağlamında da sadece ticaret özgürlüğünden İGE'ye doğru nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Bu durum Türkiye'deki ticari özgürlüğün gelişmişliğin nedenseli olduğuna işaret etmektedir.

Tablo 3. 10. Ticaret özgürlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\nrightarrow$TÖ					
Ülke	Wald-ist	Boot p değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	10.234	0.230	22.633	18.894	14.676
Brezilya	0.033	1.000	25.463	16.259	12.116
Çin	1.758	0.500	12.442	9.162	7.126
Filipinler	0.331	0.660	3.872	2.574	2.241
Güney Afrika	3.925	0.340	14.730	9.809	7.857
Hindistan	19.712	0.710	66.602	57.526	51.544
Malezya	14.848	0.220	22.854	19.413	17.838
Meksika	8.319	0.120	15.179	11.798	10.107
Tayland	6.211	0.420	25.716	13.418	11.616
Türkiye	0.047	0.940	7.079	6.322	4.738
TÖ$\nrightarrow$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	7.777	0.200	30.930	17.645	12.213
Brezilya	5.711	0.170	15.664	8.934	6.101
Çin	42.268***	0.000	23.864	12.737	9.434
Filipinler	0.074	0.700	3.196	2.107	1.292
Güney Afrika	15.310***	0.010	13.708	7.651	6.210
Hindistan	1.184	0.880	21.286	17.762	13.404
Malezya	10.859	0.010	10.575	6.592	4.314
Meksika	8.337*	0.060	14.966	8.382	5.366
Tayland	0.498	0.520	8.736	5.320	2.575
Türkiye	15.395*	0.070	21.644	17.658	12.672

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.9. Yatırım özgürlüğü ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

Tablo 3.11 EÖE'nin alt endekslerinden olan yatırım özgürlüğü ile İGE arasındaki nedensellik sonuçlarını göstermektedir. Buna göre; İGE ile yatırım özgürlüğü arasında Meksika ve Malezya için çift yönlü nedensellik bulunmuş iken, Çin ve Güney Afrika ülkeleri için yatırım özgürlüğünden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 3. 11. Yatırım özgürlüğü ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\nrightarrow$YÖ					
Ülke	Wald-ist	Boot p değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	1.735	0.980	24.110	19.868	15.081
Brezilya	3.777	0.200	9.841	7.736	5.902
Çin	6.570	0.840	27.835	24.115	21.775
Filipinler	3.964	0.300	9.150	7.458	6.462
Güney Afrika	3.142	0.830	38.355	25.803	23.040
Hindistan	0.391	0.700	7.202	4.821	3.473
Malezya	14.925***	0.000	7.291	5.548	4.838
Meksika	2.369**	0.040	3.387	2.200	1.777
Tayland	0.063	0.800	2.867	1.776	1.427
Türkiye	1.485	0.180	3.235	2.565	1.772
Yatırım Özgürlüğü$\nrightarrow$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	0.538	0.730	14.790	9.498	7.836
Brezilya	1.946	0.300	14.078	7.141	5.416
Çin	12.378**	0.030	15.810	8.029	6.774
Filipinler	2.886	0.100	3.886	3.293	2.826
Güney Afrika	16.009***	0.010	13.160	11.453	9.171
Hindistan	0.001	0.990	6.854	5.336	3.643
Malezya	6.040**	0.020	6.209	4.418	3.469
Meksika	2.190***	0.010	2.129	1.238	1.120
Tayland	0.887	0.190	3.015	2.429	1.640
Türkiye	0.031	0.820	3.590	2.136	1.690

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

3.3.3.10. Finansal özgürlük ve İGE için Konya (2006) nedensellik analizi

Son olarak EÖE'nin alt endekslerinden olan finansal özgürlük ile İGE arasındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiş ve sonuçlar Tablo 3.12'de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde; İGE'den finansal özgürlüğe doğru Filipinler için tek yönlü nedensellik ortaya çıkmış iken, Çin, Güney Afrika, Hindistan ülkeleri için finansal özgürlükten İGE'ye doğru tek yönlü nedenselliğe rastlanılmıştır.

Tablo 3. 12. Finansal özgürlük ve İGE için Konya nedensellik analizi

İGE$\nrightarrow$FÖ					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	0.002	0.990	11.268	7.820	4.844
Brezilya	0.700	0.460	5.482	3.698	2.897
Çin	20.842	0.210	39.233	29.947	25.359
Filipinler	10.368*	0.070	15.018	10.846	9.639
Güney Afrika	1.298	0.380	6.527	4.629	3.140
Hindistan	27.397	0.110	47.925	39.632	27.486
Malezya	3.121	0.190	5.255	4.471	3.480
Meksika	0.325	0.970	9.302	7.672	6.314
Tayland	4.005	0.490	11.356	8.016	7.357
Türkiye	0.014	0.860	4.546	3.235	1.809
FÖ$\nrightarrow$İGE					
Ülke	Wald-ist	Boot p-değeri	Kritik değerler		
			%1	%5	%10
Arjantin	2.206	0.480	8.705	7.703	7.464
Brezilya	0.076	0.850	5.929	3.369	2.786
Çin	12.841**	0.030	13.709	9.656	7.763
Filipinler	3.996	0.340	15.608	11.189	8.557
Güney Afrika	9.171*	0.070	13.746	10.656	6.992
Hindistan	7.851**	0.020	7.935	5.075	4.181
Malezya	7.206	0.100	16.124	8.746	7.069
Meksika	0.001	0.980	5.726	3.456	1.997
Tayland	1.386	0.310	5.201	3.727	2.605
Türkiye	0.028	0.870	5.131	3.912	3.109

Not: ***, %1, **, %5 ve *, %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Eskiden olduğu gibi bugün de tüm ülkelerin temel hedefi toplumsal kalkınmışlık düzeylerini yükseltmektir. Çünkü kalkınmayı sağlamış ülkeler aslında ekonomik, sosyal, kültürel, siyasal vb. birçok alanda gelişme göstermiş demektir. Diğer bir ifadeyle ekonomik kalkınma, ekonomik büyümeye ilaveten, sosyal, siyasal ve kültürel gibi birçok gösterge bağlamında gelişme anlamına gelmektedir. Hal böyle olunca ekonomik kalkınma önceleri sadece milli gelir veya kişi başı milli gelir artışı kıstasları ile ölçülürken günümüzde artık bu kıstaslara ilave olarak ülkelerin, eğitim ve sağlık koşulları gibi birçok gösterge ile ölçülmektedir. Literatürde ekonomik kalkınmayı ölçen bu yaklaşımlardan ön plana çıkan biri de İGE'dir. 1990'lı yıllardan beri UNDP tarafından hesaplanan İGE, ülkelerin milli gelir artışı göstergesinin yanında eğitim ve sağlık gibi temel ölçütleri de kapsamaktadır. Buna göre sadece kişi başı milli gelir artışı kalkınmışlık için yeterli görülmemekte bununla birlikte eğitim ve sağlık gibi temel alanlarda iyileşme gösteren ülkeler kalkınmış ülkeler olarak değerlendirilmektedir.

Tıpkı milli gelir artışının sağlanması, eğitim ve sağlık alanlarında iyi olma kıstasları gibi ekonomik özgürlükler de ülkelerin kalkınma süreci açısından büyük önem taşımaktadır. Hatta yukarıda da belirtildiği gibi kalkınma “*özgürlüklerin genişlemesi*” olarak ele alınmakta ve bu bağlamda bireysel ve toplumsal özgürlükleri sağlayan ülkelerin kalkınmış olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla ekonomik özgürlükler de iktisat tarihi boyunca ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçleri bağlamında tartışılmıştır. Ekonomik özgürlükler temel olarak; değişim yapabilme, ticarete bulunma, üretimi gerçekleştirme, rekabet özgürlüğüne ve özel mülkiyete sahip olabilme olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bu özgürlükleri sağlayan ülkelerin özgürlük düzeyleri de artmaktadır. Ekonomik özgürlükler, ekonomi tarihi boyunca tartışma konusu olmuşsa da ancak 1990'lı yıllarla birlikte daha somut olarak ölçülmeye başlanmıştır. Freedom House, Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı gibi uluslararası kurumlar bu özgürlükleri, ölçmekte ve ülkelerin endeks değerlerini yayımlamaktadırlar.

Ekonomik özgürlüklerin daha somut ve daha kapsamlı olarak ölçülmesiyle birlikte ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme/kalkınma ilişkisi de ampirik olarak daha çok incelenmiş ve konu ile ilgili çalışmalar günden güne artmıştır. Bu çalışmaların çoğunda ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi/kalkınmayı pozitif etkilediğine dair sonuçlar çıkmışsa da bunların tersini bulgulayan ya da herhangi bir ilişkinin olmadığı şeklinde sonuç çıkan çalışmaların da mevcut olduğu görülmektedir. Aslında bu durum “*ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi/kalkınmayı pozitif*

etkilemektedir” şeklindeki tezi üzerine tam bir uzlaşının sağlanmadığını göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmada da ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Malezya, Meksika, Tayland ve Türkiye’den oluşan YSÜ örnekleminde hem kuramsal hem de ampirik olarak araştırılmıştır. Bu bağlamda çalışma üç bölüm olarak şekillendirilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ekonomik kalkınma ve ekonomik özgürlükler konusu teorik çerçevede ele alınmıştır. Böylece ekonomik kalkınmanın ekonomik büyümeden farklı olduğu ve daha fazla gösterge/değişken ile ölçüldüğü kuramsal olarak ortaya konulmuştur. Ardından ekonomik özgürlüklerin tanımı ve ölçümü konuları detaylı bir şekilde incelenmiştir. Burada da özellikle Freedom House, Fraser Enstitüsü ve Heritage Vakfı gibi uluslararası kurumlarca ekonomik özgürlüklerin nasıl ölçüldüğü üzerinde durulmuştur. Bölümün son kısmında ise ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi Adam Smith, Amartya Kumar Sen ve Wolfgang Kasper’in görüşleri bağlamında incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilgili literatürde rastlanılan bazı yerli ve yabancı ampirik çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar ilk olarak örneklem ülke veya ülke sayısı bağlamında sonuçların değişebileceği göz önünde bulundurularak tek ülkeli ve çok ülkeli şeklinde kategorize edilmiştir. Ardından çalışmaların örneklem ülkesi/ülkeleri, veri dönemi, analiz yöntemi ve bulgularına yoğunlaşarak bu çalışmalar değerlendirilmiştir. Çalışmalarda bağımsız değişken olarak ele alınan ekonomik özgürlüğü temsilen çoğunlukla Freedom House, Heritage Vakfı ve Fraser Enstitüsü gibi kuruluşlarca yayımlanan ekonomik özgürlük endeksleri ve/veya bunların alt bileşen endekslerinin kullanıldığı görülmüştür. Bağımlı değişken olarak ise daha çok ekonomik büyüme konusu referans alınmış ve böylece bunu temsilen GSYH veya bununla ilgili göstergeler kullanılmıştır. Yani Kaya (2015), Mushtaq ve Ali-Khan (2018), Höbel (2020) ve Akinlo ve Okunlola (2022) örneklerinde olduğu ekonomik kalkınmayı referans alan çalışmaların nispeten daha az olduğu görülmüştür. Ayrıca ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi/kalkınmayı pozitif etkilediğini bulgulayan çalışma sayısı daha çok olsa da tersi durumun da söz konusu olduğu veya bu seriler arasında ilişkinin olmadığına dair bulguların da olduğu gözlenmiştir. Özetle *“ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi/kalkınmayı pozitif etkilemektedir.”* tezi üzerinde tam bir uzlaşının sağlanamadığı ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın son bölümünde ise uygulamaya yer verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak çalışmanın amacı ve önemine değinilmiştir. Bu açıdan literatürde bu ülke grubu için yapılmış bir çalışmaya rastlanılmaması, çalışma olsa bile ele alınan seriler, dönem aralığı ve yöntem bağlamında çalışmanın farklılaşacağı dile getirilmiş ve böylece çalışmanın ilgili literatüre katkı sunacağına altı çizilmiştir. Yine çalışmada ekonomik kalkınmayı daha iyi temsil edecek düşüncesiyle insani gelişmişlik endeksinin ele alınması da çalışmanın diğer önemli bir özelliği olarak vurgulanmıştır. Daha sonra Dünya Bankası'ndan temin edilen 2000-2021 döneminin büyüme oranları (%), nüfus büyüme oranları (%), enflasyon oranları (%) ve işsizlik oranları (%) verileriyle örneklem ülkelerin sosyoekonomik yapısı incelenmiştir. Nüfus büyüme oranları dışında bu kıstaslar bağlamında tüm ülkeler için ortak bir şey söylemenin güç olduğu anlaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle tüm ülkelerin nüfus büyüme hızının azaldığını söylemek mümkündür. Ancak enflasyon, işsizlik ve büyüme oranları kıstaslarında ortak bir değerlendirme yapmanın zor olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim örneğin Türkiye'nin büyüme oranlarının bazı ülkelere göre daha iyi olduğu ancak işsizlik ve enflasyon oranlarının ise bazı ülkelere göre çok daha kötü olduğu görülmüştür.

Üçüncü bölümün son kısmında ise örneklem ülkeler için ekonomik özgürlükler ve ekonomik kalkınma ilişkisi ampirik olarak test edilmiştir. Bu kapsamda örneklem ülkelere ait 1995-2021 dönemindeki veriler yatay kesit bağımlılığı testi, homojenlik testi ve Kónya (2006) nedensellik testi gibi yöntemlerle analiz edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle seriler arasındaki bağımlılığı test etmek için yatay kesit bağımlılığı testi uygulanmış ve bağımlılığın olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Daha sonra seriler için homojenite testi uygulanmış ve serilerin eğim katsayılarının heterojen olduğu ortaya çıkmıştır. Analizler kapsamında en son olarak gerek EÖE (toplam endeks değeri) ve gerekse alt endeksleri ile İGE arasındaki nedensellik ilişkisi Kónya (2006) nedensellik testiyle incelenmiştir. Analizler sonucunda Güney Afrika, Meksika ve Tayland ülkeleri için İGE'den EÖE'ye doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu, Hindistan ve Malezya için ise İGE ve EÖE arasında çift yönlü nedenselliğin olduğu belirlenmiştir. Ayrıca Arjantin, Brezilya, Çin, Filipinler ve Türkiye için ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Herhangi bir sonuç çıkmayan ülkeler için ise yapılan alt endeks nedensellik testlerinde alt endekslerden İGE'ye doğru nedenselliğin olduğu görülmüştür. Örneğin Türkiye için ticaret özgürlüğünden İGE'ye, Çin için yatırım

özgürlüğü ve finansal özgürlüklerden İGE'ye ve Filipinler için vergi yükünden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Yine Arjantin ve Brezilya için hükümet bütünlüğü alt endeksinden İGE'ye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Özetle sonuçlar ülkeler ve alt endeksler bağlamında farklılık arz etse de EÖE'den İGE'ye doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca kimi ülkeler için gerek toplam endeks bağlamında gerekse alt endeks bağlamında İGE'den EÖE'ye veya alt endekslere doğru nedenselliğin olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum kalkınmışlık düzeyinin de ekonomik özgürlüklere neden olabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak ülkeler bağlamında yapılan bu araştırmada da “*ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi/kalkınmayı pozitif etkilemektedir.*” şeklindeki tezin tüm örneklem ülkeler ve endeksler için geçerli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle ileride daha farklı değişken ve yöntemlerle konunun araştırılması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Acar, M., 2010, Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 53,1-28.
- Akad, İ., 2012, Kalkınma Sürecinde Büyüme ve İstihdam İlişkisi; Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir.
- Akıncı, M., Akıncı, G. Y. ve Yılmaz, Ö., 2013, Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Gelişmiş, Gelişmekte Olan ve Az Gelişmiş Ülkeler Üzerine Bir Panel Veri Analizi, *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32 (2), 55-93.
- Akinlo, A. E. ve Okunlola, C. O., 2022, The Effect of Economic Freedom on Quality of Life: Exploring the Role of Political Risk Factors in Africa, *Journal of Interdisciplinary Economics*,1-27.
- Alataş, S., 2014, Ekonomik Kalkınmayı Belirleyen Faktörler; Ampirik Bir Analiz, Yüksek Lisans Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.
- Altınır, A. ve Sungur, O., 2019, Ekonomik Büyüme Sürecinde Ekonomik Özgürlüklerin Rolü: Yükselen Piyasa Ekonomilerinden Ampirik Olarak Kanıtlar, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17), 181-202.
- Altuntepe, N., 2022, Türkiye’de Ekonomik Büyümenin İstihdam Esnekliği (2010-2020), *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(1), 233-247.
- Aras, O.N., 2000, Türkiye’nin Kalkınma Sorunu ve Çözüm Noktasında Özel Finans Kurumları, *Journal of Qafqaz University* 3 (1), 93-110.
- Aslan, N., ve Kanbur, A.N., 2007, Türkiye’de 1980 Sonrası Satın Alma Gücü Paritesi Yaklaşımı, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 9-43.
- Ashby, N. J. and Sobel, R. S., 2008, Income İnequality and Economic Freedom in the US States, *Public Choice*, 134(3), 329-346.
- Ashby, N. J., Bueno, A. ve Martinez, D., 2013, Economic Freedom and Economic Development in the Mexican States, *Journal of Regional Analysis and Policy*, 43(1), 21-33.
- Awan, A. G. and Akbar, A., 2018, Economic Freedom of Women and its İmpact on Economic Growth, *Global Journal of Management, Social Sciences and Humanities* , 4(3), 503-530.

- Awan, A. G, ve Naeem, I., 2020, Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth in Pakistan, *Global Journal of Management Social Sciences and Humanities*, 6(1), 1-29.
- Ayal, E. B., ve Karras, G., 1998, Components of Economic Freedom and Growth: an Empirical Study, *The Journal of Developing Areas*, 32(3), 327-338.
- Aydın, H. İ., 2015, Sosyal Sermaye-Ekonomik Kalkınma İlişkisi Avrupa Birliği Ülkeleri Üzerine Panel Regresyon Analizi, Doktora Tezi, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tokat.
- Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z., ve Law, S. H., 2010, Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1079-1089.
- Bahtiyar, E., 2019, Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği. Doktora Tezi, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Uşak.
- Bayramoğlu, T., ve Çelebi-Boz, F., 2017, Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyümeye Etkisi: İslam İş Birliği Teşkilatı Ülkeleri Üzerine Panel Veri Analizi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(3), 913-927.
- Bengoa, M., ve Sanchez-Robles, B., 2003, Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America, *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529-545.
- Berber, M. ve Bocutoğlu, E., 2021, *Genel İktisada Giriş*, Bursa:Ekin Yayınları.
- Berber, M., 2019, *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Bursa:Ekin Yayınları.
- Birol, Y. E., ve Demirgil, B., 2020, Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: BRICS Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Çalışma, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 546-558.
- Boz, Ç., 2012, Adam Smith ve Amartya Sen, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (3), 71-96.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R., 1980, The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics, *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Coetzee, C. E., ve Kleynhans, E. P., 2017, Economic Freedom and Economic Growth in South Africa, *Managing Global Transitions*, 15(2), 169-185.
- Çakıcı, Y., 2019, Kurumlar ve Ekonomik Kalkınma Arasındaki İlişki, Yüksek Lisans Tezi, *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Hatay.

- Çemrek, F. ve Bayraç, H.N., 2013, Sürdürülebilir Kalkınma Skorunun Hesaplanması, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 14 (2), 131-152.
- Çetin Aydın, G., 2017, Amartya Sen’de Özgürlük, Eşitlik ve Adalet: Sosyal Haklar Açısından Bir Değerlendirme, Doktora Tezi, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bursa.
- Çolak, D.M., 2015, Türkiye’de Teknoloji ve Kalkınma, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Demir, Ö., 1996, *Kurumcu İktisat*, Ankara:Vadi Yayınları.
- Doucoulagos, C., ve Ulubasoglu, M. A., 2006, Economic Freedom and Economic Growth: Does Specification Make a Difference?, *European Journal of Political Economy*, 22(1), 60-81.
- Duran, M. S., 2023, Savunma Harcaması, İşsizlik ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Hatemi-J Asimetrik Panel Nedensellik Testi ile İncelenmesi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 663, 79-104.
- Dursun, İ., 2005, Ekonomik Özgürlükler ve Kalkınma, Kar, M., ve Taban, S. (Ed) *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü*.(s.171-199). Bursa:Ekin Kitabevi
- Eğilmez, M., 2012 Kendime Yazılar, <https://www.mahfiegilmez.com/2012/05/satnalma-gucu-paritesi-nedir.html> Erişim Tarihi:27.05.2023
- Erdal, F., 2004, Economic Freedom and Economic Growth: A Time Series Evidence From Italian Economy, Dostupno na: <http://www.etsg.org/ETSG2004/Papers/erdal.Pdf> [20. 10. 2009.].
- Fraser Enstitüsü, 2023a, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/history-of-free-the-world> [Erişim Tarihi:08.06.2023]
- Fraser Enstitüsü, 2023b, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/approach> Erişim Tarihi:08.06.2023.
- Fraser Enstitüsü, 2023c, <https://www.fraserinstitute.org/economic-freedom/dataset?geozone=world&page=dataset&min-year=2&max-year=0&filter=0>
- Freedom House, 2023a, <https://freedomhouse.org/reports/freedom-world/freedom-world-research-methodology> [Erişim Tarihi:09.06.2023]
- Freedom House, 2023b, <https://freedomhouse.org/report/freedom-world> [Erişim Tarihi:10.06.2023]

- Garrett, T. A. ve Rhine, R. M., 2010, Economic Freedom and Employment Growth in US States, *Federal Reserve Bank of St. Louis Working Paper*, -006A.
- Gençoğlu, P., Kuşkaya, S., ve Büyükbalbant, T., 2020, Seçilmiş OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Sürdürülebilirliğinin Panel Birim Kök Testleri ile Değerlendirilmesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(4), 1283-1297.
- Gounder, R., 2002, Political and Economic Freedom, Fiscal Policy, and Growth Nexus: Some Empirical Results for Fiji, *Contemporary Economic Policy*, 20(3), 234-245.
- Göçer, İ., 2013, Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel EşBütünleşme Analizi, *Journal of Yasar University*, 30(8), 5086-5104.
- Gökdemir, Ö. ve Veenhoven, R., 2014, Kalkınmaya Farklı Bir Bakış: İyi Oluş, Aysan, A.F. ve Dumludağ, D. (Ed) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*.(s.337-365).Ankara:İmge Kitabevi
- Gövdeli, T., 2018, Ekonomik Özgürlük, Turizm ve Ekonomik Büyüme: BRICST Ülkelerinde Konya Bootstrap Nedensellik Analizi, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı)*, 379-390.
- Güney, T., 2017, Türkiye ve BRICS Ülkelerinde Ekonomik Özgürlüğün Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi, *International Review of Economics and Management*, 5(2), 30-47.
- Gwartney, J. D., Lawson, R. A., ve Holcombe, R. G., 1999, Economic Freedom and the Environment for Economic Growth, *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE)*, 155(4), 643-663.
- Han, E., ve Kaya, A. A., 2012, Kalkınma Ekonomisi; Teori ve Politika, Ankara:Nobel Yayıncılık.
- Heckelman, J. C., 2000, Economic Freedom and Economic Growth: A Short-Run Causal Investigation, *Journal of Applied Economics*, 3(1), 71-91.
- Heritage Foundation, 2023a, <https://www.heritage.org/index/about> [Erişim Tarihi:10.06.2023]
- Heritage Foundation, 2023b, https://www.heritage.org/index/pdf/2023/book/01_2023_IndexofEconomicFreedom_EXEC-SUMMARY.pdf [Erişim Tarihi:10.06.2023]
- Höbel, Z., 2020, Ekonomik Özgürlükler ve Sosyoekonomik Refah Arasındaki İlişki: Seçilmiş Ülkeler ve Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

<https://freedomhouse.org/report/freedom-world> [Erişim Tarihi:10.06.2023]

Human Development Report 2021/2022

https://hdr.undp.org/system/files/documents/global-report-document/hdr2021-22pdf_1.pdf Erişim Tarihi 01.06.2023

Hussain, M. E., ve Haque, M., 2016, Impact of Economic Freedom on The Growth Rate: A Panel Data Analysis. *Economies*, 4(5), 1-15.

Justesen, M. K., 2008, The Effect of Economic Freedom on Growth Revisited: New Evidence on Causality From a Panel of Countries 1970–1999, *European Journal of Political Economy*, 24(3), 642-660.

Kar, M., ve Taban, S., 2005, İktisadi Gelişmenin Temel Dinamikleri ve Kaynakları, Kar, M., ve Taban, S. (Ed) *İktisadi Kalkınmada Sosyal, Kültürel ve Siyasal Faktörlerin Rolü* (s.7-53), Bursa:Ekin Yayınları.

Kasper, W. ve Streit, M., 2019, Freiburg Okulu: Özgürlük ve Refahın Kurumsal Temelleri. Aktan, C.C. (Ed) *Ordo: Alman Ekonomik Düzen Modelinin Temelleri* (s.46-81), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği.

Kasper, W., 2007, Ekonomik Özgürlük ve Gelişme, Ankara: Liberte Yayınları.

Kaya, A. İ., 2015, Ekonomik Özgürlüklerin Kalkınma Göstergelerine Etkisi: Panel Veri Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kayalidere, G. ve Mastar-Özcan, P., 2014, Bütçe Saydamlığı ve Ekonomik Özgürlüğün Yolsuzluk Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28 (2), 219-234.

Kaynak, M., 2014, Kalkınma iktisadı, Gazi Kitabevi, Ankara.

Kirmanoglu, H., 2005, Amartya Sen'in Özgürlük ve Kalkınma Üzerine Düşüncelerine Bir Bakış, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 47, 21-30.

Kónya, L., 2006, Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries with a Panel Data Approach, *Economic Modelling*, 23(6), 978-992.

Mahmood, K., ve Azid, T., 2011, Economic Freedom Verses Economic Growth: Cross Countries Analysis in the form of ARDL approach, *Asian Economic and Financial Review*, 1(1), 14-25.

Manan, Ö., 2009, Kurumsal Yapı Olarak Demokrasi ve Ekonomik Özgürlüklerin Ekonomik Performansa Etkisi: Türkiye örneği, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

- Mısırlıoğlu-Bodur, C., 2007, Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermaye ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Mill, J. S., 2012, *Hürriyet Üstüne*, Ankara: Liberte Yayınları,
- Mushtaq, S. ve Ali Khan, R.E., 2018, Economic Freedom and Sustainable Development: A Panel Data Analysis. *The Pakistan Journal of Social Issues*, Special Issue 89-97.
- Noyan-Yalman, İ., Sandalcılar, A. R., ve Demirkoparan, F., 2011, Özgürlükler ve Kalkınma: Latin Amerika ve Türkiye, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı, 431-444.
- On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf [Erişim Tarihi: 17.06.2023]
- Özçağ, M. ve Hotunluoğlu, H., 2015, Kalkınma Anlayışında Yeni Bir Boyut: Yeşil Ekonomi, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (2), 303-324.
- Öztürk-Çetenak, Ö., ve Işık, M., 2016, Ekonomik Özgürlükler ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Panahi, H., Assadzadeh, A., ve Refaei, R., 2014, Economic freedom and Economic Growth in MENA Countries, *Asian Economic and Financial Review*, 4(1), 105-116.
- Parlak, N., 2021, Ekonomik Kalkınma, Küresel Rekabet ve Teknolojik İnovasyon İlişkisinin Panal Veri ile İncelenmesi; G-20 ülkeleri örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, Uşak.
- Pattanaik, F., ve Nayak, N. C., 2014, Economic Freedom And Economic Growth in India: What is The Empirical Relationship?, *Economic Change and Restructuring*, 47(4), 275-298.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T., 2008, Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T., 2008, A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Peseran, M. H., 2004, General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels, University of Cambridge Working Paper, 0435.

- Saraç, M., 2021, İktisadi Büyüme ve Ekonomik Özgürlükler Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri İçin Ekonometrik Veri Analizi (2000-2021), Yüksek Lisans Tezi, *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde.
- Sen, A.K.,1988, The Concept of Development, *Handbook of Development Economics*, Volume L Edited by H. Chenery and T.N. Srinivasan Elsevier Science Publishers B.V.
- Sen, A. K., 1999, *Development As Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. K., 2006, Development as Freedom: An India Perspective, *Indian Journal of Industrial Relation* , 42(2), 157-169.
- Stroup, M. D., 2007, Economic Freedom, Democracy, and The Quality of Life, *World Development*, 35(1), 52-66.
- Sturm, J. E., Leertouwer, E., ve Haan, J. D., 2002, Which Economic Freedoms Contribute to Growth?, *Kyklos*, 55(3), 403-416.
- Şahin, D. ve Durmuş, S., 2020, Yeni Sanayileşen Ülkelerde Ekonomik Kompleksite Düzeyinin Belirleyicileri, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10 (2), 334-351.
- Şaşmaz, M. Ü., ve Yayla, Y.E., 2018, Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler, *International Journal of Public Finance*, 3(2), 249-268.
- Taşar, M.O., 2007, Ekonomik Özgürlük Kavramı ve Türkiye'de Ekonomik Özgürlüklerin Gelişimi, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 143-167.
- TDK (2023) <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi:06.06.2023
- Tekbaş, M., 2022, Ekonomik Özgürlük ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Çin Örneği, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 11(3), 388-398.
- Trawına, W., 2017, Ekonomik Kalkınmada Tarımın Rolü; Burkina Faso Örneği, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Tunçsiper, B. ve Biçen, Ö. F., (2014), Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 25-47.
- UNDP ,2023, <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> Erişim Tarihi: 27.05.2023
- wikipedia.org. https://en.wikipedia.org/wiki/Newly_industrialized_country#Definition Erişim Tarihi:12.01.2023.

- World Bank ,2023a, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378832-what-is-the-world-bank-atlas-method> Erişim Tarihi:26.05.2023
- World Bank (2023b)
<https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
 Erişim Tarihi :26.05..2023
- World Bank (2023c)
https://databankfiles.worldbank.org/public/ddpext_download/GNIPC.pdf Erişim Tarihi:26.05.2023
- Wu, C., 2011, Economic Freedom, Economic Growth, and China, *Chinese Economy*, 44(5), 104-119.
- Wulandari, D., 2015, Analysis of the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth in Indonesia, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 6(10), 63-75.
- Yayla, A., 2015, *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yenipazarlı, A., 2009, Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi, Doktora Tezi, *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Aydın.
- Yılmaz, D., 1992, Azgelişmişlik, Ekonomik Kalkınma ve Vergi Politikası, Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi*, İstanbul.
- Yılmaz, Z., ve Danışoğlu, F., 2017, Ekonomik Kalkınmada Beşeri Sermayenin Rolü ve Türkiye'de Beşeri Kalkınmanın Görünümü Olarak İnsani Gelişim Endeksi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 51, 117-147.
- Zafir, C.Z., 2014, Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı: Aysan, A.F. ve Dumludağ, D. (Ed) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar*. (s.243-275). Ankara:İmge Kitabevi

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı Soyadı : Tuğba OKUYAN
Uyruğu : T.C

EĞİTİM

Derece	Adı, İlçe, İl	Bitirme Yılı
Üniversite	: Mersin Üniversitesi/Mersin	2011
Yüksek Lisans	:	
Doktora	:	

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görevi
2012	Türk Telekom	Uzman Yardımcısı
2013	Bitlis Eren Üniversitesi	Bilgisayar İşletmeni
2019-Halen	Batman Üniversitesi	Şef

UZMANLIK ALANI**YABANCI DİLLER****YAYINLAR**